

БОБОЧОН ҒАФУРОВ - МУАЛЛИФИ ШОҲАСАРИ ТАЪРИХӢ

Суханрони Пешвои миллат дар Симпозиуми байналмилалӣ «Бобочон Ғафуров – бузургтарин муҳаққиқ ва муаррифгари таърихи халқи тоҷик», ба ифтихори 115-солагии академик Бобочон Ғафуров

05.12.2023, шаҳри Душанбе

Ҳамватанони азиз!

Меҳмонони олиқадрӣ Симпозиуми байналмилалӣ «Бобочон Ғафуров - бузургтарин муҳаққиқ ва муаррифгари таърихи халқи тоҷик»!

Хонумҳо ва чанобон!

Дар таърихи зиёда аз шашҳазорсолаи миллати тоҷик садҳо чехраҳои мондагоре ҳастанд, ки нақши онҳо барои пойдеории миллат, посдории илму фарҳанг, худшиносӣ ва ҳудудҳои мардум ва ободии сарзамини аҷдодӣ басо арзишманд мебошад.

Яке аз чунин чехраҳои барҷастаи давраи навтарини таърихи миллати тоҷик аллома Бобочон Ғафуров мебошад, ки дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Тоҷикистон, инкишофи илму фарҳанги муосири ҷумҳурӣ ва илми шарқшиносӣ асри XX саҳми бисёр муассир гузоштааст.

Мардуми шарифи Тоҷикистон, ҳамватанони бурунмарзӣ ва ҳар яки шумо – ҳозирини арҷмандро ба ифтихори 115-солагии фарзанди фарзонаи миллати тоҷик, ходими номдори давлатӣ ва сиёсӣ, Қаҳрамони Тоҷикистон академик Бобочон Ғафуров самимона табрик мегӯям.

Бобочон Ғафуров тамоми ҳаёт ва фаъолияти худро дар ҷодаи таҳқиқи анъанаҳои давлатдорӣ ва тоҷикон, гузаштаи чандинҳазорсолаи миллати тоҷик, мақом ва ҷойгоҳи таърихи тоҷикон дар илму адаб ва фарҳангу тамаддуни башарӣ сарф намудааст.

Барои фаъолияти барҷастаи давлатӣ ва хизматҳои бузург дар инкишофи илму фарҳанг, худшиносии миллӣ ва ифтихори ватандорӣ ба Бобочон Ғафуров бо Фармони Президенти мамлакат аз 8-уми сентябри соли 1997 унвони олии «Қаҳрамони Тоҷикистон» дода шуд.

Ҳозирини гиромӣ!

Бобочон Ғафуров дар муҳите тарбия ёфта буд, ки дар он муҳаббат ба илму дониш ва фарҳангу адаб арзиши баланд дошт.

Аз ҷумла, модари ӯ шоираи номдор Розияи Озод, ки бо асарҳои адабии классики тоҷик, хусусан, бо осори устод Рӯдакӣ, Саъдӣ, Камоли Хучандӣ, Ҳофизу Бедил ва дигар шоирону донишмандон ошноии комил дошт, дар ташаккули шахсияти фарзанди худ нақши ҳалқунанда бозид.

Ҷавҳари ашъори ин модари огоҳу донишманд аз ғояҳои ватандӯстӣ, худшиносӣ ва эҳтиром ба арзишҳои миллӣ иборат буд.

Самараи тарбия дар фазои мусоиди оилавӣ буд, ки Бобочон Ғафуров баъдтар ҳамчун ходими сиёсӣ давлатӣ, тарғибгари арзишҳои ҳаётбахши миллӣ ва таърихи пурифтихори миллати тоҷик дар фазои пӯшидаву мураккаби даврони хеш ба камол расид.

Бобочон Ғафуров аз корманди одӣ созмони ҷавонон, рӯзноманигорӣ ва муҳаққиқи таърихи халқи тоҷик то роҳбари аввали ҷумҳурӣ ва директори Институти шарқшиносӣ Академияи илмҳои давлатӣ абаркудрати Шуравӣ расида, зиёда аз 21 сол ин маркази бузурги илмиро сарварӣ кардааст.

Фаъолияти илмӣ ӯ аз омӯзиши таърихи фарҳанги миллати тоҷик оғоз ёфта, баъдан ҳаракатҳои миллӣ озодихоҳӣ мардуми Машриқзамин, масъалаҳои миллӣ дар давлати Шуравӣ, таърихи афкори сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, зиндагиву осори мутафаккирони бузурги Шарқ ва масъалаҳои мубрами илми шарқшиносӣ мавриди таҳқиқи доманадори олим қарор гирифтаанд. Аввалин мақолаҳои таҳлилии танқидӣ ӯ ханӯз дар рӯзномаҳои «Овози тоҷик» ва «Бедории тоҷик» чоп шудаанд, ки мавзӯи асосӣ онҳоро масъалаҳои таърихӣ ва зиддияту муборизаи ҷомеаи нав ва кӯҳна ташкил мебуданд.

Бобочон Ғафуров навиштани мақолаҳои таърихӣ ва сиёсӣ, таҳлилий ва илмӣ оммавиरो ҳангоми иҷрои вазифаҳои масъулиятноки хизмату давлатӣ низ пайваста идома додааст.

Ӯ дар мақолаҳои худ илова ба масъалаҳои

СУХАНИ ПЕШВО

омода намудани кадрҳои баландхаттисос, фаъолияти ташкилотҳои ҳизбӣ, такмили сатҳи дониши кормандони мақомоти давлативу ҳизбӣ ба таърихи бостонии халқи тоҷик, адабиёту фарҳанги пурғановати тоҷикон ва роҳҳои баланд бардоштани фарҳанги ҷомеа эътибори ҷиддӣ меод.

Аз нимаи дуюми солҳои 30-юм фаъолияти сиёсии олим оғоз мегардад ва дар ин давра ӯ дар вазифаҳои гуногуни ҳизбиву давлатӣ кор карда, то мақоми роҳбари аввали ҷумҳурӣ, яъне, котиби якуми Ҷумҳурияи марказии ҳизби ҳокими вақт интихоб мешавад.

Бояд гуфт, ки Бобочон Ғафуров нахустин тоҷик буд, ки пас аз ташкили Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба чунин мақоми баланди сиёсӣ интихоб ва таъйин гардидааст.

Бо вучуди корҳои ҳизбиву давлатӣ Бобочон Ғафуров таҳқиқи таърихи халқи тоҷикро содиқона идома меод.

Соли 1942 мақолаи ниҳоят муҳими Бобочон Ғафуров «Муборизаи халқи тоҷик бар зидди истилогарони аҷнабӣ» ва баъдан соли 1944 дар заминаи он китоби «Халқи тоҷик дар мубориза барои озодӣ ва истиқлолияти ватани худ» нашр мешаванд, ки дар роҳи баланд бардоштани ҳисси ватанпарастии мардум ва муҳаббат ба сарзамини аҷдодӣ нақши муассир мегузоранд.

Ӯ дар солҳои баъдичангӣ бо маҳорати баланди кордонӣ ва масъулиятшиносӣ дар танзиму такмили иқтисодиёти ҷумҳурӣ талош варзида, саъю кӯшиши худро ба он равона намуд, ки Тоҷикистон ба ҷумҳурии пешрафта табдил ёбад.

Соли 1947 Тоҷикистон аз рӯйи ҳосилнокии пахта дар миқёси Шуравӣ ба ҷойи аввал ва аз рӯйи ҳаҷми истеҳсоли он ба ҷойи дуум баромад.

Барои натиҷаҳои беҳтарини дар солҳои 1946 – 1947 бадастоварда 184 нафар пешқадамони истеҳсолоти ҷумҳурӣ, аз ҷумла 41 нафар занон ба гирифтани унвони Қаҳрамони меҳнат ва 4216 нафар бо ордену медалҳо сарфароз гардонида шуданд.

Саҳми Бобочон Ғафуров дар бунёди даҳҳо корхонаи азими саноатӣ, рушди соҳаи аграрӣ, баҳусус, дар самти муҳочирсозии мардуми кӯҳистон барои азхудкунии заминҳои бекорхобида ва пешрафти илму фарҳанги Тоҷикистон басо арзишманд мебошад.

Бунёди муассисаҳои нави илмиву таълимӣ, таъмин намудани онҳо бо мутахассисони таҷрибадор ва аз дигар ҷумҳуриҳо ба Тоҷикистон даъват кардани беҳтарин олимони соҳаҳои гуногуни илм аз ҷумлаи ташаббусҳои Бобочон Ғафуров мебошад.

Зери роҳбарии бевоситаи Бобочон Ғафуров дар шаҳри Душанбе соли 1948 Донишгоҳи давлатӣ, соли 1951 Академияи илмҳо ва соли 1955 Донишкадаи политехникӣ ба фаъолият оғоз намуданд.

Бобочон Ғафуров бо олимону адیبон дар иртиботи доимӣ қарор дошт ва инкишофи илми Тоҷикистонро пайваста дастгирӣ, назорат ва роҳнамоӣ мекард.

Дар солҳои роҳбарии Бобочон Ғафуров силсилаи ҳафриёти бостоншиносӣ роҳандозӣ гардид, ки натиҷаи онҳо дар омӯзиши мукаммали таърихи гаронқадри миллати фарҳангии тоҷик аз аҳаммияти хос бархурдор аст.

Ҳанӯз соли 2016 дар китоби «Чехраҳои мондагор» ман таъкид карда будам, ки дар давраи роҳбарии Бобочон Ғафуров (солҳои 1946 – 1956) ягон соҳаи муҳими ҷумҳурӣ аз мадди назари ӯ дур намондааст.

Меҳостам боз як самти сиёсати оқилонаи Бобочон Ғафуровро ҳамчун роҳбари оқилу кордони ҷумҳурӣ дар самти амалӣ сохтани нақшаи муҳочиркунӣ таъкид намоям.

Бобочон Ғафуров зимни сиёсати муҳочиркунии дохилӣ, пеш аз ҳама, тараққиёти минбаъдаи иқтисодиву иҷтимоии ҷумҳурӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагии халқ ва иттиҳоду ягонагии мардуми тоҷикро дар меҳвари фаъолияти роҳбарии худ қарор дода буд.

Меҳоҳам як нуктаи муҳимро хотирнишон намоям, ки илова ба иҷрои вазифаҳои гуногуни роҳбарӣ маҳз Бобочон Ғафуров пас аз устод Садриддин Айни ба таҳқиқи мукаммали таъриху тамаддуни тоҷикон иқдом намудааст. Ӯ дар марҳалаи нави рушди илму фарҳанги тоҷик риштаи тоҷикшиносиро густариш бахшид, ки аввалин падидаи дурахшони он эҷоди асари бунёдии «Таърихи мухтасари халқи тоҷик» мебошад.

Ин асар бори аввал соли 1947 дар шаҳри Душанбе ба забони тоҷикӣ нашр гардид.

Арзиши баланди илмии китоби мазкур ҳамчун дастоварди илми таърихшиносии тоҷик дар

СУХАНИ ПЕШВО

он ифода меёбад, ки се маротиба – солҳои 1949, 1952 ва 1955 ба забони русӣ дар Москва ба нашр расидааст.

Ҳадафи Бобочон Ғафуров аз наشري ин китоб ва асарҳои минбаъда ба ҷаҳониён собит намудани ин ҳақиқати илмӣ буд, ки тоҷикон яке аз қадимтарин миллатҳои дунё буда, дар раванди рушди тамаддуни башарӣ нақши басо арзишманди таърихӣ бозиданд.

Воқеан, ин асар шуълае буд, ки ба саҳифаҳои торику фаромӯшгардидаи таърихи миллати тоҷик равшанӣ андохта, ба худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ мардуми тоҷик ва фарзандони бедордilu фидоии миллат руҳи тоза бахшид.

Устод Садриддин Айни чопи китоби «Таърихи мухтасари халқи тоҷик»-ро бо хушнудӣ истиқбол карда, онро такони ҷиддӣ дар дарки илмӣ гузаштаи ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии Осиёи Миёна, қабл аз ҳама, тоҷикон ҳисобидоаст.

Қобили зикр аст, ки маҳз баъди наشري ин китоб Бобочон Ғафуров аз тарафи мутахассисони соҳа ҳамчун асосгузори илми таърихи тоҷикон эътироф гардид.

Баъди чопи асари зикршуда Бобочон Ғафуров таҳқиқоти бунёди рои ба таърихи миллати тоҷик идома дода, соли 1972 дар Москва асари безаволи худ «Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна»-ро, ки воқеан шиносномаи миллати тоҷик мебошад, ба чоп расонид.

Ин шоҳасари безавол, ки самарайи заҳмати сисолаи олим аст, аз ҷумлаи таҳқиқоти бунёдӣ ва фарогирандаи таърихи халқи тоҷик ва дигар халқҳои Осиёи Марказӣ ба шумор меравад.

«Тоҷикон» асарест, ки таърихи миллати тоҷикро аз замонҳои қадимтарин то ибтидои асри ХХ-ум дар бар мегирад ва дар заминаи маводи зиёди бостоншиносӣ, осори фаровони хаттии таърихиву адабӣ ва таҳқиқоти олимони маъруфи Шарқу Ғарб ба таври хеле муфассал таълиф шудааст.

Дар ин асари безавол ҷараёни ташаккули миллати тоҷик, рушди фарҳанги миллӣ ва ҳамзамон бо ин, лаҳзаҳои фоҷиабори ҳаёти мардуми мо ва қаҳрамоноҳои таърихӣ фарзандони ҷоннисори он возеҳу равшан ва бо истифода аз сарчашмаҳои муътамади таърихӣ баён гардидаанд.

Аҳаммияти ин асар имрӯз, яъне дар шаро-

ити вусъати рӯзафзун пайдо кардани пахлуҳои манфии раванди ҷаҳонишавӣ барои худшиносиву худогоҳии миллии мардум, хусусан, наврасону ҷавонон ва тавсеаи тафаккури таърихӣ онҳо торафт меафзояд.

Бо дарназардошти ин, мо шоҳасари безаволи Бобочон Ғафуровро аз нав чоп карда, ба ҳар як оилаи сокини мамлакат ҳамчун тухфаи Роҳбари давлат дастрас намудем.

То ин замон китоби «Тоҷикон» дар кишвари мо чанд маротиба чоп шуда буд, вале бо сабаби маҳдуд будани теъдоди нашр ба китоби хеле қимматбаҳо табдил ёфта буд.

«Тоҷикон» ҳоло китоби рӯйимизии ҳар як фарди соҳибмаърифат ва бонангу номуси миллати тоҷик мебошад.

Илова бар ин, шарҳу тавзеҳи мухтасари илмиву оммавии ин шоҳасар ба хотири комилан дастрасу фаҳмо шудани мазмуну муҳтавои он ба ҳар як сокини кишвар аз тарафи олимони Академияи миллии илмҳо омода ва чоп гардид.

Ҳоло «Тоҷикон» ба забонҳои англисӣ, ҷопонӣ, полякӣ, чинӣ, арабӣ ва фаронсавӣ тарҷума, нашр ва тавассути расонаҳои интернетӣ ба ихтиёри хонандагон ва дӯстдорони таърихи бостонии халқи тоҷик гузошта шудааст.

Китоби «Тоҷикон» барои ҳавзаи фарҳангии забони тоҷикӣ – форсӣ, пеш аз ҳама, Афғонистон ва Эрон низ бо хати ниёгон ба таърих расид.

Олими дақиқкор бо ин асари худ таърихи миллатеро, ки дар илму фарҳанг ва таъриху тамаддуни башарӣ нақши барҷаста бозидоаст, аз нав зинда гардонид.

Бобочон Ғафуров дар асоси садҳо далели ҳолисонаи илмӣ дар шоҳасари худ исбот намуд, ки миллати фарҳангиву тамаддунофарӣ тоҷик бо доштани ҷунин таърихи пурифтихор, мероси ғании илмиву адабӣ ва анъанаву арзишҳои асилу пурбор ҳаргиз ба таърихсозӣ, яъне таҳрифи огоҳонаи таърих ва афзалиятхоҳиву бузурғтарошии бебунёд эҳтиёҷ надорад.

Арзиши баланд ва таҳлили таҳқиқӣ фарогири илмӣ ин асар аз ҷониби маъруфттарин мутахассисони тамаддуни халқҳои Шарқ ба таври сазовор истиқбол ва эътироф гардид.

Хизмати дигари барҷастаи Бобочон Ғафуров дар он аст, ки бо заҳмату талошҳои ӯ солҳои 40-ум – 70-ум дар Тоҷикистон мутахассисони

СУХАНИ ПЕШВО

баладпояи илми таърихшиносӣ тарбия ёфтанд ва ба камол расиданд.

Бо ташаббуси академик Бобочон Ғафуров солҳои 1963 – 1965 бори аввал асари илмӣ «Таърихи халқи тоҷик» дар се ҷилду панҷ китоб омода ва нашр гардид, ки дар ҳаёти илмиву фарҳангии кишвари мо рӯйдодӣ бесобиқа буд.

Бобочон Ғафуров дар давраи роҳбарии худ тавонист як гурӯҳ олимону шарқшиносони барҷаста – А. Семёнов, М. Андреев, А. Якубовский, М. Дяконов, А. Беленитский, А. Окладников, А. Манделштам, Б. Литвинский, Е. Давидович ва дигаронро барои фаъолияти доимии корӣ ба Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии Академияи илмҳои Тоҷикистон даъват намояд.

Минбаъд бо кумаку ташаббуси бевоситаи ӯ соли 1971 «Шоҳнома» дар 2 ҷилд ба забони русӣ ва 9 ҷилд ба хати ниёгон дар «Силсилаи мероси хаттии Шарқ» ба таъби расид.

Дар он солҳо таҳқиқоти бевоситаи Бобочон Ғафуров ё зери назари ӯ силсилаи асарҳои «Фирдавсӣ – шухрат ва ифтихори маданияти ҷаҳонӣ» (1972), «Абурайҳон Муҳаммад ибни Аҳмад ал-Берунӣ» (1974), «Амир Хусрави Дехлавӣ ва достони ӯ «Ҳашт биҳишт»» (1971), «Мирзо Ғолиб – шоири бузурги Шарқ» (1972) ва «Ал-Форобӣ дар таърихи маданият» интишор ёфтанд, ки аз ҷониби муҳаққиқони кишварҳои гуногун сазовори баҳои балад гардиданд.

Дар хориҷи кишвар тарҷума ва нашр гардидани асарҳои арзишманди Бобочон Ғафуров, аз ҷумла «Тоҷикон», «Дар бораи робитаҳои Осиёи Миёна бо Эрон дар замони Ҳахоманишиҳо», «Искандари Мақдунӣ ва Шарқ» далели равшани эътирофу эътибори ҷаҳонӣ ӯ мебошад.

Бобочон Ғафуров ҳамчун муҳаққиқи барҷаста ва ташаббускори илм дар рушди ховаршиносӣ низ саҳми бузург гузошт.

Ӯ тавонист, ки дар як муддати кӯтоҳ илми шарқшиносии Шуравиро ба сатҳи ҷаҳонӣ бардорад.

Пас аз сарвари Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Шуравӣ таъйин шудани ин донишманди бузург доираи омӯзиши таъриху фарҳанги мардумони Машриқзамин хеле васеъ гардид.

Дар он солҳо бо ташаббус ва роҳбарии бевоситаи

Бобочон Ғафуров перомунӣ масоили тамаддуни мардуми Шарқ бузургтарин конгрессу симпозиумҳои байналмилалӣ баргузор гардиданд.

Яке аз чунин ҳамоишҳои донишмандони сатҳи ҷаҳонӣ, ки ба масъалаи басо муҳим – омӯзиши таърих, бостоншиносӣ ва фарҳанги Осиёи Марказӣ дар аҳди Кушонӣён бахшида шуда буд, соли 1968 дар пойтахти Ватани мо – шаҳри Душанбе доир гардид, боз як саҳифаи торики таърихи гузаштаи халқи моро равшан сохт.

Институти шарқшиносӣ дар давраи роҳбарии фарзанди фарзонаи миллати тоҷик дар муддати хеле кӯтоҳ на танҳо дар собиқ Шуравӣ, балки дар сатҳи байналмилалӣ ба яке аз марказҳои бузургтарини илмӣ дар самти омӯзиши кишварҳои Осиё ва Африқо табдил ёфт.

Ба шаҳодати шарқшинос – ҷопоншиноси маъруфи рус Владимир Алпатов он давра «марҳалаи беҳтарин дар ҳаёти институт буд».

Маҳз ба ҳамин хотир, олими тоҷик Бобочон Ғафуров яке аз поягузори шарқшиносӣ дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ва Россия шинохта шудааст.

Бобочон Ғафуров дар таърихи гузаштаи халқҳо, пеш аз ҳама, лаҳзаҳоеро меҷуст, ки роҳро ба созандагӣ, наздикӣ ва дӯстии онҳо ҳамвор созанд.

Имрӯз мо ифтихор дорем, ки маҳз фарзанди номдори миллати мо дар таҳқиқи тамаддуни мардуми Осиё ва Африқо пешоҳанг буд ва дар ин чода корҳои ба сомон расонид, ки солҳо аз ёди мардумони Машриқзамин нахоҳанд рафт.

Бобочон Ғафуров ҳаёт ва фаъолияти гуногунҷанбаи худро на танҳо ба пешрафти иқтисодиёту маънавиёти Тоҷикистон бахшидааст, балки ҳамчун олим ва сиёсатмадори оқил сарфи озодиву истиқлол ва рушди илму тамаддуни бисёр кишварҳои Шарқ низ кардааст.

Хизматҳои ӯ дар роҳи ба ҳам наздик сохтани тамаддунҳо ва таҳкими сулҳ дар сайёра бо медали тиллоии Шурои умумиҷаҳонӣ сулҳ қадриносӣ шудаанд.

Ӯ, ҳамчунин, яке аз аввалин шахсоне мебошад, ки бо Ҷоизаи байналмилалӣ ба номи Ҷавохирлаъл Неҳру сарфароз гардидааст.

Бобочон Ғафуров барои фаъолияти гуногунҷанбаи худ, инчунин, бо даҳҳо мукофоти

СУХАНИ ПЕШВО

олии давлатии Иттиҳоди Шуравӣ сарфароз гардонида шудааст.

Ҳозирини гиромӣ!

Бояд таъкид кард, ки гиромидошти номи неки Бобочон Ғафуров мактаби бузурги тарбияи ҳудогохиву худшиносии таърихӣ ва ифтихори миллӣ мебошад.

Бинобар ин, моро зарур аст, ки хотираи ин фарзанди фарзонаи миллатро пос дорем, шоҳасари «Тоҷикон» ва дигар осори бегазанди ўро пайваста омӯзем ва аз қору фаъолияти фидокоронааш сабақ гирем.

Ин амр, баҳусус, дар рӯзҳои таҷлили ҷашни 115-солагии аллома Бобочон Ғафуров аҳаммияти бештар пайдо мекунад.

Ин ҷашнро дар фазои созандагиву бунёдкорӣ, дар руҳияи ваҳдати якдигарфаҳмӣ, ҳисси баланди миллӣ ва саъю талош ба хогири таҳкими пояҳои Истиқлоли давлатӣ истиқбол гирифтани қарзи ватандорӣ ҳар як фарди огоҳу бедордиди ҷомеа мебошад.

Ман дар мулоқоту суҳанронҳои худ ҳанӯз аз оғози фаъолияти худ ба ҳайси Роҳбари давлат борҳо иброз дошта будам, ки мо бояд кӣ будани аҷдодамон ва худамонро донем, яъне решаҳои худро шиносем, ба онҳо арҷ гузорем ва аз насли ориёӣ, яъне, ориёитабор буданамон ифтихор намоем.

Яъне, мо бояд донем ва ифтихор дошта бошем, ки яке аз қавмҳои асосии ориёӣ ҳастем.

Дар робита ба ин, дар Паёми худ 26-уми декабри соли 2019 ба Ҳукумати мамлакат супориш дода будам, ки бо мақсади омӯзиши амиқи таърихи пурифтихори халқи тоҷик шоҳасари Бобочон Ғафуров китоби «Тоҷикон»-ро аз ҳисоби Фонди захираи Президенти кишвар ҷоп карда, то ҷашни 30-солагии Истиқлоли давлатӣ аз номи Роҳбари давлат ба ҳар як оила дастрас намояд.

Дар идомаи ин иқдом ва ба ифтихори 115-солагии академик Бобочон Ғафуров бо амри Президенти мамлакат аз моҳи июли соли 2022 Омӯни ҷумҳуриявии «Тоҷикон» – оинаи таърихи миллат» эълон гардид.

Ин озмун бо мақсади арҷгузорӣ ба таърихи пурифтихори тоҷикон, омӯзиши амиқу ҳамачонибаи қорномаҳои шоистаи ниёғони миллати тоҷик, тақвияти ҳисси ҳудогоҳӣ ва худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ, таҳкими ҳофизаи

таърихӣ ва шинохти нақши миллати куҳанбунёду фарҳангсолори тоҷик дар рушди тамаддуни башарӣ дар ҷор марҳала баргузор гардид.

Имрӯз дар ин толор ғолибони даври сеюму ҷоруми ин озмун ва гирандагони шоҳҷоиза ҳузурдоранд.

Бо истифода аз фурсат, ғолибон, гирандагони ҷойҳои ифтихорӣ ва ҳамаи онҳоеро, ки дар ин озмун ширкат доштанд, самимона табрик мегӯям.

Бо қаноатмандӣ иброз медорам, ки иштироки ҳар як фард дар ин озмун нишонаи муҳаббату дилбастагӣ ба таърих, забон ва фарҳангу маънавиёти миллати тамаддунсози тоҷик мебошад. Ҳамзамон бо ин, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки масъалаи таъсиси Ҷоизаи давлатии ба номи академик Бобочон Ғафуров барои дастовардҳои назаррас дар таҳқиқи таърихи халқи тоҷик, бостоншиносӣ, мардумшиносӣ, шарқшиносӣ ва муаррифии таъриху фарҳанги деринаи тоҷикон дар арсаи байналмилалиро омӯхта, пешниҳод манзур намояд.

Меҳоҳам бори дигар таъкид намоям, ки ҳаёту фаъолияти академик Бобочон Ғафуров ва асарҳои беэволи ӯ «Тоҷикон», дар ҳақиқат, солҳои 70-уми асри гузашта ба болоравии худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллии халқи мо тақони ҷиддӣ бахшид ва ин раванд дар даврони соҳибистиклолӣ ба хогири пояндагии миллат ва таҳкими иқтисодии давлатдорӣ навини тоҷикон ба маҷрои тоза ворид гардид.

Ҳадафи мо аз гиромидошт ва зинда нигоҳ доштани ному қорномаи фарзандони бузурги миллати тоҷик ин аст, ки таърихи пурифтихор ва мероси пурбори илмӣ, адабӣ ва фарҳангиву тамаддунии худро соҳибӣ ва ҳимоя кунем, ин таърихи пурифтихор ва ин мероси қорномояро ба хогири иттиҳоду сарҷамъӣ ва сарбаландиву сарфарозии мардумамон, ободии Ватани аҷдодиамон ва таҳкими пояҳои давлатдорӣ навини миллиамон ҳарчи бештар ва оқилона истифода барем.

Бо таъкиди ин нуқтаи муҳим бори дигар мардуми шарифи Тоҷикистони азиз, ҳамаи шумо – меҳмонони арҷманд ва ҳозирини гиромиро ба ифтихори 115-умин солгарди зодрӯзи академик Бобочон Ғафуров табрик гуфта, барои шумо сулҳу субот, саломативу хонабодӣ, пирӯзиву сарбаландӣ ва ба қулли соқинони мамлакат зиндагии босаодат орзу менамоям.

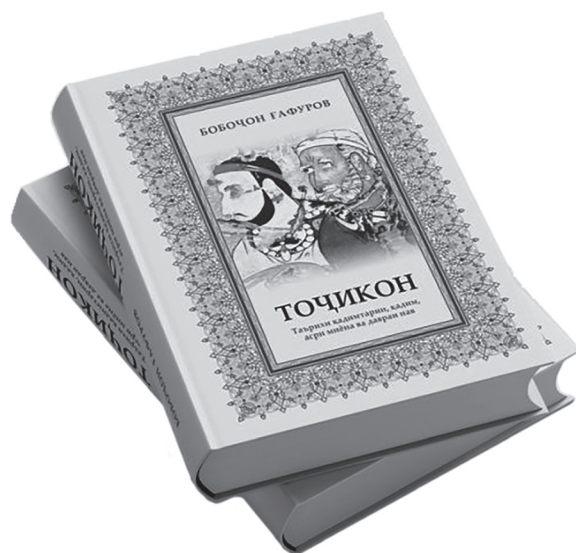
Аминҷон ЗАРИФӢ,
устоди Коллеҷи политехникии
ноҳияи Зафаробод

“ШОҲНОМА” ВА “ТОЧИКОН” – ДУ ШАҲБОЛИ ТАВОНОИ МИЛЛАТ

Худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ аз огоҳӣ доштан аз таърихи гузаштаи халқ ва ошноӣ бо корномаи фарзандоне, ки дар роҳи расидан ба озодиву Истиқлол ва таҳкиму пойдории давлатдорӣ миллӣ талош кардаанд, сарчашма мегирад.

Эмомалӣ Раҳмон,

Шиносномаи миллат. Пешгуфтор ба китоби “Тоҷикон”, сах.15

Миллате шарафёби комёбист ва ҳуқуқи зинда мондан дар гирдудорҳои давру замонро дорад, ки фарзандони оқил ва ҳештаншиносаш бо нури хирад хофизаи таърихию фарҳангияшро ҳифз ва дар шароити мусоид ба наслҳо мерасонанд. Таърих дар авроқи ҳеш зиёд асрори нухуфтае дорад, ки танҳо ворастигоне ба умқи он расидаанду рисолати ҳеш ба сомон расонидаанд. Миллате, ки дар китоби падари таърих Ҳеродот – “Таърих” чун асилзодагон ёд шудаду дар осори Арасту зи шаҳомати ашрофзодагону русуми озодагони он зикр рафта ва дар “Таврот”-и муқаддас аз “Устувонаи Куруш” бо номи “Силиндри Куруш” чун арзиши олии ҳуқуқ ва адолат бо ихлосу садоқат васф шуда, офтоберо мемонад, ки ҳоҷат ба муаррифӣ надорад. Чуноне

ки Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид месозанд: “Таърихи пурифтхори миллати тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад” ва фаро гирифтани ҳамаи даврони рушду такомул ва афтишу парокандагиҳои он дарсест омӯзанда ва ибратбахш. Истиқлол дар бедории афкори миллӣ, дарки ҳештаншиносӣ ва шинохти таърихи бостонии миллати тоҷик муҳимтарин падидаи созандаю бунёдкор аст. Ибтикороти сиёсӣ, пайкори фарҳангӣ, ҳасорати ҷавонмардонаи Роҳбари давлат дар ин масири эҳёгарӣ муҳимтарин тақонбахш ва рисолати ватандорист, ки дар таърихи давлатсозии миллат беназир аст. Тоҷикон яке аз наслҳои хушбахт ва сарафрози Ориёӣ ҳастанд, ки баъди ҳазор соли бебанду борӣ, маҳрумӣ аз нуфуз ва қудрати сиёсӣ дар сарзамини аҷдодӣ соҳиби истиқлол

ИСТИҚБОЛ АЗ ИҚДОМИ МОНДАГОР

ва Пешвои сиёсие гардиданд, ки тавонист дар эҳёву ваҳдати миллат, шинохти асолат, таърих ва фарҳанги миллат пешгом бошад. Шинохт ва қадршиносии чехраҳои мондагори сиёсӣ, фарҳангӣ, адабӣ, ки дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ, муборизаи истиқлолхоҳию озодиталабӣ, ривочу густариши адабиёт, санъат, ҳунар ва фарҳанги миллати тоҷик саҳмгузору ҷонфидо буданд, худ қаҳрамонист. Рисолати равшангарӣ бозгардони саҳифаҳои фаромӯшгаштаи хотироти миллат ва бедорсозии ҳофизаи таърихӣ он аз тарафи Пешвои муаззами миллат аз рӯзҳои аввали бар сари қудрати сиёсӣ омадан муассир буд. Зина-зина ба сӯи қуллаи мурод раҳнамоии насли наврасу ҷавон ва ташкили озмунҳои ҷумҳуриявии адабию фарҳангӣ, таърихӣ ҳунари тақонбахши худогоҳӣ, ҳештаншиносӣ гардид. Рӯҷӯ ба таърихи ҳафтҳазорсолаи тамаддунҳои барпонамудаи ақвоми Ориёӣ, ки тоҷикон яке аз меросбарони асили он мебошанд, эҳғарист ва рисолати паёмрасонист. Рисолати муқаддаси роҳбарияти сиёсии давлат, элитаи сиёсии бедор, равшанфикрон, аҳли зиё, донишмандони асили миллат дар он аст, то арзиши бебаҳо ва деринтизор будани Истиқлолро дар зехнияти миллат, дар руҳу ҷон ва ҳуну равони наслҳои ҷавону наврас ҷойгузину мустаҳкам намоянд, то дар ҳар нафаси кашида, дили онон дар ишқи Ватан, хоку оби аҷдодӣ, муқаддасоти ин сарзамини бихиштӣ битапад. Хушбахтона, дар сию ду соли Истиқлол миллат бо қору пайкори абармардонии арсаи давлату сиёсат, оғоз аз Қуруши Кабир, Дориюши Бузург, Ардашери Бобакон, Баҳроми Гӯр, Шопур, Кайхусрав, Баҳроми Чӯбина, Ҳусайн ибни Тоҳир, Яъқуб ва Амри Лайси Саффорӣ, Исмоили Сомонӣ, озодихону ватандороне чун Спитамен, Абумуслими Хуросонӣ, Шориқи Бухорӣ, Муқаннаъ, Деваштич, Сарбадорони номдор, Темурмалик, Восеъ, пешвоёни кешу оини аҷдодӣ Зардушти Спитамен, Монӣ, Маздак ва даҳҳо қаҳрамонони ориёигаҳвар шинос гардид, ки гардиши қуллӣ дар тафаккур, ҷаҳонбинӣ ва ифтихороти наслҳо шуд. Акнун бо шарофати Озмуни ҷумҳуриявии “Тоҷикистон-Ватани азизи ман” санъат, ҳунар, мусиқии бостонии миллат, Шашмақому Фалак, ҳунароҳои мардумии чакандӯзӣ, адрасу атласбофӣ, начҷорию заргарӣ эҳё ва насли ҷавони кишвар рисолати меросбариро бар дӯш гирифтанд. Озму-

ни ҷумҳуриявии “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст” беҳтарин падидаи фарҳангист, дар паҳнои кишварҳои пасошуравӣ, ки миллатро ба гулбоғи китоб ва ҷаҳони маънавиёту фарҳанг хидоят намуд. Боиси хушҳолист, ки чехраҳои навини сухандону сухангустар дар ин фурсати кӯтоҳ ба майдони илму адабу фарҳангу санъат паид омаданд, ки умедворкунандаи фардои дурахшонии миллат аст. Симурғи ҷонбахшӣ миллат забони шаккарину сеҳрофарини паҳлавист, ки бо ҷабри таърих ва ҷудоандозии ғосибон дар се гӯшаи Ариёнам Ваеҷах (Фарохнои Ориёно) бо номҳои шогунӣ порсӣ, тоҷикӣ, дарӣ тӯли ҳазорсолаҳост бори маънавиёт, фарҳанги асилзодагону озодагонро ба ҷовидона мебарад. Ин лафзи бихиштӣ дар тамаддунсозӣ, фарҳангустарӣ ва тарбияву парвариши ахлоқи ҳамида, дарси одамият, покиву адлу мадору, мурувату ато, сулҳу осоиш ва дӯстиву меҳр бар бани инсоният кӯҳи китоб, қасри ганҷи маониро ҳада сохтааст. Фарзандони фарзонаву фаршедфари он танҳо бо килки сеҳрангези хеш шикори дилҳои огоҳ намудаву бо нури хуршедии илму ҳикмати муғона, қаламрави нуфузи ҳикмату фарҳанги Ориёноро ба шаш иқлими олам бурдаанд.

Озмуни ҷумҳуриявии “Илм-фурӯғи маърифат” тақони ҷиддие дар рушди зехнияти илмӣ, бедории ҳофизаи таърихӣ дар кашфи асрори илм, техника ва созандагӣ гардид. Ин гомҳои нахустин дар бедории шуури илмӣ, афкори дунявӣ, рӯй овардан ба илмҳои дақиқ, риёзӣ, табиӣ ва тиббӣ буд, ки дар ҳуни ҷавонони огоҳ ва ташнаи илм генҳои ирсии Синову Берунӣ, Форобию Хоразмӣ, Хайёму Дониш ва садҳо нобиғогони тоҷикро бедор сохтаву ғулғула ангехт. Ҳарчанд аз ин иқдомот муддати каме сипарӣ шуда, аммо нишондодҳо дилгармсозанда аст. Хушбинии мо зи он аст, ки ҷойгоҳи алломагон дар ҳамаи даврони таърих барои миллати шарифи тоҷик ҳеч гоҳ холӣ набудааст. Озмуни ҷумҳуриявии «Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат» зинаи заррин дар худогоҳию ҳештаншиносии миллат аст, зеро таърих дақиқан нишон дод, ки ҳазор соли дур мондан аз қудрати сиёсӣ ва зерӣ нуфузи ғосибону бегонагон бо муросову мадору, таҳаммулу сабр зиндагӣ намудан ба афқору зехнияти миллат зарбаҳои ҷонкоҳ расонидааст. Ақвоми Ориёӣ баъди фурупошии империяи фарохдомони Сосониён ва давлати миллии Сомониён

ИСТИҚБОЛ АЗ ИҚДОМИ МОНДАГОР

дигар ба худ наомад ва то ба гӯш дар ботлоки сохтаи ғосибон, ки қатлу куштор, зӯру озор, таҳмили ақидаву афкор, дину мазҳаб, расму одати бадавию саҳрой бо хун мавҷ мезад, фурӯ рафта буд. Муборизаю чанғҳои рӯёрӯ дигар қорагар набуд, зеро қувва нобаробар ва пуштибону чорагаре намонда буд. Танҳо илм, дониш, хирад, фарҳанг ва қалам муттақою наҷотбахши озодагону нухбағони бофар буд. Дигар танҳо чомаи дарवेशию қаландарӣ, тақвою гӯшанишинӣ муҳофизи чонҳои бедор буд, варна ягона пӯшту паноҳ қуллай кӯху ғору камар барои мардони боғуруру чонсаҳт макон гардид. Ин ҳақиқати талх аст, ки дурӣ аз ҳам фарзандони як падару як модар, насли Фаридуни фаррухпайкро аз ҳам ҷудою бегона, гоҳе душмани ҳам сохта буд. Ин нуктаи заъф барои ғосибон бисёр муфид афтод ва чандин бор бо дасисае ба набарду бархӯрдҳои хунин анҷом ёфт, ки бегонагон аз он манфиат бардоштанд. Ибтидои асри бистум бо шарофати Инқилоби Октябр таърих ба рӯи тоҷикон лабҳанде зад, аммо бо фиребу дасисаи бегонагон ва ноогоҳию ҷаҳолати худбохтагони миллат ин захрҳандаи қисмат гашт. Зеро ба тоҷик аз мулки меросию аҷдодӣ танҳо як гӯшаи ноободи кӯҳистон расид. Балвою чанғи тоҷиккӯши таҳмилий ва фитнаҳои солҳои 30-юми асри гузашта, тамоми озодагони бедорро аз байн бурд. Ин ғоҷеи нангин дар интиҳои асри бистум, вақте давлати Шуравӣ пароканда гардиду дигар ҷумҳуриҳо ба миллисозии мероси ин абарқудрат сар ба сар мезаданд, барои тоҷикон боз тақрор гардид. Бадбахтона, ин вартаи бетаге буд, ки умеди ҳамаро бишкаст ва ниҳоқи андохтаи бегонагон ба ҳассосияти динии мардум қорагар гашту писарро бо падар, бародарро бо бародар душман сохт. Ин шикасте буд, басо сангин ва мушкилпайванд. Ин нуктаи заъфи мо тоҷикон аст, ки хело дӯстдору эътиқодманди аҳкомҳои динию мазҳабӣ ҳастем ва барои ҳар иқдому амале, ки ба номи Худову паёмбар, китобу пешвоёни мазҳаб аз номи касе эълон мешавад, бо сарсупурдагӣ мезем, ҳар харҷу хароҷоте, ки фармоянд, як бар даҳ мидеҳем. Аммо намеурсему дарк намекунем, ки паси ин фатвою маъвизаҳо кӣ меистаду чӣ ҳадафҳо дорад? Хушбахтона, заковати азалии миллати фарҳангӣ, ботамаддуну созанда ва сабуру ботаҳаммули тоҷик аз нав фурӯғи оламгир намуд ва сулҳу ваҳдат насибамон гашт. Баргу-

зории Озмуни ҷумҳуриявӣ “Тоҷикон - оинаи таърихи миллат” ба муносибати 115-солагии фарзанди фарзонаи миллат, Қаҳрамони Тоҷикистон, аллома Бобочон Ғафуров ва иқдоми эҳғоронаю миллатсозии Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи ҳадаи намудани китоби “Тоҷикон” ба ҳар оилаи кишвар беназиртарин қадаме буд, дар шинохти асолати таърихӣ ва эҳёи хуввияти Ориёии миллат.

Сию ду соли Истиқлол назди таърих ҳеҷ аст, аммо он пайгоре, ки Пешвои миллат тӯли ин даврон дар самти давлатсозӣ, миллатсозӣ ва эҳёи арзишҳои ориёии миллат, бахусус, шинохти ҷаҳраҳои мондагори миллат намуданд ва чандин пешниҳоду дархостҳои фарҳангӣ экологӣ барои қуллай башар ироа сохтанд, нодиртарин натавонанд барои мо, балки барои тамоми ҷаҳониён аст.

Мо наметавонем, дар як гузориш ҳамаи он иқдомотро номбару баррасӣ намоем, танҳо фарҳанги сулҳофарии тоҷикон дарси беҳамтоест, ки якҷанд донишқадаҳои сиёсӣ соҳиби сатҳи ҷаҳонӣ онро метавонанд, даҳсолаҳо пажӯҳиш намоянд. Ҳамаи ин озмунҳо агар барои иштирокдорон, мураббӣён, омӯзгорон падару модарон ном, ифтихор, дониш, ҳамчунон, мукофоту маблағҳои зиёдеро армуғон оварда бошад, барои тарбияи наслҳои навин дарси бузурги хештаншиносию худогоҳии миллӣ, ки арзиши он ҷовидонист.

Симпозиуми байналмилалӣ “Бобочон Ғафуров – бузургтарин муҳаққиқ ва муаррифгари таърихи халқи тоҷик”, ки ба муносибати гиромидошти 115-солагии зодрӯзи академик Бобочон Ғафуров 5-уми декабри соли равон бо иштироки аҳли зиё, донишмандони улуми таъриху бостоншиносӣ, шарқшиносон, тарҷумонҳои шоҳасари “Тоҷикон” аз кишварҳои хориҷӣ таҳти сарпарастии ҳидояти бевоситаи Пешвои муаззами миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва раёсати Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон дар шаҳри ҳамешабахори Душанбеи нозанин баргузор гардид, бори дигар нуфузи илм, фарҳанг, таърих, нобиғағони миллатро дар арсаи тамаддуни ҷаҳонӣ боло бурд. Ин симпозиум бори дигар эътирофу қадршиносии шуҳрати илму фарҳанги миллати тамаддунсози тоҷик дар арсаи ҷаҳонӣ буд. Дар симпозиум

ИСТИҚБОЛ АЗ ИҚДОМИ МОНДАГОР

тарҷумонҳои шаҳкитоби “Тоҷикон” бо забони чинӣ, фаронсавӣ, арабӣ, урдӯ ва дигар забонҳои олам, донишмандони шарқшинос маърузаҳои илмӣ намуда, пиромуни саҳми мондагори академик Бобочон Ғафуров дар ташкил, рушд ва нуфузи илми шарқшиносӣ дар ҷаҳон, инчунин, қимати академикии китоби “Тоҷикон” бо хусни ихлосу эҳтиром суҳанронӣ намуданд. Дар боби хиради азалий, касбият, чашмикордонӣ, одамият, этикаи баланди инсонӣ, фидокорӣ дар ҷодаи илм, посдори фарҳангу оинҳои ориёӣ ва шарқӣ-ёна будани фарзанди фарзонаи миллат Бобочон Ғафуров академики Академияи илмҳои Россия Виталий Наумкин бо хусни ихлоси бузург изҳори назар намуд. Муовини директори Институти Аврупо, Россия ва Осиёи Марказии Академияи илмҳои Ҷумҳурии мардумии Чин Сзин Сзэ пайгоми тарҷума ва наشري академикӣ шудани китоби “Тоҷикон”-ро бо забони чинӣ расонид ва таъкид намуд, ки ин китоб дар шинохти таърихи тамоми халқҳои Осиёи Миёна ва сокинони сарҳади Чин хело зарурӣ ва барои роҳандозии барномаи “Як камарбанд-як роҳ” чун тақвиятбахши Шоҳроҳи бузурги абрешим ниҳоят муфид аст. Донишманди фарзона ва нуктадони Донишгоҳи Техрон Ҳасан Булхорӣ бо шодию фараҳ муждаи наشري “Тоҷикон” ва “Тоҷикон дар оинаи таърих”, инчунин, интишори маҷмуаи ашъори шоирони тоҷик, аз ҷумла, устод Лоикро дар Эрон расонид ва пиромуни аҳамияти ҷаҳонии пайкори аллома Бобочон Ғафуров дар шинохти тамаддуни Ориёӣ бо самимияти хос суҳан ронд. Маърузаи шарқшиноси фаронсавӣ Франсис Ришар бо забони шевои форсӣ намуди ғановатмандӣ ва забони илму адаби ҷаҳонӣ будани забони тоҷикӣ-форсӣ буд. Тарҷимаи “Тоҷикон” бо забони франсавӣ ин шаҳпули бузурги фарҳангӣ байни Осиё ва Аврупо гардид, ки хизмати ин донишманд ва тарҷумони мумтоз лоиқи қадршиносист. Бо забони урдӯ тарҷума кардани “Тоҷикон”-ро доктори таърихшиносӣ Навшоҳи Ориф аз Покистон шарафи бузург доништа, қайд намуд, ки шибҳаҷазираи Ҳинд як пораи таърихии Ориёст ва шиносии ин мардумон бо “Тоҷикон” дарёфти арзишҳои таърихии худ аст. Иброҳим Истамбулӣ бо муҳаббат изҳор дошт, ки ҳарчанд давлати Сурия дар мушкилоти сиёсӣ иқтисодӣ печидааст, лекин тарҷума ва наشري академикии китоби “Тоҷикон”-и Бо-

бочон Ғафуров бо забони арабӣ анҷом дода шуд, зеро дар худшиносии арабҳои суриёни чунин тадқиқоти фарогир барои бедории милли зарур аст. Ҳарчанд ду маротиба бо забони арабӣ дар Миср китоби “Тоҷикон” тарҷумаву нашр шудааст, вале то ҳол талабот ба ин китоб дар ҷаҳони араб ва сомизабонони олам зиёд аст. Таваҷҷуҳи донишмандони олам, бахусус, шарқшиносон ба ин шаҳкитоби мукамал ва фарогири мавзӯҳои баҳсноки Шарқ ва исботи онҳо бо далелҳои илман асоснок дар солҳои охир хело боло рафтааст. Маърузаи илмӣ ва коршиносонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мавзӯи “Бобочон Ғафуров - бузургтарин муҳаққиқ ва муаррифгари таърихи халқи тоҷик” ба ифтихори 115-солагии зодрӯзи Қаҳрамони Тоҷикистон, академик Бобочон Ғафуров пажӯҳиши мукамал дар асоси мадракҳои илмӣ ва таърихӣ буда, анғезаи арзишманди тарбиявӣ ва ҳидоят ба сӯи шинохти асолати таърихии миллат гардид. Нуктаҳои ҷолибу арзишманд ва оянданигарона ин пешниҳоди таъсиси Ҷоизаи давлатии ба номи академик Бобочон Ғафуров барои дастовардҳои назаррас дар таҳқиқи таърихи халқи тоҷик, бостоншиносӣ, мардумшиносӣ, шарқшиносӣ ва муаррифии таъриху фарҳанги деринаи тоҷикон дар арсаи байналмилалӣ ва ҷопу ба тамоми оилаҳои Тоҷикистон ҳада сохтани китоби “Шоҳнома”-и безаволи ҳаким Абулқосими Фирдавсӣ буд, ки бо хушнудиву шодӣ пазируфта шуд. Ин иқдоми наку, фарҳангӣ, миллатсоз, эҳғаронаи Сарвари давлат идомаи он зинаҳои тақвиятбахши Истиқлол, озодӣ, ташкили давлат бо ормонҳои наҷибу фарҳундаи Ориёист, ки тоҷикро ба асли хеш мерасонад, то наслҳои бедору заки баҳри зиндасозии шаҳомати Озодагон қору пайкор намоянд. “Шоҳнома” - симурғи ҷонбахшҳои Ориёзодагон аст, ки дар хеш тамоми шаҳомату шукӯҳ ва осору унсурҳои таъриху фарҳанги ориёии миллатро гирдоварию таҷассум сохтааст ва шиносӣ бо он шинохти таърихи ниёғони хеш асту дарси бузурги ватандорӣ, мардонагӣ, ростӣ, хирадмандӣ, меҳру вафо, одамият, ҳикмати покию некӣ ва часорату паҳлавонӣ. Бешак, “Шоҳнома” ва “Тоҷикон”-ду шаҳболи тавонои миллат, ду шаҳболи Симурғи ҷонбахшӣ буда, яке бо назм ва дигаре бо наср, ҳар яке дар тӯли сӣ сол

ИСТИҚБОЛ АЗ ИҚДОМИ МОНДАГОР

навишта шудаанд, ки бисёр рамзист. “Шоҳнома”- и ҳақим Абулқосим Фирдавсӣ (934-1020) бузургтарин ҳамосаи миллии Ориёист, ки фарогири фалсафаи ростию хирадгарой, далели таърихи бостонӣ, ҷилои илму адаби инсонсозу даҳршинос, намои сиёсати ваҳдатгарою боадолат, шукуфаи фарҳангу иҷтимои инсонмехвар ва оинадори андарзи пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек аст. Бино бар таъбири авалин рисолаи илмӣ дар фирдавсишиносӣ “Дар бораи Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”- и ӯ”- и устод Садриддин Айни (1934) “Шоҳнома”-и безавол ҳамосаи ватандорӣ ва муборизаи некӣ бар бадист. Дарунмои ҳикмати ин шоҳасари беҳамто ва шаҳкори хиради малакутии инсон нумӯъ зи ин мабдаъ дорад:

**Биё, то ҷаҳонро ба бад наспарем,
Ба кӯшиш ҳама дасти некӣ барем.**

Бо маниши нек зистан, нек андешидану бо некӣ гуфтору амал ва пайкори некӣ бо бадӣ чун хати сабз зи оғоз то интиҳои “Шоҳнома”- ро фарогир аст.

Ҳақ бар чониби фирдавсишиноси тавоно ва шоҳномапажуҳи мумтоз Ҷамолиддин Саидзода аст, ки “Шоҳнома”-ро бояд чун “Гимни мардумони эронитабор, оинаи тамомнамои эроният ва баёнгари руҳи бузурги эронӣ, китоби ҳештаншиносӣ ва ватанпарварӣ, далели ҷовидонагии ақвоми Ориёӣ...” бишносем. (Ҷ. Саидзода “Фирдавсӣ – шоири паёмрасон” Душанбе, 2022, сах.12-13). “Шоҳнома”- чамъбаст ва хулосаи асотири бостонии ориёӣ, зиндасозандаи аҳкомҳои “Авасто”, гулчини дostonҳои “Худойномак”, ба риштаи назм кашидани “Шоҳнома”-ҳои Масъуди Марвазӣ (в.955), Абумансурӣ (в.957), Абулмуайяди Балхӣ (в.963) ва ба зевари таъби солим баркашидани дурдонаҳои дostonу ривоёти озодагону кундоварон ва паҳлавонони эронитабор аст. Ҳақим Фирдавсӣ инқилобе дар чони бедорон афрӯхта, оташакеро, ки шоир Дақиқӣ бо ҳазор байти ватандорӣ вогузошт, ба гулхани бузурге мубаддал сохта, равшаноию гармӣ ба дилҳо овард ва ба ҷовидонагӣ бипайваст. “Шоҳнома”- фарҳангу булуғи фарри инсонист ва паёми бедорӣ. Ҳарчанд бо гузашти айём дар пайравии “Шоҳнома” дostonҳои “Гаршоспнома”-и Асадии Тӯсӣ, “Луҳроспнома”, “Сомно-

ма”-и Ҳоҷуи Кирмонӣ, “Баҳманнома”- и Эроншоҳи Абулхайр, инчунин, “Фаромарзнома”, “Барзунома”, “Шаҳриёрнома”, “Бежаннома” ва даҳҳо дostonи ҳамосӣ навишта шуданд, аммо ба пояи сухан ва ғурури ватансароии Фирдавсӣ нарасидаанд. Руҳи бедори ориёӣ ва эроният дар “Шоҳнома” бо шаҳомати ҷаҳонпаҳлавон Рустами Дастон, покиву ҷасорат, ободкорию меҳр ва сулхталабӣ дар тимсоли Сиёвуш, фарри хуршеди давлатдорӣ дар пайкори Ҷамшеду Фаридуни фаррухпайк, Кайхусрав Ардашери Бобакон, хираду ростӣ, адлу покӣ дар оини Зардушт ба ҷавлон аст. “Шоҳнома” - бузургтарин ганҷ ва сарвати маънавии ориёист, ки забон, ҳикмат, афкор, андеша ва русуми озодагонро зинда намудааст. Шиноҳти “Шоҳнома” шиноҳти миллат, таърих забон, фарҳанг ва асолати аҷдодон аст.

Агар ҳақим Абулқосими Фирдавсӣ бо “Шоҳнома”-и безаволи хеш сипаре бар чони миллат аз зарбаҳои ҷонсӯзи аҷнабиёни бадавию кӯчманчӣ шуда бошад ва Аҷамро аз маргу нобудӣ, фаною нестшавӣ эмин ниғаҳ дошта бошад, аллома Бобоҷон Ғафуров бо “Тоҷикон”-и беҳамтои худ муште бар даҳони душманони таъриху фарҳанг, забону адаби ҳафтҳазорсолаи тоҷик задааст. Ин иқдоми начиб ва фарҳангӣ арзиши бузурге дорад, дар сохтани насли бедору худоғох, фарҳангӣ, озода, ориёӣ ва ихтироъкору накуандеш, ки самарай он солҳои наздик бар коми миллат ва фарҳанги ҷаҳонӣ мерасад. Чашми он дорем, ки аҳли зиё, рӯшанфикрони ҷомеа, адибону рӯзноманигорон, филмноманависону киносозон, оҳангсозону рассомон ин пешниҳоди фарҳангиро бо дилу ҷон қабул намуда, ба пажухиши ин ду “Шаҳболи Эҳёсози Тоҷик” мепардозанд ва асарҳои ҳештаншиносона барои миллат меофаранд. Зеро дастрасӣ ба ҷаҳони иттилоъ бо технологияи муосир осону дастрас аст ва баҳри мутобиқшавӣ ба раванди ҷаҳонишавӣ ва ҳифзи арзишҳои асолати миллии воридсозии иттилооти муфиди фарҳангию таърихӣ аз ин ду асари беназир қарзи фарзандӣ ва фарри фарзонагист. Зеро:

**Ҳарф-ҳарфу вожа-вожа “Тоҷикон” қомуси мост,
Зиндасозии ҳафт пушту ҳастию номуси мост.**

**“Шоҳнома” ҳомии лафзи дарист,
Кори Фирдавсӣ чу як пайгамбарист.**

Саъдулло ҲАЙДАРӢ,
устоди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ФАРЗАНДИ БАРӢМАНДУ ОЛАМШИНОХТИ ТОЧИК ВА НАВИСАНДАИ АСАРИ МОНДАГОРУ БЕЗАВОЛ

Мухтасаре доир ба рӯи чоп омадани китоби «Тоҷикон»

Фарзанди барӢманду оламшинохти тоҷик Бобоҷон Ғафуров парвардаи муҳити илмиву эҷодӣ ва фарҳангиву иҷтимоии асри ХХ буда, тавонист аз имкониятҳои фароҳамвардаи айём босамар истифода барад ва таърихномаи миллати худро, ки орзуи ҳамешагаш буд, бо номи «Тоҷикон» таълиф намояд. Ин асари бунёди соли 1972 аз тариқи нашриёти бонуфузи «Наука»-и шаҳри Москва бо забони русӣ чоп шудаду дастраси мухлисону ҳаводорони таърихи халқи тоҷик гардид.

Маҳз кӯшишу ғайрат ва ҷасорати илмии аллома Бобоҷон Ғафуров буд, ки таърихи халқи тоҷикро нигоштаву бо ин васила номи муаллифи китоб шуҳрати ҷаҳонӣ касб кард. Тавассути мутолиаи ин китоб хонанда огоҳ мегардад, ки «гузаштаи халқҳои Шарк, аз он ҷумла, тоҷикон» фақат «аз силсилаи беинтиҳои ҷангу ҷидолҳо ва табаддулоти дарборӣ» иборат набуда, балки «баъзе маълумоти роҷеъ ба таърихи маданиятро дучор омадан мумкин аст». Ба қавли файласуфи тоҷик Акбар Турсонзод «Тоҷикон аз ҷумлаи қадимтарин халқҳои мутамаддинанд, ки саҳмашон

ба ганҷинаи илму фарҳанги ҷаҳон кайҳост мавриди эътибору эътирофи оламиён қарор гирифтааст».

Муҳаққиқи ҷӯяндаву бедордил Бобоҷон Ғафуров аввал заминаҳоро барои ба вучуд овардани асари барҷаставу пурҳашамате устувор поягузорӣ карда, ҳамзамон, дар ин самт омӯзишро вусъат мебахшад, мавод гирд меоварад, бозёфтҳои бостоншиносонро меомӯзад, мақолаҳои иншо мекунад, ҳуҷҷату санад ва мадракҳои дастрасро мавриди таҳқиқ қарор медиҳад, таҳлилу баррасӣ менамояд ва дар деги тафаккур мепазонад.

Дар заминаи омӯзишу пажӯҳиш ва талаби айём даставвал бо ҳамқаламии Н. Прохоров китоби «Халқи тоҷик дар мубориза баҳри озодӣ ва истиқлолияти худ»-ро соли 1944 бо забони русӣ рӯи чоп овард. Дар он анъанаи қаҳрамонӣ паҳлавонӣ аҷдодонамон дар мавриди марзу бумпарастӣ, ҳифзи сарзамин аз ҳуҷуми аҷнабиёни забтқору ғоратгар ва хуношом воқеъбинона инъикос шуда, бо ин васила, дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ низ барои ҳифзи сарзамин ва хоки поки он аз ҳасми нопок ворисони Спитамен, Абумуслим, Муқаннаъ, Темурмалик ва Восеъ барин қаҳрамонон ба майдон омада, душманро то лонааш таъқиб намудаву сарқӯб кардаву маҳв гардониданд.

Соли 1947 роҷеъ ба таърихи тоҷикон аз ҷониби Бобоҷон Ғафуров асаре бо номи «Таърихи мухтасари халқи тоҷик» чоп шуд. Дар ин китоби пурмуҳтавою васеъманзар муҳаққиқ бо далелҳои раднопазири таърихӣ илман исбот кардааст, ки «тоҷикон қадимтарин халқи бумии Осиёи Миёна мебошанд». «Таърихи мухтасари халқи тоҷик» асарест, ки дар авроқи он саҳифаҳои хираи халқи тоҷик рӯшан инъикос шуда, бо ин ва-

БА ИФТИХОРИ 115-СОЛАГИИ АКАДЕМИК БОБОЧОН ҒАФУРОВ

сила, муаллифи он бунёдгзори илми тоҷикшиносии ватанӣ шинохта шуд.

Барои бештар муаррифӣ кардани таърихи халқи тоҷик ва ба доираи васеи хонандагони гуногунзабон манзур гардонидани он муаллиф ин асарро соли 1949 бо забони русӣ ба таъби мерасонад, ки баъдан солҳои 1952 ва 1955 бо тавзеҳу иловаҳо боз ду маротибаи дигар бо ин забон чоп мешавад. Бо ин васила, ҳам обрӯю нуфузи нигоранда афзун ва ҳам доираи мутолиақунандагонаш аз ҳисоби хонандагону муҳаққиқоне, ки забони русиро хуб балад буданд, васеъ мегардад. Ибораи «таърихи мухтасар» дар унвони китоб як ҳадафи ниҳони муаллифро дар худ ниҳон медашт, яъне, нигоштани таърихи муфассали он ҳам дар мадди назар дошта шуда буд.

Чустуҷӯву омӯзиш имкон фароҳам овард, то Бобочон Ғафуров доир ба вучуд овардани китоби бисёрчилдаи «Таърихи халқи тоҷик» ҳамроҳи як гурӯҳи бонуфузи таърихнигорон ширкат варзад. Ин китоб, ки Бобочон Ғафуров чилдҳои якумашро бо академик Б. А. Литвинский ва дуюмашро бо А.М. Беленитский таҳрир намудаву дар омода кардани чилдҳои дигараш низ саҳми бевосита дошт, солҳои 1963-1965 дар се чилду панҷ китоб нашр гардид.

Баъди директори Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Иттиҳоди Шуравӣ таъйин гардидан Бобочон Ғафуров фаъолиятро пурра ба корҳои илмиву ташкилӣ нигаронида, таҳқиқи таърихи пурвусъати тоҷиконро аз мадди назар дур нагузошт ва он ба шуғли доимии ин олими нуктасанҷу дақиқкор табдил ёфт.

Маҳз дар ҳамин давраи босамару доманадор Бобочон Ғафуров бо масъулияти дучанд ба таълифи китоби «Тоҷикон» оғоз кард. Дар натиҷаи чустуҷӯву омӯзиш нигорандаи таърихи ниёкони некном «доир ба таърихи тоҷикон маводи зиёди илмӣ ҷамъоварӣ менамояд, сарчашмаҳои наву нодир дарёфт мекунад, аз асарҳои олимони англис, олмонӣ, амрикоӣ, фаронсавӣ, чопонӣ ва эронӣ истифода мебарад ва китобро бо таъби ба дастовардҳои охиринаи илми матншиносӣ, таърихнигорӣ, сиккашиносӣ, забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, мардумшиносӣ, антропология ва бостоншиносӣ барои нашр омода мекунад», ки соли 1972 бо таъдоди 10 ҳазор нусха дар Москва бо забони русӣ чопу дастраси хонанда мегардад.

Китоби «Тоҷикон» ва номи муаллифи он аз

рӯзҳои аввали чоп таваҷҷуҳи муҳаққиқони дохиливу хориҷӣ, доираи васеи хонандагонро ба худ ҷалб менамояд ва дар як муддати кӯтоҳ ба фурӯш меравад. Муҳлисону ҳаводорони таҳқиқ барои дастрас кардани он тавассути телефон ба нашриёт, ҳамчунин, бевосита ба муаллиф мууроҷиат кардаанд. Албатта, таъдоди даҳ ҳазор нусха барои мутолиагарони як мамлакати сераҳолии ҷаҳон – ИҶШС-и собиқ хеле каму нобасанда буд.

Аввалтар ва аз ҷама бештар номи китоб, яъне «Тоҷикон» таваҷҷуҳи ҳаводоронро ба худ ҷалб намуда буд, чунки бо ин ном чопи ин қабил асарҳоро дар он замон иҷозат намедоданд. Обрӯву нуфуз ва мавқеи илмиву ҷамъиятии муаллиф барои наشري китоб бо ин унвон мусоидат кардааст. Муаллиф дар ҷараёни нигоштани асари пурмуҳтавои худ этикаи илмиро риоя карда, ба иззати нафси дигар миллатҳо нарасида, дар асоси методологияи пешқадами он замон машҳур - марксистӣ-ленинӣ мавзӯи доманадорро объективона таҳқиқу баррасӣ менамояд. Тавре ки файласуфи тоҷик Акбари Турсонзод дар «Поаяфрои миллат» ном навиштааш дар китоби «Қирони саъд» менигорад: «Охир, бидуни сифатҳои маънавие, ки зикрашон дар боло гузашт (ақлу фаросат, азму ғайрат ва часорату матонат), ба иншои «Тоҷикон» барин шоҳасари таърихӣ пардохтан, масъалаҳои хурду калонро, ки дар ҷараёни нигоштани китоб пеш омадаанд, зимни оқилона ба ҳам пайвастанӣ тақозои замон ва объективияти илмӣ ҳаллу фасл кардан ва ниҳоят, ақсуламали имконпазири саррофони гавҳарношинос ё ғаразмандро сарфи назар намуда, хунсардона афкору андешаҳои мусаббати худро ба арсаи илм баровардан амри муҳол буд».

Асари мазкур дер бошад ҳам, ба забони тоҷикӣ тарҷума шуда, соли 1983 чилди аввал ва соли 1985 чилди дувуми он аз чоп баромада, дастраси хонандаи тоҷик гардид.

Воқеан ҳам, китоби «Тоҷикон» дар таъби ба сарчашмаю манбаъҳои илмию адабӣ ва таърихӣ, бозёфтҳои бостоншиносию сиккашиносӣ, ҳуччату санад ва мадрақҳои нодирӣ то солҳои 70-и асри гузашта дастрас навишта шуда, зимни мутолиаи он хонанда аз ташаккулу таназзулҳо, таҳаввулу бурду бохтҳо, комёбиву нокомиҳо, ҷабру ҷафоҳои таърих, дастовардҳои илмию фарҳангӣ, часорату матонатӣ қаҳрамонону

БА ИФТИХОРИ 115-СОЛАГИИ АКАДЕМИК БОБОЧОН ҒАФУРОВ

пахлавонони майдонҳои набарду корзор, марзу бумпарастони диловару шучои бонангу ор, муҳофизону синасипарони миллату меҳан, абармардони давлатсозу ваҳдатофар, ҷонфидоҳои худшиносу ҳудогоҳ оғаҳӣ ёфта, сабақи ҳаёту зиндагӣ меомӯзад.

Китоби «Тоҷикон»-и Бобоҷон Ғафуров ҳам мисли китоби «Намунаи адабиёт»-и Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ, ки дар ибтидои асри 20, дар давраи бисёр ҳассосу сарнавиштсоз мавҷудияти миллати тоҷикро, соҳибмулку соҳибдавлат будани онро собит карда, рисолати худро дар давраи минбаъда ба ҷо овард, ба муаллифаш умри ҷовидон бахшид.

Бахусус, таваҷҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба шоҳасари «Тоҷикон» ва муаллифи он - Қаҳрамони Тоҷикистон Бобоҷон Ғафуров ҳамарӯза афзуд. Маҳз бо ташаббуси Сарвари давлат ин асари оламшумул чандин маротиба бознашр шуда, охиран, дар Паёми навбатӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2019 таъкид шуд, ки «Таърихи пурифтиҳори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносист ва мо вазифадорем, ки ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшони қаҳрамониву диловарии гузаштагони худро омӯзем ва онро ҳамчун асоси ғояи ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем». Дар ҳамин замина «бо мақсади омӯзиши амиқи таърихи пурифтиҳори халқи тоҷик китоби «Тоҷикон» аз ҳисоби Фонди захиравии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп карда, то ҷашни 30-солагии Истиқлоли давлатӣ ба ҳар як оилаи кишвар ройгон дастрас гардид», ки ин рӯйдоди фараҳбахши таърихӣ ба ҳисоб меравад.

Дар Чину Полша, Ҳиндустону Ҷопон ва Афғонистон нашр гардидан, ҳамчунин, бо забони ўзбекӣ тарҷума ва ҷоп шудани осори Бобоҷон Ғафуров, ба хусус, «Тоҷикон» аз он шаҳодат медиҳад, ки ин осор пурмухтаво, арзишманд ва дар сатҳи ҷаҳонӣ нигошта шудаанд.

Китоби «Тоҷикон»-и Бобоҷон Ғафуров дар илми таърихшиносӣ ва шарқшиносии ҷаҳон ба сифати падидаи бузурги илмиву фарҳангӣ пазируфтаву эътироф шудааст. Тақризиҳои ба ин асар навиштаи олимону муҳаққиқони шинохтаи ҷаҳон академик В.В. Пиотровский, А.П. Окладников, М.П. Ким, Е.М. Жуков, И.И. Минтс,

М.А. Коростовсев, Р. Фрай, Шаши Бушан, Нурул Ҳасан, М. Лоренс, Файз Аҳмади Файз, Саидмуҳаммади Ҳаким, Ҳасани Донӣ ва дигарон аз он гувоҳӣ дода, арзиши бузурги онро муайян менамоянд.

Ин асар беш аз 50 сол боз дар мавриди баланд бардоштани ҳисси худшиносӣ, худогоҳии тоҷикон ва вусъат бахшидан ба хувияти миллӣ хидмат карда, аҳамияти рӯзафзунаш имрӯзҳо боз ҳам барҷастатар намо меёбад.

Амри Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 7 июли соли 2022 дар бораи доир намудани Озмуни ҷумҳуриявӣ «Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат» дар соли 2023 ба истиқболи 115-солагии фарзонафарзанди миллат, Қаҳрамони Тоҷикистон Бобоҷон Ғафуров боз як ташаббуси дурбинона, хирадмандона ва ҷавонмардона дар ин самт буда, шаҳодат аз он медиҳад, ки ин асари пуларзиш боз барои садсолаҳо хидмат карда, моҳиятан кӯшнашавӣ надорад. Ва ин озмун нишон дод, ки мардуми Тоҷикистони соҳибистиклол ба таърихи миллат таваҷҷуҳдоранд. Боиси ифтиҳор аст, ки аввалин барандаи Шоҳҷоизаи ин озмун донишҷӯи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Шоира Давлатзода гардид.

Китоби «Тоҷикон» барои фарҳангу адаб ва таъриху таърихнигорӣ мо қасри муҳташамеро менамояд, ки меъмори он Бобоҷон Ғафуров тамоми абзори барои бунёди он зарурро моҳиронаву устокорона ҷо ба ҷогузорию бастакорӣ намудааст, ки ҳеҷ боду борон ба он газанде расонида наметавонад. Он қасри устуворпоест, ки асосашро сутунҳои қавӣ, сангу хишт, обу гил, симону симбастҳои фӯлодии худшиносӣ, худогоҳӣ, хувияти миллӣ, ваҳдату баҳамой, ҳамзистии осоишта ташкил медиҳад. Ин асар намунаи ибратгирӣ, таърихдонӣ, сабақандӯзӣ аз таъриху равандҳои он мебошад.

Адабиёт:

1. Раҳмон Э. Шиносномаи миллат // «Тоҷикон». - Душанбе: Нашриёти муосир, 2020.
2. Ғафуров Б. Тоҷикон. - Душанбе, 2022. - С.19.
3. Турсонзод А. Қирони саъд. – Душанбе: Ирфон, 1986. - С. 3.

ИДЕОЛОГИЯ

Хусноро ТҶРАЕВА,
сардори кафедраи муҳандисӣ-техникӣ,
оташиношии МДТ «Коллеҷи техникӣ-
оташиношии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон
дар ноҳияи Данғара», майори хизмати дохилӣ

ИЛМУ МАЪРИФАТ – СИПАР ДАР БАРОБАРИ ТЕРРОРИЗМ

Аз замони қадим то ба имрӯз, аз нахустин давраҳои рушди тақомули худ, аҳли ҷомеа бар зидди ҷинояткорон муборизаи беамон мебарад ва ҷинояткорӣ дар афкори мардум ҳамчун амали манфӣ нақш бастааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон чун дигар кишварҳои солҳои охир ба хатарҳои нави ҷаҳонӣ, ба монанди терроризм ва экстремизм рӯ ба рӯ шудааст.

Ин масъала омилҳои гуногун дошта, яке аз сабабҳои пайдошавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсилоти ғайрирасмӣ иддае аз наврасону ҷавонони тоҷик дар мадрасаҳои динию мазҳабии кишварҳои хориҷ мебошад. Бояд гуфт, ки ин равандҳо дар солҳои 90-уми асри гузашта ва дар айни носуботиҳои дохилии кишвар вусъат пайдо

намуда буданд.

Нооромии сиёсии ҷаҳон барои ҷомеаи инсонӣ фожераи бузург буда, амнияти башари ятро дар сайёраи замин халалдор месозад. Аммо ин вазъ барои баъзе кишварҳои абарқудрат, ки меҳонанд зиммодори кулли дунё бошанд, зарур мебошад. Аз ин рӯ, абарқудратҳо аз тамоми имконоти иқтисодию сиёсӣ ва табиғотии хеш истифода намуда, оташи мушкilotи минтақавӣ ва муҳолифату зиддиятҳои байни кишварҳо ва гурӯҳҳои сиёсӣ мазҳабӣ ва динию ақидавиро аланга бахшида, барои дар ҳолати ноустувори сиёсӣ нигоҳ доштани минтақаҳои муҳолиф талош мекунанд.

Дар кишварҳои дунё яке аз заминаҳои асосии ташаккули рушди терроризм ва экстремизмро ҳолати бухронии инкишофи ҷомеа ва шаҳрвандон, махсусан, бухрони иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ташкил медиҳад. Дигаргун гаштани аҳволи мардум, ба монанди камбағалию нодорӣ, камбизоатӣ, саросар қашшоку бенавою бекас гардидани сокинон ва дар заминаи инҳо ба амал омадани афкоре, ки инсонро ба тағйироти сифатӣ дар зиндагиаш савқ медиҳад, боис мешавад, ки инсонҳо ба он самт тамоюли бештар пайдо мекунанд. Дар чунин шароит кишварҳои манфиатҷӯ, гурӯҳҳои ифротӣ ва террористӣ барои худ ҷойи пой пайдо намуда, боиси шомил шудани баъзе аз афроди ноогоҳи ҷомеа бо гурӯҳҳои террористӣ мегарданд.

Маҳз барои пешгирӣ аз ташаккули заминаҳои тамоюли аҳоли ба афкори хурофот-

ИДЕОЛОГИЯ

парастию экстремистӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт мавқеи чиддию устувореро пеш гирифтааст. Барои пешгирӣ аз чунин амалҳои номатлуб ба таълиму тарбияи наврасону ҷавонон дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир мешавад. Ҳамчунин, аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маориф соҳаи афзалиятноку калидӣ эълон гардида, маблағгузорию соҳа сол то сол меафзояд.

Тавре ба ҳамагон маълум аст, дар тафсири Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсадҳои терроризм чунин шарҳ дода шудааст: “Мақсади аввалиндараҷаи террористон ва зухуроти терроризм ин ҳалалдор сохтани амнияти мардум, давлату Ҳукумат, тарсонидани одамон бо роҳи зӯрварӣ, инфичору интиҳор, воҳима ва ба таҳлука овардани аҳоли буда, тавассути чунин амалҳои ифротӣ фишор овардан ба мақомоти давлатӣ мебошад”. Бо ин гуна ҳаракатҳои ношоиста ҷинояткорон мақомоти давлатиро барои қабули қарорҳои ғайриҳуқуқӣ маҷбур мекунанд, ки ба ғоида ва манфиати худ онҳо ва ё бо мақсади резонидани обрӯву эътибори мақомоти давлатӣ бошад. Ҳолатҳои зиёде ба вучуд меоянд, ки терроризм хосияти инфиродӣ пайдо менамояд ва сабабҳои он бештар норозигии шахсӣ ва қасдгирӣ мебошад, ки аксаран дар зерин омилҳои руҳӣ ва носозгорию нобасомониҳои чунин амалҳо ба вуқӯ мепаивандад.

Бояд донист, ки унсури аз ҳама марказии террор амали террористӣ аст ва он аз се қисмат таркиб ёфтааст: Ғояҳо ва амалҳои сиёсӣ, ки амали террористиро асоснок менамояд; фаъолияти зӯрварӣ ба тамоми зухуроташ; худ амали террористӣ, ки ба муқобили кадом объекте равона гардидааст. Ёдовар кардани се навъи асосии терроризм масъалаи ниҳоят муҳиммест, ки дар ҷомеаи имрӯза аксаран шахсҳо бо ин мафҳумҳо сарфаҳм намераванд. Ва сарфаҳм нарафтани онҳо боиси шомил шуданашон ба ин гурӯҳҳои ифротӣ мегардад.

Бояд дарк кард, ки ҳадаф аз амалҳои террористӣ, қабл аз ҳама, хушунату зӯрварӣ, хунрезиву низоъҳои диниву мазҳабӣ ва наҷодӣ мебошад. Боиси нигаронии амиқ аст, ки ташкилоти террористию экстремистии наҳзат бо суистифода аз номи поки дин меҳаҳад, ки дар тафаккури ҷомеа тарсу даҳшатро ҷой кунад ва барои ҳадафҳои худ заминаи мусоид пайдо намояд.

Дар шароити кунунӣ ва авҷи ихтилофоти мазҳабии ҷаҳон бояд миллати тоҷик ҳар як сухани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро сарманшаи кори худ қарор дода, зиракии сиёсиро ҳифз кунад.

Дар замоне, ки илму техника ба суръати кайҳонӣ тараққӣ меёбад ва асри 21-ро “асри илм” меноманд, насли ҷавон бояд маърифати сиёсӣ фарҳангӣ ва тафаккури технологияи худро тақвият бахшанд. Барои гумроҳу фирефтаи чунин ҳизбу ҳаракатҳо нашудан бояд дар фазои оромӣ осоиштаи ин диёри бихиштосе илму дониш омӯхт. Маҳз илму маърифат аст, ки боис мешавад то мардуми мо дар фазои амну осоишта зиндагӣ кунанд ва рушди минбаъдаи кишварро ба хотири наслҳои оянда таъмин созанд.

Зимнан, моро зарур аст, то фазои эътимод, таҳаммулгароӣ ва ҳамдигарфаҳмиро миёни ҷомеа тавсия бахшем, ки ин дар навбати худ имкониятҳои моро дар муқовимат бар зидди хатару таҳдидҳои муосир бештар месозад.

Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баён доштаанд: “Террористу ифротгаро ватану миллат ва дину мазҳаб надорад. Террорист - террорист аст ва ӯ ҳеҷ гоҳ худӣ ё бегона ва ё таҳаммулгарову тундгаро буда наметавонад. Муборизаи самарабахш алайҳи терроризму ифротгароӣ ва тундгароии хушунатангез ба ҳеҷ вачҳ сиёсати меъёрҳои дугонаро намепазирад”.

Файзимо РАҲИМЗОДА,
унвонҷӯи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи Абдурахмони Ҷомии
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ИХТИРОӢКОРӢ ВА ТАШАККУЛИ РАВАНДӢОИ МЕӢНАТИИ КӢДАКОНИ СИННИ ТОМАКТАБӢ ДАР БОЗИӢО

Бозиҳо ба рушди лаёқатҳои эҷодкорӣ ва ихтироӣкориҳои кӯдакони синни томактабӣ мусоидат мекунад. Чӣ тавре ки кӯдакон дар бозӣ амал мекунад, дар раванди ҳаёти минбаъда низ ҳамон хел рафтор менамоянд. Бинобар ин, тарбияи шахсияти оянда аз бисёр ҷиҳат дар фаъолияти бозӣ сурат мегирад. Бозӣ хусусияти муваққатӣ ва гузаранда дорад, ки ҳадафи он тағйир додани шахсият аст. Бозӣ воситаи мутобиқшавӣ ба олами ҳаётӣ ва офаридани фарҳанги шахсӣ буда, кӯдаконро ба ҳаёти ояндаи мустакил омода мекунад. Дар фаъолияти бозӣ ҳамеша тасаввур вучуд дошта, ҳангоми ба бозӣ машғул гардидан тафаккури кӯдак зухур мекунад, зеро бозӣ ва тасаввурот бо ҳам алоқамандии зич доранд.

Дар раванди бозӣ шахс ҷаҳони худро эҷод карда, ба таври худ дар он амалҳоро роҳандозӣ менамояд. Масалан, духтарчае, ки бо лӯхтак бозӣ мекунад, худро модар тасаввур мекунад ва хуб медонад, ки тамоми аъмоли ӯ вонамуд аст.

Ҳангоми бозиҳо педагог ва мураббӣён метавонанд, қобилиятҳои инфиродӣ ва сатҳи дониш, малака ва маҳорати мавҷудаи кӯдаконро мушоҳида кунанд. Инчунин, шавқу завқ, маърифат, эҷодӣ, сатҳи эмотсионалӣ ва ҷисмонии онҳоро дидан мумкин аст.

Раванди бозӣ ҳар қадар фаъолтар ва ҳамчун усули таъсиррасонии таълиму тарбия истифода

гардад, ташаккули эҷодӣ ҳамон қадар бомуваффақият сурат мегирад. Бозӣ барои педагоги моҳир воситаест, ки ҳисси кунҷқобонаи кӯдаконро ба фаъолияти мақсадноки таълимӣ равона месозад.

Ба андешаи педагог Т. Наҳаева: «Педагог бояд бозиҳои мустакилонаи кӯдаконро мунтазам ва мақсаднок мушоҳида кунад ва ба кӯдакон имконият диҳад, ки аз намудҳои гуногуни бозӣ барои худ интихоб кунанд. Инчунин, бозиро бо вақт ва миқдори зиёди қоидаҳо маҳдуд накунад».

Эҷодкорӣ ва ихтироӣкорӣ дар раванди бозӣ аз мавҷудияти таҷрибаҳои гуногуни қаблии кӯдакон вобаста аст. Ғанигардонии таҷрибаи кӯдакон бо мақсади ба вучуд овардани замина барои ташаккули эҷодӣҳои онҳо зарурӣ мебошад. Кӯдакон ҳар қадар бештар бинанду шунаванд, ҳамон қадар мефаҳманду меомӯзанд.

Дар зеро мафҳуми ихтироӣкориҳои кӯдакони синни томактабӣ дар раванди бозӣ мо чунин ҷанбаҳои шахсияти онҳоро дар назар дорем:

- қобилияти эҷод кардани чизҳои нав дар бозӣ;
- пайдо кардани роҳҳои нави ғайристандартӣ барои ҳалли масъала;
- моҳирона иҷро кардани масъала;
- суръати тафаккур ва эҷодкорӣ амалҳо;
- мустакилона ҳал кардани мушкилот.

Аз нишондодҳои дар боло зикргардида, метавон ба хулосае омад, ки ихтироӣкорӣ неруи ақлро тарбия мекунад ва ба кӯдакон имкон медиҳад, ки орзуҳои худро дар раванди бозӣ амалӣ созанд. Муҳимтар аз ҳама, барои эҷодкорӣ ва худшиносии онҳо шароит фароҳам меорад.

Ихтироӣкориҳои кӯдакон, ки дар раванди тарҳрезии техникӣ ташаккул меёбад, бо рушди қобилиятҳои техникӣ онҳо мусоидат мекунад.

Нақши бозиҳо дар тарбияи маънавий-ахлоқӣ ва меҳнатии кӯдакони синни томактабӣ низ бағоят калон арзёбӣ мегардад. Дар байни вазифаҳои тарбия ва таълимии муассисаи таҳсилоти томактабӣ

ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

масъалаҳои тарбияи маънавий-ахлоқӣ ва меҳнати кӯдакон ҳамеша дар мадди аввал меистанд.

Тарбияи меҳнатӣ дар синни томактабӣ бо тарбияи маънавий-ахлоқӣ зич алоқаманд мебошад. Дар раванди ин фаъолият хислатҳои шахсӣ ва муносибатҳои мусбати инфиродӣ тарбия карда мешаванд. Инчунин, матонат, ҷасорат, софдилӣ, ёрии ҳамдигарӣ ва сифатҳои маънавию иродавӣ ташаккул меёбанд. Педагог ҳангоми ҳалли вазифаҳои меҳнатӣ бояд диққати кӯдакони синни томактабиро ба фаъолияти ғоиданоки ҷамъиятӣ ҷалб намояд, ки дар натиҷа аз кори иҷрошудаи умумӣ қаноатмандӣ ба вуҷуд меояд. Меҳнат талаботи кӯдаконро ба худшиносӣ ва донишҷӯи қобилиятҳои худ қонеъ мегардонад.

Ба ақидаи муҳаққиқ Л.А. Егорова қобилияти сохтани ашё бо истифодаи амалӣ ва бо дасти худ барои кӯдакон хеле ҷолиб аст. Ин хусусияти меҳнати дастӣ анғезаи мустаҳкамӣ азхуд кардани малакаҳои суботкорӣ ва таҳаммулпазирӣ дар раванди фаъолият мегарданд. Ғайр аз ин, ҳар як намуди меҳнати дастӣ имкони тарбияи сифатҳои маънавий, ахлоқӣ, эҷодкорӣ, масъулиятнокӣ ва ташаббускориро дорад.

Муносибати эмотсионалии мусбатро ба меҳнат тарбия намуда, бо ҳамин мо меҳнатдӯстӣ ва хислати муҳимми ахлоқии кӯдаконро тарбия мекунем. Дар меҳнат кӯдакони синни томактабӣ меъёрҳои ахлоқии рафторро меомӯзанд.

Меҳнати кӯдакон аз меҳнати калонсолон ба кулӣ фарқ мекунад. Кӯдакон дар меҳнати худ арзишҳои моддӣ, ки барои ҷомеа аҳамиятнок бошанд, эҷод намекунанд. Меҳнати кӯдакон хусусияти тарбиявӣ дошта, талаботи онҳоро қонеъ мегардонад ва барои донишҷӯи қобилиятҳои худ кӯдак кифоя мекунад.

Хусусияти меҳнати кӯдакон аз он иборат аст, ки вай бо фаъолияти бозӣ алоқаманд аст. Байни бозӣ ва меҳнати кӯдакон сарҳадҳо вуҷуд надоранд ва тафовути чандон зиёд ҳам нест, зеро шакли меҳнати эҷодии кӯдакон шабеҳи бозӣ дорад унсури ҳаловатбахш, ба шӯрваранда ва лаззатофар мебошад. Аз ин рӯ, ташкили тарбияи меҳнатӣ дар муассисаи таълимии томактабӣ бояд маҳз дар фаъолияти бозӣ сурат гирад. Масалан, бозӣҳои дидактикӣ оид ба тарбияи меҳнат донишҷӯи кӯдакони синни томактабиро дар бораи меҳнати калонсолон, равандҳои мушаххаси меҳнати ин ё он касб амиқ ва васеъ мекунанд. Инчунин, дар бозӣҳои нақшофарӣ бошад, кӯдакон малака

ва маҳоратҳои меҳнатиро меомӯзанд ва ин ё он нақшро, ки бо фаъолияти меҳнатӣ алоқаманд бошанд, иҷро мекунанд, ки дар натиҷа назари онҳо нисбат ба меҳнат ташаккул меёбанд.

Бозӣҳои халқӣ қисми таркибии тарбияи маънавий-ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ мебошанд. Дар онҳо тарзи зиндагонии одамон, меҳнат, рӯзгор, ғояҳои миллӣ ва фаҳмишҳо дар бораи шаъну шараф инъикос ёфтааст. Хусусияти бозӣҳои халқӣ дар он аст, ки онҳо кӯдаконро ба пайдо кардани сифатҳои устуворӣ, шавқмандӣ ва муносибатҳои бозғиромонаро ба фарҳанги кишвари худ тарбия карда, барои ташаккули ҳиссиёти маънавий-ахлоқӣ заминаи мусоид фароҳам меоранд.

Ҳамин тарик, шартҳои муҳимми тарбияи маънавий-ахлоқии кӯдакон аз идоракунии ва роҳандозии мақсаднокӣ педагогии бозӣ ва ғайи гардонидани мундариҷаи онҳо мебошад. Албатта, ин равандро бе дастгирии ҳамаҷонибаи педагог ба роҳ мондан душвор аст. Аз ин рӯ, вазифаи педагог дар фаъолияти бозӣ аз он иборат аст, ки тавачҷуҳи иштирокдоронро бо роҳҳои гуногуни ҳавасмандкунии ҷалб карда, умумияти ҳиссиёт ва рафторро ба вуҷуд орад. Дар ҷунин шароит муносибатҳои байни кӯдакон дар заминаи дӯстӣ, рафоқат, адолат, якдигарфаҳмию ҳамдилӣ ташаккул ёфта, сифатҳои маънавий-ахлоқии онҳо тарбия карда мешаванд.

Адабиёт:

1. Иматова Л.М. Теоретическая обоснованность реализации принципа преемственности в непрерывном образовании старших дошкольников и младших школьников в аспекте речевого развития / Иматова Л.М. – Душанбе, 2013. – 46с.
2. Мачидова Б. Педагогикаи томактабӣ / Б. Мачидова. – Душанбе, 2011. – 242с.
3. Нахаева Т. Факторы, влияющие на развитие навыков сюжетно-ролевой игры у старших дошкольников. – Нарва, 2013. – 78с.
4. Спицына О.Г. Программа по духовно-нравственному воспитанию дошкольников «Откроем в сердце двери...». - Уварово, 2015. - 30с. –
5. Трудовое воспитание в современной дошкольной образовательной организации : метод. пособие / Авт.-сост. Егорова Л. А., Сипачева Е.В., Гузенко М. М., Савицкая Л. В.– ГОУ ДПО «Донецкий РИДПО». - Донецк: Истоки, 2019. - 88с.

Бахтовар ҲУКУМЗОДА, омӯзгори Литсейи давлатии “Ориёно”-и шаҳри Бохтар

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ВА МОҲИЯТИ ОН

Дар замони муосир, ки кулли соҳаҳо рӯз то рӯз дигаргунии чиддӣ доранд, омӯзиш ва таълим, аз ҷумла, омӯзиши фанҳои дақиқ низ пешрафту тараққиёти таълимиро талаб мекунад. Олимону омӯзгорон бовар доранд, ки дар шароити муосир ба омӯзиши фанҳои дақиқ таваҷҷуҳи чиддӣ лозим аст, зеро дар асри ХХІ кашфу ихтироот маҳз дар ҳамин самтҳо сурат мегиранд. Аз ҷониби дигар, дар шароити кунунӣ, вобаста ба талаботи бозори меҳнат ва инкишофи босуръати муносибатҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва бештари воситаҳои иттилоотӣ (интернет, телевизион ва ғайра) танҳо бо дониш мусаллаҳ будани хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кифоя набуда, дар амал истифода бурдани донишу малакаҳо муҳимтарин роҳи иҷтимоишавии онҳо ва ноил шудан ба натиҷаҳои дилхоҳ ба шумор меравад.

Аз ин рӯ, ба саволе, ки кадом натиҷаи таълим имрӯз ба хонандагон лозим аст ва талаботи муосирро қонеъ мекунад, ташаккули салоҳиятнокии хонандагон ҷавоб дода матавонад. Татбиқи муносибати босалоҳият ба

таълим имкон медиҳад, ки мушкилоти баланд бардоштани савияи саводнокии хонандагон бо зиёд кардани сарборӣ аз байн бардошта шавад, зеро моҳияти ин муносибат пешниҳоди дониш ва ахбори зиёд набуда, балки фароҳам овардани имкон барои ҷустуҷӯи мустақилона иттилооти зарурӣ мебошад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи сиёсати маориф пайваста кӯшиш менамояд, ки низоми таълимро ҳамқадами замон намуда, тадбирҳои мушаххасро амалӣ гардонад. Ҳамин буд, ки соли 2012 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Стратегияи рушди маориф барои солҳои 2012-2020»-ро ба тасвиб расонид. Тибқи ин санад то соли 2020 стандарту барнома ва китобҳои дарсӣ бояд таҷдид шуда, тибқи муносибати босалоҳият ба таълим таҳия карда шаванд. Барои амалӣ намудани ин тадбир бо ибтиқори Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016 стандарту барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсии синфҳои ибтидоӣ таҷдид гардида, ҳамаи омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ ва соли 2017 омӯзгорони забон ва адабиёти тоҷик, технология (таълими меҳнат) ва математика аз курсҳои омӯзишӣ гузаронида шуданд. Омӯзгорони ин фанҳо бо роҳнамоҳо таъмин гардида, муносибати босалоҳият ба таълимро дар фанҳои мазкур татбиқ карда истодаанд.

Калимаҳои “салоҳият” ва “салоҳиятнокӣ”, “салоҳиятманд”, “босалоҳият”-ро мутахассисон барои ифодаи мафҳумҳои “компетенция” ва “компетентность”, ки аз забони латинӣ (competens, competentis) ба забони русӣ иқтибос шудаанд, истифода мекунанд.

МАОРИФ ВА ЗАМОН

Ақидаи педагогҳо доир ба салоҳияти касбии омӯзгор гуногун мебошад. Дар ин баён гуногунии ақидаҳоро ҳатман ба назар мегирем.

Ақидаи М.И.Станкин: «Салоҳияти омӯзгорӣ донишу таҷрибаест, ки дар ҳалли босаводонаи масъалаҳои таълиму тарбия имкон фароҳам меоварад».

И.П.Подласий гуфтааст: «Салоҳияти касбӣ соҳиб будан ба донишхоест, ки имкони дар бораи чизе муҳокима ронданро фароҳам меоварад. Сохтор ва мазмуни салоҳияти касбӣ, асосан, бо махсусияти фаъолият ва мансубияти он муайян карда мешавад».

Н.В.Баздовская салоҳияти омӯзгорро «соҳиб будан бо маҷмуи донишҳо, қобилиятҳо ва малакаҳои касбӣ мебошад, ки фаъолият ва муоширату шахсияти педагогӣ ташаккул меёбанд» маънидод кардааст.

Ақидаи И.Ф.Исаев: «Салоҳияти касбӣ доираи ваколатҳои ягон мақомот ё шахси вазифадор, инчунин, масъалахоест, ки касе хуб огоҳ аст».

Дар фаҳмиши имрӯзаи муносибати босалоҳият ба таълим тамоми таҷрибаи беҳтарини дар амалияи педагогика коркардшуда истифода мешавад: муносибати ба шахсият нигаронидашуда, омӯзиши якҷоя (омӯзиш дар ҳамкорӣ), методҳои таҳқиқотӣ ва проблемавӣ, арзёбии ташаккулдиҳанда, инчунин, усулҳои дигари зиёди интерактивӣ. Бо мақсади ин ки шарҳи мо маҳсулноқ бошад, кӯшиш менамоем, ки муносибати босалоҳиятро тавассути унсурҳо – ҷанбаҳои сохтори зерин нишон диҳем:

ҶАНБАИ ЯКУМ: муносибати босалоҳият модели таълими фаъолро истифода мебарад.

Тавсифи таълими фаъол:

1. Ба ин намуди дарс ҳамкориҳои ҳамаи хонандагон на танҳо бо омӯзгор, балки бо ҳамдигар низ хос аст. Ҷанбаҳои ҳамкорӣ хеле гуногунанд, аз баёни андеша ба таври озодона, то ба иҷрои вазифаҳои гурӯҳӣ ва таълимии муштарак.

2. Бештари саволу супоришҳо ба тарзи кушода гузошта мешаванд, ки ба ҳаллу барра-

сии гуногуни масъалаҳо мусоидат мекунанд ва мутаносибан ба онҳо ҷавобҳои гуногун истифода мешаванд.

3. Методҳои асосии таълим – методҳои фаъол. Таъйиноти чунин методҳо кори фаъолна бо донишҳо мебошад. Кор бо донишҳо чӣ маънӣ дорад? Ин истилоҳи нав буда, таҳияи сохтор, интиҳоби мафҳуми асосӣ, тасниф намудан, таҳлил кардан, робитаҳоро барқарор намудан, маълумотро дар манбаъҳо ва иртиботи гуногун баррасӣ намудан ва ғайраро дар назар дорад.

ҶАНБАИ ДУЮМ: муносибати салоҳиятнок ба ташаккули салоҳиятҳои асосӣ равона шудааст.

Салоҳиятҳои асосӣ ва тавсифи онҳо:

1. **Эҷодкорӣ** - Маҳорати таҳияи ягон чизи нав, мустақилона пайдо кардани роҳҳои ғайримаммулии ҳал дар масъалаҳои нав, таҳайюлпазирӣ ва образнокии фикрронӣ, ҳамгиро кардани усулҳои маълуми фаъолият бо фаъолиятҳои нав, ҳалли комилан нави вазияти проблемавӣ, ки ба ғояҳои нав ва кашфиёт боис мешаванд.

2. **Тафаккури интиқодӣ** - Маҳорат ва малакаҳои зеҳнӣ, ки барои муқоисаи пинҳонӣ ва ошкоро, робитаҳои сабабу оқибат, қарорҳои қабулшуда, инчунин, қобилияти баҳодиҳии фарзияҳо, баҳсҳо, консепсияҳо, маълумотҳо (метавонанд ношурро бошанд) барои баровардани хулосаҳои худ ва асоснок кардани мавқеи худ имконият медиҳанд.

3. **Маҳорати омӯзиш** - Имконият ва омода намудани мақсадҳо барои худомӯзӣ, банақшагирии қадамҳои омӯзишӣ, мустақилона ё ҳамроҳ бо дигарон гирифтани маълумот барои омӯзиш, қобилияти истифода бурдани донишу малакаҳои ба даст овардашуда барои ҳалли проблемаҳо, инчунин, худтанзимкунӣ аз натиҷаи омӯзиши худ. Талабот ба омӯзиш танҳо дар мавриди мавҷуд будани манфиатҳо ва кӯшишҳо барои ягон мақсад пайдо шуда метавонад.

4. **Коммуникативӣ** - Маҳорати истифодаи усулҳои гуногуни коммуникатсия: қабул ва интиқоли иттилоъ (шифоҳӣ, хаттӣ, аёни, графикӣ, ғайризабонӣ бо истифодаи алоқаҳои

МАОРИФ ВА ЗАМОН

рақамӣ) ҳангоми муоширати хусусӣ, таълимӣ, ҷамъиятӣ ва касбӣ.

5. Ҳамкорӣ - Маҳорат ва малакаи якҷоя кор кардан ба сифати узви гурӯҳ ё даста барои ҳалли якҷояи мушкилот, татбиқи ақидаҳои умумӣ ва лоиҳаҳо.

ҶАНБАИ СЕЮМ: муносибати салоҳиятноки барои равшанӣ андохтан ё гузоштани мақсади таълим ба натиҷаҳои фаъолияти хонандагон таъяс мекунад.

Усулҳои гузориши мақсадҳои дарс гуногун буда, вобаста ба тарзи ифодаи худ ба категорияҳои зерин ҷудо мешаванд:

1. Таҳияи умумии мақсадҳо (одатан, бо ҷунин ибораҳо оғоз мегардад: мустақкам кардани дониш оид ба..., омӯхтани..., ифода кардани тасаввурот доир ба... ва монанди инҳо) барои баҳо додан ба дараҷаи азхудкунии маводи таълимӣ имкон намедихад.

2. Дар таҳияи мақсад вобаста ба фаъолиятҳои истилоҳоте истифода мешаванд (гурӯҳбандӣ кардан, асоснок кардан, пешгӯӣ кардан, баҳо додан, мукамал кардан ва монанди инҳо), ки тавассути онҳо баҳои воқеъбинона додан ба сатҳи азхудкунии маводи таълимӣ мумкин аст.

Аниқу возеҳ муайян кардани мақсади дарс дар шакли натиҷаҳои интизоршаванда ба омӯзгор имкон медиҳад, ки мавриди банақшагирии дарс маводи таълимиро интихоб намояд, супоришҳо, практикумҳо, саволҳои санҷишӣ, ки барои ба мақсадҳо расидан мусоидат мекунанд, тартиб диҳад.

ҶАНБАИ ЧОРИМ: супоришҳое, ки ба ташаккули салоҳиятҳои нигаронида шудаанд.

Ташаккули салоҳиятҳои хонандагон дар асоси методи таҳқиқотии омӯзиш:

– *мавҷуд будани монандии муайян дар байни марҳалаҳо, мантиқи маърифати таълимӣ ва илмӣ;*

– *пайдо кунонидани шавқу ҳавас, талабот ба фаъолияти эҷодӣ ва худомӯзӣ;*

– *ташкили фаъолияти ҷустуҷӯӣ – эҷодӣ ва татбиқи дониш;*

– *соҳиб шудан ба методҳои маърифати илмӣ;*

– *истифодаи унсурҳои методологии таҳлили илмӣ;*

– *ичрои корҳои мустақилонаи ҳаҷман калон;*

– *мустақилона азхуд кардани донишҳои нав;*

– *омӯхтани муҳити атроф дар заминаи методологияи илмӣ;*

– *методи таҳияи лоиҳаҳо;*

– *масъалаҳои кушода;*

– *методи фарогирӣ;*

– *методҳои ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот;*

– *методҳои таҳқиқотӣ ва проблемавӣ;*

– *таҳлили манбаъҳои иттилоотӣ ва сарчашмавӣ;*

– *методи озмоишӣ - ҷустуҷӯӣ;*

– *гузаронидани таҷрибаҳо;*

– *ҷамъбасти натиҷаҳо.*

Аз мафҳумҳои дар боло зикршуда натиҷа мебарояд, ки дар таълими анъанавӣ методҳои асосии таълим – методҳои репродуктивӣ – азнавтасқоркунии маводи додасуда ба ҳисоб рафта, муваффақияти бузурги ин намуди дарс ҷавоби қатъӣ ва ягона – айнан аз нав нақл кардани суханони муаллим ва ё матни китоб мебошад. Дар таълими муносибати босалоҳият ба таълим бошад, ҳамкорӣ ҳамаи хонандагон на танҳо бо омӯзгор, балки бо ҳамдигар низ хос аст. Ҷанбаҳои ҳамкорӣ хеле гуногунанд – аз баёни андеша ба таври озодона то ба иҷрои вазифаҳои гурӯҳӣ ва таълими муштарақ. Истифодаи методҳои ва бароҳмонии дарс гуногун буда, таҳияи сохтор, интихоби мафҳуми асосӣ, тасниф намудан, таҳлил кардан, робитаҳои барқарор намудан, маълумотро дар манбаъҳо ва иртиботи гуногун баррасӣ намудан ва ғайраро дар бар мегирад.

Дар маҷмуъ, методи муносибати босалоҳият ба таълим яке аз методҳои муассир дар раванди таълиму тарбияи хонанда буда, барои ташаккули афкори эҷодкорӣ ва ҳисси аз худнамоии он имконияти васеъро фароҳам меорад.

Набӣ ҚОДИРОВ,
мутахассиси пешбари шуъбаи фанҳои табиат-
шиносӣ, дақиқ ва технологияҳои инноватси-
онии таълими Академияи таҳсилоти Тоҷики-
стон ва омӯзгори калони МД ДҶТИБКСМ

КАЛОМИ ХУШ САРЧАШМАИ МЕҲРУ МУҲАББАТ ВА ЯКДИГАРФАҲМИСТ

Соати тарбиявӣ дар мавзӯи “Истифодаи «Суханҳои сеҳрнок»” хангоми муошират

Имрӯзҳо дар ҷомеа шоҳиди рафтор ва гуфтори дағали баъзе аз ҷавонону наврасон гашта, таъбамон хира мешавад ва ба андеша фуру меравем, ки наҳод дар забони мо суханони хуби меҳрубона, таскинбахш, руҳбаландкунанда ва дилхушкунанда набоянд, ки ин ҷавонони беодоб дар муошират истифода баранд. Ҳатто, ин рафтори онҳо дар ҷомеа як раванди муқаррарӣ гашта, бисёр ҷавонони, ба қавле «боодоб» низ ба онҳо пайравӣ мекунанд ва дар мавриди муайян аз чунин рафтору гуфтори дағал ва пур аз тавҳин истифода мекунанд, ки ин хеле ташвишвар аст. Дар шабакаҳои интернетӣ низ аҳвол ҳамин, шарҳи баъзе қорбарони интернетиро хонда, фикр мекунед, ки аз кӯчаи маърифат қомилан нагузаштаанд.

Мутаассифона, ин гуна муносибати рафтору гуфтори хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бештар мушоҳида мекунем. Албатта, барои чунин будани рафтори наврасон ҷавонон, қариб ҳама аҳли ҷомеа, омӯзгор ва мактабро гунаҳкор меҳисобанд, вале онҳо фикр намекунанд, ки фарзандашон дар давоми шабонарӯз ҳамагӣ 5-6 соат дар муассисаи таълимӣ қарор дорад, боқии вақт дар тарбияи падару модар ва муҳити оила мекунанд. Баъзе падару модарон фарзандони худро ба меҳнати ҳалол одат

нақунонида, ба қавле «эрка»-ву “нозпарвард” тарбия мекунанд, ки дар ниҳоят ин эркаҳо гапи худӣ волидонро гӯш намекунанд. Баъдан онҳо барои бад будани ахлоқи фарзандашон омӯзгорон ва муассисаи таълимиро гунаҳкор месозанд. Ин дар ҳолат, ки ягон маротиба дар маҷлисҳои падару модарон иштирок намекунанд ва аз дари мактаб намедароянд, то раванди таълими фарзандро шоҳид шаванд, аз бурду боҳти фарзандашон огоҳ бошанд, рӯзномаи фарзандро таҳлилу ташхис намекунанд ва дар ниҳоят, тамоми номуваффақии фарзандро бар дӯши омӯзгор мегузоранд. Аз ин лиҳоз, дар тарбияи наврасон ва ҷавонон, дар баробари омӯзгорон, падару модарон ва тамоми аҳли ҷомеа низ вазифадор мекунанд.

Ба хоҳири тарбияи насли наврас, баланд бардоштани сатҳи маърифат ва маданияти хонандагони муассисаҳои таълимӣ хангоми муошират дар поён нақшаи намунавии дарси тарбиявӣ оварда мешавад, ки фикр мекунем, барои истифодаи омӯзгорон аз манфиат холӣ нест.

МАВЗУЪ: ИСТИФОДАИ «СУХАНҲОИ СЕҲРНОК» ҲАНГОМИ МУОШИРАТ

Мақсад: Баланд бардоштани малақаҳои истифодаи «суханҳои сеҳрнок» хангоми муошират дар хонандагон.

МЕТОДИКА

Натиҷаҳои интизоршаванда**Дар охири машғулият хонандагон:**

- «суханҳои сеҳрнок»-ро номбар карда метавонанд;

- хусусияти онҳоро шарҳ дода метавонанд;

- мавриди истифодаи «суханҳои сеҳрнок»-ро мефаҳмонанд;

- дар ҳаёт аз «суханҳои сеҳрнок» истифода бурда метавонанд.

Мавод: қоғазу қалам (флипчарту маркер), варақаҳо бо супориш, тестҳо.

Методҳо: ангеизиши зеҳн, суҳбат, корҳои фардӣ, дунафарӣ ва гурӯҳӣ, истифодаи варақаҳо ва воситаҳои навишторӣ.

Вақт: 1 соати академикӣ (45 дақиқа).

РАВИШИ МАШҒУЛИЯТ:

1. Ба чо овардани одоби салом ва омода намудани хонандагон-1 дақиқа

2. Шинос кардани хонандагон бо мақсади машғулият-1 дақиқа

3. Ангеизиши зеҳн-4 дақиқа

Омӯзгор бо саволҳои зерин ба хонандагон муроҷиат мекунад ва ҷавобҳои ҷолиби онҳоро дар тахтаи синф менависад.

Саволҳо:

- Бачаҳои азиз, шумо зерин мафҳуми «сеҳрнок» чиро мефаҳмед?

- Оё суҳан ҳам сеҳрнок буда метавонанд?

- Ба суҳанони сеҳрнок кадомҳо дохил мешаванд?

- Шумо онҳоро чӣ гуна истифода бурда метавонед?

Саволҳо бояд ҳарчи бештар муҳокима карда шаванд. Баъд аз муҳокимаи саволи охири кори гурӯҳӣ ба роҳ монда мешавад. Вазифаҳо барои кори гурӯҳҳо ҳангоми навиштани ҷавобҳои хонандагон дар тахтаи синф пайдо мешаванд. Масалан, ҳангоми муҳокимаи саволи сеюм – «Ба суҳанони сеҳрнок кадомҳо дохил мешаванд?», ин суҳанҳо бояд дар тахта аз тарафи омӯзгор навишта шаванд: «Салому алейк», «Раҳмат», «Марҳамат», «Бубахшед ё узр» ва ғайра. Агар ҷавобҳои хонандагон зиёд бошанд, омӯзгор онҳоро ба ҳамин чор

мафҳум муттаҳид мекунад.

4. Кори гурӯҳӣ – 10 дақиқа

Омӯзгор хонандагонро ба 4 гурӯҳ ҷудо мекунад. Тарзи гурӯҳбандии хонандагон ба ихтиёри омӯзгор аст. Ба ҳар гурӯҳ аз суҳанҳои сеҳрнок яктои медиҳад. Масалан, вазифаҳо дар гурӯҳҳо бо чунин тарз тақсим кардан мумкин аст:

Гурӯҳи 1. «Салому алейк».

Гурӯҳи 2. «Раҳмат».

Гурӯҳи 3. «Марҳамат».

Гурӯҳи 4. «Бубахшед ё узр».

Пас аз тақсими вазифаҳо ба гурӯҳҳо чунин супориш дода мешавад:

- вобаста ба вазифагон дар гурӯҳ маслиҳат намуда, ҳолатҳоеро аз ҳаёт муайян кунед, ки шумо дар он аз ин суҳани сеҳрнок истифода бурда метавонед;

- фикрҳоятонро бо истифодаи ягон воситаи навишторӣ (нақша, чадвал) дар варақи калон қайд кунед, рӯнамо (муаррифӣ – презентатсия) омода намоед;

- натиҷаи коратонро ба дигарон муаррифӣ кунед.

5. Муаррифии корҳо (барои ҳар як гурӯҳ то 3 дақиқа) – 10-12 дақиқа

Пас аз анҷоми вақти ҷудошуда, омӯзгор баррасии корҳоро ба роҳ мемонад. Баррасиро аз гурӯҳи хоҳишманд оғоз кардан мумкин аст. Агар хоҳишмандон набошанд, аз гурӯҳи якум оғоз ёфта, мувофиқи тартиби рақамашон гурӯҳҳо идома медиҳанд. Ҳангоми барномаи гурӯҳҳо ва муҳокимаи масъалаҳо ҳаракат кардан лозим, ки вазъиятҳои ҳаётӣ аз ҳар нуқтаи назар муҳокима гарданд. Ин барои пайдо кардани малақаҳои истифодаи «суҳанҳои сеҳрнок» дар вазъиятҳои гуногун ҳаётӣ ба бачаҳо ёрӣ мерасонад.

6. Арзёбии кори гурӯҳҳо – 5 дақиқа

Пас аз анҷоми муаррифии гурӯҳҳо омӯзгор фаъолияти баҳодихӣ ба кори гурӯҳҳоро ба роҳ мемонад. Баҳодихӣ ба таври шифоҳӣ гузаронида мешавад. Омӯзгор аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки бо навбат (аз гурӯҳи 1-ум сар карда) ба фаъолияти ҳамдигар баҳо медиҳем. Ҳангоми баҳодихӣ ба се меъёри асосӣ диққат медиҳем – ороиши қор (то чӣ андоза

МЕТОДИКА

хоно ва фаҳмо оро дода шудааст), мазмуни кор (то чӣ андоза аз мазмуни кор баҳра бардоштан мумкин аст) ва муаррификунанда (то чӣ андоза муаррификунанда мазмуни корро ба дигарон фаҳмонида тавонист).

7. Хулоса ва чамъбасти машғулият – 5 дақиқа

Хулосаҳои машғулияти тарбиявӣ якҷоя бо хонандагон тариқи суҳбат бароварда мешавад. Бо ин мақсад, омӯзгор ба хонандагон бо саволи «Шумо аз машғулият чиро омӯхтед?» мурочиат мекунад ва ҳамаи ҷавобҳои хонандагонро мешунавад. Дар охири суҳбат бо фикрҳои ҷолибу асосӣ дарс чамъбаст карда мешавад. Масалан: «Бачаҳои азиз! Ҳамин тариқ, мо бо шумо оид ба истифодаи суханони сеҳрнок суҳбат кардем ва фаҳмидем, ки онҳо дар муоширати байни инсонҳо хеле муҳимманд. Суханони сеҳрнок байни одамон меҳру муҳаббат ва якдигарфаҳмиро ба вучуд меоранд».

8. Баргаштан ба мақсади машғулият ва пайгирии онҳо – 5 дақиқа

Омӯзгор ба мақсади дарс бармегардад ва пайгирӣ мекунад, ки оё хонандагон ба онҳо ноил гаштаанд ё не. Ҳангоми пайгирии мақсадҳои машғулият омӯзгор аз баъзе хонандагон хоҳиш мекунад, ки фикрҳоиашонро

нисбат ба ин ё он мақсад мушаххас гӯяд, то боварӣ ҳосил шавад, ки дар ҳақиқат, онҳо ба мақсадҳо ноил гаштаанд.

9. Рефлексия – 5 дақиқа

Ба хотири гирифтани таассуроти хонандагон аз машғулият омӯзгор ба онҳо бо саволҳои зер мурочиат мекунад:

1. *Аз машғулияти имрӯза чӣ ба шумо писанд омад?*

2. *Кадам фаъолият дар машғулияти мо ба шумо маъқул нашуд?*

3. *Аз машғулияти имрӯза кадом донишҳои навро омӯхтед?*

4. *Ин донишҳоро дар кучо истифода бурда метавонед?*

Ҳар як савол ба таври муфассал муҳокима карда мешавад. Хонандагон бояд муваффақияту норасоии машғулиятро қайд намоянд. Ин чиз барои омӯзгор низ муҳим аст. Ӯ рӯи саволҳои яқум ва дуҷум гӯё аз забони шогирдони худ ба машғулияти гузаронидашуда баҳо медиҳад ва норасоӣҳоро дар машғулияти навбатӣ баргараф месозад. Зимни муҳокимаи саволҳои 3-ум ва 4-ум хонандагон ҳолатҳои истифодаи маводи омӯхташонро дар ҳаёт шарҳ медиҳанд, ки ин талаботи муносибати босалоҳият ба таълим аст.

Шамсулло ИСЛОМОВ,
номзади илми педагогика,
Зарнигор БОБОЕВА,
унвонҷӯи ДДХ ба номи академик Бобочон Ғафуров

ТАЪЛИМИ ИНТЕРАКТИВИИ ОМУЪЗИШИ ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ

Сифат ва самараи таълим аз интиҳоб ва истифодаи бамавқеи роҳу усулҳои таълим вобаста аст. Мақсади мо дар ин мақола он нест, ки усулҳои таълимро амиқ таҳқиқот барем, балки он аст, ки дар омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти шоир ва мутафаккири барҷаста Абдураҳмони Ҷомӣ ҷойгоҳи «Модели технологияи таълим ва салоҳиятҳои хонандагону омӯзгорон»-ро муқаррар намоем. Омӯзиши масъала собит намуд, ки мавқеъ ва дараҷаи истифодаи усулҳои таълим дар «низомии таълими салоҳиятнокӣ» дар баъзе аз тавсияву дастурҳои таълимӣ яктарафа ва ҳатто, баъзан ғайриилмӣ шарҳ ёфтаанд, ки дар таҷрибаи амалӣ таъсири манфӣ расонида, коршиносону омӯзгоронро ба иштибоҳ бурданаш мумкин аст. Масалан, «Модули 1» – «Низомии таълими салоҳиятнокӣ» ва баъзе аз мақолаҳои унвонҷӯён, ки вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим иншо шудаанд, аз ҳамин қабиланд. Пеш аз ҳама, дар сарлавҳаҳои мақолаҳо ва модулҳо ба иштибоҳ (методикаи таълими салоҳиятнокӣ) роҳ дода, дар мазмуну мундариҷаи онҳо низ ин ғалат роҳ ёфтааст. Ба андешаи мо, сарчашмаи ин ғалат дар «Модули 1» ва модулҳои сонӣ (1,2,3,4...) аст. Дар сарсухани «Модули 1» омада: «Яке аз тадбирҳои басо муҳимми гузариш ба низомии нави таълим – низомии таълими салоҳиятнокӣ мебошад [6,4]. Мураттибони ин модул дар саҳифаи 9 ҳушдор медиҳанд, ки «салоҳиятро таълим на-медиханд», вале поёнтар ва минбаъд, беохир ибораи «таълими салоҳиятнокӣ»-ро истифода кардаанд, ки аксари муҳаққикон ва омӯзгорон онро мавриди истифода қарор додаанд. Илова бар ин, онҳо кӯшиш кардаанд, ки «салоҳиятнокӣ»-ро ҳамчун низомии нав (системаи нави таълим) муаррифӣ кунанд, вале дар нишон до-

дани назария ва амалияи он пурра муваффақ нашудаанд.

Дар Федератсияи Россия онро на низом, балки «муносибат» эътироф кардаанд, ки ин баҳси алоҳида аст ва ба вазифаи таҳқиқотии мо шомил намегардад. Вале дар мавриди методҳои таълим мо бо мураттибони «Модули 1» ҳамназар буда наметавонем. Масалан, дар «Модули 1» таъкид мешавад, ки «...дар низомии синфӣ – дарсӣ, асосан, методҳои шарҳи аёни истифода мешаванд». Онҳо байни ду мафҳум метод ва муносибат фарқ нагузошта, заифии низомии синфӣ – дарсиро аввал дар методҳо ва дуҷум ба дигаргуншавии вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа рабт додаанд. Онҳо дар ин маврид се ақидаи илман асосноки олимону коршиносони соҳа (Аткинсон Р., Вербитский А.А., Болотов В.А. ва Сериков)-ро иқтибос овардаанд. Иқтибосҳо аз рӯи мазмуну мундариҷа ва нишон додани дараҷаи номутобиқатии муносибатҳои наву кӯҳна дурустанд, вале ба методҳо ҳеҷ як муносибате надоранд. Онҳо беҳтаршавии вазъи таълиму тарбияро дар тағйир додани муносибат баррасӣ кардаанд, ки воқеият дорад. Бори дигар таъкид карданем, ки усулҳои таълим дар ҳамаи намуди низомии таълиму тарбия ба кӯҳнаву нав, фаъолу ғайрифайл бояд чудо нашаванд ва ҳар кадоми он дар мавқеи худ шоистаи эътироф аст. Ҳатто, агар мо аз низомии синфӣ – дарсии Я.А. Коменский пурра даст кашем ва низомии нави дигарро чорӣ намоем ҳам, усулҳои мавҷуда шомили ҳамон низом мегарданд. Як нигоҳи умумӣ ба таҳқиқоти ин самт нишон медиҳад, ки дар илми педагогика усулҳои педагогикаи ҳамкорӣ (Ушинский Н.Д., Макаренко А.С.), усулҳои репродуктивӣ, проблемавӣ, чустуҷӯӣ

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

– таҳқиқотӣ, (М.И.Махмутов, И.Я. Лернер) ва усулҳои омехта аз рӯи нишонаҳои таълимӣ-маърифатӣ, ҳавасмандгардонӣ, арзёбӣ ва самаранокӣ (Ю.Б.Бабанский, М.Н. Скаткин) ва ғайра, арзишманд буда, ҳоло дар қатори аввали технологияҳои имрӯзаи таълимӣ меиҷада ва инро мурағибони «Модули 1» дар «Модули 3» пурра иҷро мекунанд.

Дар охири асри гузашта ва ибтидои асри XXI дар методикаи таълими адабиёти тоҷик низ таҷрибаҳои илмие пайдо шуда буданд, ки дар онҳо усулҳои таълими адабиёти тоҷик ва ҳатто, роҳи усулҳои таҳлили асарҳои бадеӣ дар мактабҳои миёнаи ҷумҳурӣ дар асоси дастовардҳои илмию амалии педагогика ва методикаи таълим таълиф шудаанд ва имрӯз низ мавриди истифода қарор доранд. Чунин назария дар қорҳои илмию таҳқиқотии равишфарини тоҷик Ш. Исломов, Қ. Хочаев, С. Наимбоев, Ғ. Мирзоев, М. Қозичонов, А. Аминов, А. Ваҳҳобов, М. Пиров ва ҷанде дигарон мавқеи муҳим дорад, ки аз таҳқиқоти олимони шинохтаи соҳаи педагогика, психология ва методикаи таълими адабиёти замони Шуравӣ, ба монанди Л.С. Выготский, М.Н. Скаткин, Ю.К. Бабанский, Е.Ф. Шаталов, М.А. Рыбникова, В.В. Голубков, И.Я. Лернер, А.А. Липаев, В.А. Николский, З.Я. Рез, Н.И. Кудряшев, Г.И. Беленький, В.Г. Маранцман, С.К. Бирюкова ва дигарон сарчашма мегиранд.

Яке аз таҳқиқоти бунёдӣ, ки дар соҳаи омӯзиши мероси классикони адабиёти тоҷик дар солҳои 90-уми асри гузашта анҷом ёфтааст, ин таҳқиқоти илмии Ш. Исломов ба ҳисоб меравад. Муҳаққиқ бори аввал дар равиши (усул - методика) таълими таърихи адабиёти тоҷик истифодаи васеи усули муқоиса дар мисоли омӯзиши муқоисавии бехтарин осори классикони тоҷик – дostonҳои «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавӣ, дostonҳои «Искандарнома» ва «Лайлӣ ва Мачнун»-и Низомии Ғанҷавӣ, дostonи «Хирадномаи Искандарӣ»-и Абдурахмони Ҷомӣ ва дostonи «Лайлӣ ва Мачнун»-и Шамсиддин Шохин ба таври илмию амалӣ возеҳ нишон дода, таъкид ба он дорад, ки табиати адабиёти классикии тоҷик майл ба омӯзиши муқоисавӣ дорад ва истифода

да аз он имкон медиҳад, ки хонанда мустақилона тавассути ҷустуҷӯ монандӣ ва тафовутҳоро муқаррар карда, асарҳоро хубтар омӯзад ва тафаккури таҳлилии мустақилияти худро дар баҳодиҳӣ рушд диҳад. Ў ҳамин назарияро дар даҳ мавриди омӯзиши адабиёти классикӣ бо истифодаи ин тарзи таълим нишон дода, мустақилона аз худ намудани донишро дар ҳамгироии усулҳои репродуктивӣ, таҳқиқотӣ-ҷустуҷӯӣ, проблемавӣ, муқоиса, индуксия, дедуксия, баҳсу мубодила ва ғайра медонад, ки он як таҳқиқоти навин дар методикаи таълими адабиёти тоҷик дар охири садаи XX буд ва имрӯз низ моҳияти илмию амалии худро гум накардааст.

Мурағибони «Модули 1» шояд муҳимияти масъаларо дарк карда, дар «Модули 3» каме ислоҳот ворид намуда, таъкид кардаанд, ки «Таълими хонандамеҳвар аз назарияҳои зерин маншаъ мегирад: 1. Назарияи таълими проблемавӣ (Илина Т.А.). 2. Таълими ба шахсият нигаронидашуда (Якиманская И.С.). 3. Педагогикаи ҳамкорӣ (Ушинский Н.Д., Макаренко А.С.)...». Аммо фаромӯш кардаанд, ки дар илми педагогикаи тоҷик олимони соҳа, ба монанди М. Лутфуллоев, Ф. Шарипов, С. Шербоев, С. Аминов ва ҷанде дигарон таҳқиқоти илмии муносиб ба анҷом расонидаанд. Вале ба ҳар ҳол, мурағибон дар «Модули 3» назария ва амалии технологияҳои таълим, аз ҷумла, усулҳои таълимро хеле доманадор ва амалӣ шарҳ додаанд ва мебинем, ки ҳамон усулҳои анъанавӣ дар консепсияи онҳо дар муносибатҳои нав усулҳои меҳварӣ мебошанд. Онҳо номи сарлаҳаи матнро ҳамчун усули таълим муаррифӣ кардаанд. Аз ин рӯ, дастур намунаи хубе барои истифодаи амалӣ ва пажӯҳиш дар педагогикаи муосир аст.

Бо зикри ин андешаҳо ба натиҷа мерасем, ки усулҳо дар низомии пешин, ба гуфтаи мурағибони «Модули 1» танҳо иборат аз методҳои шифоҳию аёнӣ иборат набудаанд ва методҳои ҷустуҷӯӣ - таҳқиқотӣ, муқоиса, проблемавӣ ва ғайра, дастоварди илмии олимони соҳа буданд, ки «...ҳадди истифодабарии онҳо то андозае муайян гардидааст ва омӯзгорон аз он бархӯрдорӣ менамоянд».

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

Омӯзишҳои мантиқию маънавӣ собит месозад, ки мушкilot дар истилоҳ ва номи ин ё он усул нест, балки дар равандҳои педагогӣ: сохтор, идоракунӣ, муносибат ва дар маҷмӯъ, низоми мавҷуда аст. Барои расидан ба салоҳиятҳо месозад, ки методология ва морфологияи системаи мазкурро таҷдиди назар кард, то ки дар қатори дигар равандҳо муносибат ба истифодаи методҳо тағйир ёбанд. Дигар ин ки усулҳои таълим дар педагогикаи муосир, ба андозае, ки боиси инқирози низоми маорифи имрӯза бошад, нест, балки, ба гуфтаи В.А.Болотов ва В.В. Сериков бояд муносибатро ба таълим дигар намоем, зеро «... тағйирот дар соҳаҳои иҷтимоӣ, иттилоотиву технологӣ боиси пайдо шудани фарҳангу маданияти нав гашта, дар он таҳсилот, ки танҳо ба андӯхтани дониш нигаронида шудааст, самаранокӣ ва мақсаднокӣ аз даст додааст».

Пайгирии муҳаққиқон дар бораи ташаккули методҳои таълим аз замони амалӣ гардида ни назарияи Я.А.Коменский то имрӯз нишон медиҳад, ки дар илми педагогика тағйирот ва таҳаввулоти зиёде рух додааст ва нодида гирифтани онҳо аз рӯи инсоф нест. Вале мавриди қайд аст, ки тамоми таҳқиқоти олимони Шуравӣ, аз ҷумла, муҳаққиқони ҷумҳурии мо, ба формулаи маъмулии дониш, малака ва маҳорат нигаронида шудааст. Донишандӯзӣ талаботи аввал ва стандартӣ дошта, сол ба сол ҳаҷми маводи таълим на аз рӯи сифат ва моҳияти ба хонанда зарурат доштан, балки аз рӯи шумора ва ҳаҷман зиёд кардани он ба авҷи болои худ расид, вале барои ҳазми он, барои дар таҷриба ва амал санҷидани он вақту фурсат нагузоштан. Барномаву китобҳои дарсии имрӯзаи адабиёти тоҷик аз рӯи ҳамин принцип таҳия шудааст. Аз байн рафтани ИҶШС ва таъсири мамолики дар ин низом набуда, имкон фароҳам овард, ки на танҳо ба педагогика ва методикаи таълим, балки ба назария ва амалии таҳсилот ислоҳоти ҷиддӣ ворид гардад. Акнун «ба кӯдак на танҳо хондану навиштан, балки ҷӣ гуна хуб зиндагӣ карданро низ бояд омӯхт».

Дар сӣ соли охир дар таҷрибаи илмию амалии кормандони соҳаи маорифи ҷумҳурий

истилоҳи «интерактивӣ» ё худ «усулҳои интерактивӣ» паҳн гашта, вожаи серистеъмол гардидааст. Усули истифодаи таълими интерактивӣ ин ҳамкориҳои муаллиму хонанда, шарикии хонанда дар интиҳоби мавод ва аз роҳи таҷриба гирифтани донишҳои нав, интиҳоби маводе, ки барои имрӯзу фардои хонанда созгор бошад ва салоҳияти муаллим роҳнамо, шарикии ҳамкорӣ бо хонанда дар ташкили зиндагии имрӯзу фардои кӯдак аст. Барои расидан ба мақсад ҳамаи усулҳо хубанд ва дигар зарурат ба тафриқа намудани онҳо ба методҳои фаъол, ғайрифавол, методҳои анъанавӣ ва ғайра намонд. Собит гардидааст, ки методҳои «ғайрифавол» - суҳбат, нақл, шарҳ додан, намоиш додан ... низ дар мавқеи худ бо мақсади фаъол намудани хонанда дар зинаи дигари фаъолият нақши муҳим доранд ва аз онҳо ба хоҳири «ғайрифавол» буданашон даст кашидан нашоёд ва ҳағто, даст кашидан ҳам имкон надорад. Дигар ин ки, муҳаққиқони соҳа усулҳои таълимро дар шароити ҷорӣ намудани муносибати босалоҳият ба «куҳна» (анъанавӣ) ва «нав» (интерактивӣ) ҷудо накардаанд. Бояд дарк кард, ки методҳои куҳна нашудаанд, балки талаботи нави маърифатӣ, илмию фарҳангӣ ва иқтисодию иҷтимоии ҷомеаи имрӯза талаб мекунад, ки муносибат ба таълим, муносибат ба технологияи истифодабарии онҳо дигар шавад. Масалан «тарзи гӯш кардан» дар низоми педагогикаи Шуравӣ бо ишораи «бодикқат гӯш кардан» инъикос ёфта, усулҳои амалии он тариқи «муаллим мехонад, хонандагон бодикқат гӯш мекунанд, хонандае матнро мехонад, дигарон бодикқат гӯш мекунанд», шарҳ меёфт. Салоҳияти муаллим дар хондани матн ва салоҳияти хонанда дар гӯш кардани хониш ҷамъбаст мегардид. Салоҳияти ҷонибҳо хеле сода ва маҳдуд шарҳ меёфтанд.

Имрӯз низ тарзи гӯш кардан дар аксари фанҳо, аз ҷумла, адабиёт хеле муҳим аст. Вале салоҳиятҳо чун пештара нестанд, балки салоҳияти муаллим ба вучуд овардани вазъият барои «ба таври фаъол гӯш кардан» ва амалан иҷро кардани фаъолиятҳоест, ки хонанда «шунидан»-ро аз «гӯш кардан» фарқ кунад. Гӯш кардан ин омода намудани хонанда ба марҳа-

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

лаҳои дигари кор аст. Муносибати босалоҳият ба таълим имкон медиҳад, ки муаллим то замоне дар хонандагон малакаҳои гӯш карданро ба вучуд наорад ва хонанда шунидану гӯш карданро фарқ накунад, бояд аз ҳадафи худ даст накашад. Хонандаро ба фаъолона гӯш кардан одат намудан як намуди фаъолияти интерактивӣ аст. Агар ӯ оромона вонамуд кунад, ки гӯш карда истодаасту фикру хаёлаш чои дигар бошад, на хонанда ва на муаллим ба мақсадҳои таълимии худ намерасанд. Бинобар ин, муаллим пеш аз гӯш кардан дастури гӯш карданро пешниҳод мекунад, ки шояд чанд ҷумларо ташкил диҳад. Пасон ба гӯш кардани хонандагон мутаваҷҷеҳ мешавад, ки чеҳраҳо тағйир меёбанд, назарҳо ва чашмҳо ба кадом самт равона мешаванд, абрӯвон беҳаракатанд ё болову поён мераванд, нафаскашӣ бошиддат мегардад ё не ва ғайра. Чун ин нишонаҳо дар аксари хонандагон ҳувайдо гашт, муаллим эътимод пайдо мекунад, ки хонанда шунавандаи беътибор нест, балки дар баробари шунидан, тавачҷуҳ ба мазмун кардааст, мутаассир гашта, ба умқи гуфтаҳо фуру рафта истодааст. Агар не, гӯш карданро метавонад, қатъ кунад ва аз нав бо муносибати дигар хонандаро ба гӯш кардан омода намояд, то даме ки хонанда ба шунавандаи фаъол табдил нашавад, то даме ки салоҳияти фаъол гӯш кардан дар ӯ рушд наёбад. Тавре ки мебинем, ин чо истилоҳи «гӯш кардан» тағйир наёфт, вале муносибати рӯякии лаҳзаи аввал «бодикқат гӯш кунед» ба муносибати босалоҳият «фаъол гӯш карда тавонистан» бо таъсири тарзи дастурдиҳӣ ва амалан такрор кардани он табдил шуд. Шояд аз ин рӯз ба баъд ҳам дар назария ва ҳам дар амалияи педагогика, аз ҷумла, усулҳои таълими адабиёт, усулҳои нав, истилоҳоти нав пайдо шаванд, вале ҳар кадоми онҳо дар мавриди худ истифода хоҳанд шуд. Масалан, усули аз ёд кардани матн, ки аз рӯзи пайдо шудани матн то ба имрӯз фаъол аст, метавонад дар муносибати босалоҳият ва морфологияи усулҳои интерактивӣ «куҳна» шуда бошад? Не, ин усул яке аз аввалин усулҳои методӣ дар педагогикаи умумӣ буд, ҳафт ва боқӣ хоҳад монд. Вале муносибат ба аз ёд кардан бояд тағйир ёбад.

«Бисёр вақт кӯдакро ночор месозанд, ки шеърҳои каммазмунро ёд кунад. Ин танҳо беҳуда куштани вақт аст, балки таъсири баде дар ӯ мегузорад. Ҳар сухане, ки вазну қофия дорад, наметавонад муфид бошад, вай бояд бори маънӣ кашад. Аз ин рӯ, омӯзгорро зарур аст, донанд, ки ба кӯдак чӣ мефармояд».

Ин ақида сухани болоро тақвият медиҳад, яъне, усул не, балки муносибатро ба усулро (интиҳоби шеъри олӣ ва тарзу усули аз ёд кардани он) бояд дигар кард ва муносибати дурустро ба салоҳияти асосии омӯзгор шомил сохт. Салоҳияти муаллим дар интиҳоби шеър ва касбияти ӯ дар интиҳоби усулҳое, ки ба ҳамкори муаллиму хонанда иртибот дошта бошад ва бо натиҷаи босамар анҷом ёбад, инъикос меёбад. Истифодаи маҷмуи тарзу усулҳое, ки ба иҷрои мақсадҳои таълимӣ ба ҳамкори муаллиму хонанда нигаронида мешавад, бояд таълимро осон, пурмазмун ва хонандаро фаъолу коргар намояд. Имрӯз дар назарияи педагогика чунин муносибатро технологияи таълим низ меноманд. «Бисёр луғатҳои дубабона «технологияро» ҳамчун маҷмуи роҳу равишҳо барои санъаткорона, моҳирона иҷро кардани коре шарҳ медиҳанд. Технологунонии чараёни таълим - ин раванди инкишофест, ки баҳри баланд бардоштани самарабахшии чараёни таълим, кафолати ба натиҷаҳои ҷашмдошт расидани хонандагон равона шудааст.

Дар замони истиқлол дар Тоҷикистон, шуруъ аз соли 2016, масъалаи муносибати босалоҳият ба таълим рӯи кор омад. Вале то он дар тӯли 30 соли охир равишсозон (методистон) ва омӯзгорон аз истилоҳоти навлоиҳавӣ, интерактивӣ, рӯнамо (презентатсия), инструктор, нақшофарӣ, лабиринт, эстафета, ҳучуми зехнӣ (мозговой штурм) ва ғайраро ба сифати усул истифода мебарданд ва аксарият онҳоро усулҳои фаъол меҳисобанд. Усулҳои «куҳна» то ҳол аз байн нарафтанд, балки дар ҳамбастагӣ таълимро хубтару самарабахш намуда истодаанд. Дар ин самт ҳақ ба ҷониби равишсоз Ш.Исломов аст, ки менависад: “усулҳо дар алоҳидагӣ не, балки дар ҳамбастагӣ ва вобаста ба мавқеъ ва вазъият бояд истифода шаванд, вагарна ҳар як метод дар алоҳидагӣ моҳияти

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

оптималӣ касб намекунад ва занчири асосии мазмуну мундариҷаи ягонаи таълим гусаста мегардад». Бинобар ин, педагогони шинохтаи Шуравӣ таъкид карда буданд, ки «Оптимизатсия истифодаи ҳамаи усулҳоро, ки бо дарки мантиқӣ, ҳамбастагии оптималӣ бо назардошти вазифа ва шароити дарси мушаххас интихоб шудааст, тақозо дорад». Ин тавсияҳо дар шароити муносибати босалоҳият моҳияти илмию амалии худро гум накардаанд.

Дар рафти таҳқиқот ва маҳсусан, гузаронидани таҷрибаҳои озмоишӣ мо аз усулҳои фарогири таълим (хондан, нақл, суҳбат, шарҳ додан, луғатомӯзӣ, лоиҳасозӣ, рӯнамоӣ, муқоиса, мубодила, чустучӯӣ-таҳқиқотӣ, нақшофарӣ, корҳои гурӯҳӣ, инфиродӣ, эстафета, мизи мудаввар, тест ва ғайра), ки солҳои охир дар назария ва амалияи методикаи таълим ҳамчун усулҳои интерактивӣ эътироф шудаанд, дар омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ вобаста ба вазъияти мавҷуда истифода намудем ва самаранокии онҳоро ба мушоҳида гирифтём. Таҷриба собит намуд, ки истифодаи маҷмуи усулҳо аз вазъияти таълимӣ ва маҳорати (бароати) омӯзгор вобастагӣ дорад. Ҳар қадар салоҳияти омӯзгор дар ташкили ҷараёни таълим мушаххасу мақсаднок бошад, ҳамон андоза хонанда арсаи илму ҳилм ва муҳити зисту зиндагии хешро васеъ мебинад ва дарки воқеияти ҳодисаву воқеаҳо ба ҷаҳонбинӣ ва рушди ахлоқу одоби ӯ бетаъсир намеронад. Ва агар омӯзгор ҳар дарс бо як - ду усули маъмулӣ хонандаро тавассути онҳо ҷарҳ занонад, ҳосили кори ӯ дарсгурезӣ, беҳавсалагӣ, бедор нашудани эҳсосоти муҳаббат, ҳамкорӣ, муоширати беиртибот ва ҳатто, бадбинии хонанда нисбати фан, омӯзгор ва мактаб мегардад. Бинобар ин, дар таҷриба ҳулоса ва тавсияи илмию амалии муҳаққиқонро дуруст дарёфтём: «Мавқеи як усулро нисбат ба усули дигар афзал доништан мумкин нест ва умуман, дар таҷриба усули ягонаи афзалиятнок вучуд надорад. Ҳамаи усулҳо дар мавқеи худ нисбат ба дигаре афзалият ва бартарӣ доранд».

Масалан, методи хониш дар бисёр мавридҳо бо се тарз (приём) - хониши хомӯшона, хониши ба овози баланд ва хониши гурӯҳӣ

истифода шуд. Дар хониши хомӯшона муносибати инфиродии хонанда ба матн аст, то ки хонанда дар дарки мазмун, калимоту ибороти мушкилфаҳм зехну хотираро фаъол гардонад. Эҳсоси чустучӯгарӣ ҳам бо зехн ва ҳам бо фаъол гардонидани ҷашм сурат мегирад. Хонанда дар ҷунин тарзи хониш мухтору мустақил аст ва худро роҳат ҳис мекунад, зеро ба хониши ӯ касе қордор нест, касе ӯро ташвиш намедихад, аз касе шарм намедорад, мумкин аст як калима ё ҷумларо ду ё се бор хонад. Ин тарзи хониш зехнро фаъол мегардонад, ахбори ба майна расида нейронҳои «хобрафтаро» бедор мекунад, ба ҳаракат водор месозад, калимаҳои навро ба қулвори хотира мефиристанд. Дар хониши овози баланд эҳсосот фаъол мешавад, хонанда аз ҳолати оромӣ ба ҳолати омодагӣ мегузарад, нейронҳо паёми масъулиятро ба бофтаҳои асаб мефиристанд. Садои хонанда оҳангдор шуда, таппиши дил ва гардиши хун каме аз меъёр мебароянд ва руҳсораҳо каме арғувонӣ мегарданд, сар, китфҳо, ҷашмон, дастҳо, пойҳо дар лаҳзаҳои гуногун ҳаракатҳои гуногун мекунад. Дар хониши гурӯҳӣ оромии ботинӣ қўдакро хушҳол мегардонад, зеро садои зиёд, ки оҳангдор аст, дар ӯ эҳсоси роҳат будан боло меравад, агар қудрати овозаш нарасад, худро хичолат ҳис намекунад, зеро овозҳои дигар овози ӯро пурра мекунад, эҳсоси хурсандию хушнудӣ дар ӯ бештар мегардад, нейронҳои шунавоии ӯ фаъол мешаванд. Агар матн назм бошад бо оҳанг қироат шавад, нишоту фараҳмандӣ дар қўдак дучанд мегардад.

Навиштан усули маъмулист, ки аз боғча оғоз шуда, барои тамоми умри шахс хизмат мерасонад. Дар ҳолати зикршуда навиштани калимаҳои шарҳталаб масъулияти хонандаро бештар мегардонад. Навиштан аслан барои хондан аст ва таъкиди «бехато нависед», «зебо нависед, ки хонда тавонед», «калимаҳои шарҳталабро дар шакли сугун нависед»-и муаллим паёми муҳим ба нейронҳо ва умуман, системаи асаб аст, ки дар маҷмуъ, қўдакро ба масъул будан водор месозад, ин салоҳиятро дар ӯ ташаккул медиҳад. Навиштан низ зехну диққатро фаъол, хотираро қавӣ ва ҷашмро на-

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

зарсанҷ мегардонад.

Сухбат (тарзҳои (приём) сухбат: сухбати озод, саволу ҷавоб, сухбати эвристикӣ, сухбати проблемавӣ, сухбати як ба як - муколама ва ғайра). Намунаи сухбате, ки муаллим дар лаҳзаҳои гуногуни дарс истифода кард, бо чандин усули дигар дар иртибот буд ва онро мо усул андар усул номидем, чунки усули саволу ҷавоб худ як намуди сухбат аст, вале дар ҳар савол усулҳои дигар ҳамгиро мешаванд.

Луғатомӯзӣ. Кор бо луғатро метавон калиди асосии ворид шудани хонандаи имрӯза ба қасри илму адаби гузаштагон ҳисобид. Озмоишҳои пай дар пай собит намуд, ки хонанда ҳар чӣ қадар бо луғат кор кунад, ҳамон қадар дониши нав ҳосил мекунад. Забони ноби классикони мо аз дидгоҳи имрӯз кухна нашудааст, ки мо онро нафаҳмем, вале дар се маврид, хонанда ба шарҳи калимаву ибораҳо ниёз дорад: а) шарҳи калимаҳои арабӣ; б) шарҳи калимаҳои архаистӣ; в) шарҳи калимаву ибораҳои маъноӣ маҷозӣ доранд ва дар тасвирҳои санъатҳои бадеии гуногун сохтаанд, ки аз надониستاني онҳо мазмун ҳосил намешавад. Бинобар ин, ҳар чӣ бештар кӯдак ба луғат сару кор гирад, ҳамон қадар саргарми ҷустуҷӯи маънӣ мешавад. Барои он ки луғатомӯзӣ усули дилбазани хонанда нагардад, муаллим пайваста бо онҳо ҳамкорӣ кунад, тарзу усулҳои гуногуни корро ба хонанда пешниҳод намояд, ки як намунаи чунин ҳамкориро мо дар мисоли лоиҳаи «Луғатсозӣ» аз озмун гузаронидем, ки натиҷаи босамар дод.

Лоиҳасозӣ. Бояд тазаккур дод, ки дар солҳои охир аксари равишсозону омӯзгорони ҷумҳурӣ онро ба қатори «усулҳои нав» ворид намуда, истифодаашро дар мавридҳои гуногун тавсия медиҳанд. Вале дар усули таълими адабиёти тоҷик дар ин бора маълумоти кофӣ мавҷуд нест ва дар тавсияҳои илмию методии мутахассисони соҳа таълифоте пайдо накардем. Аз рӯи сарчашмаҳои илмӣ маълум аст, ки Сукрот поягузори ин усул буда, баъдтар олимӣ амриқой Ч. Дюи дар назария ва амалияи психология, педагогика ва методикаи таълим назарияи ба таври таҷриба аз худ кардани донишҳои заруриро ба миён гузошта, формулаи

«дониш, малака ва маҳорат (ДММ)»-ро дар шакли «дониш, таҷриба ва малака (ДТМ)» пешниҳод намуд. Баъд аз ӯ олимӣ дигар У.Х. Килпатрик ин назарияро дар китоби худ «Методи лоиҳаҳо» тақвият бахшида, тавсия дод, ки мактаб хонандаро ба ҳаёт дар шароити тағйирёбии динамикаи ҷамъият, ба бархӯрди проблемаҳои номаълуми оянда бояд тайёр кунад. Дар Россия ин масъаларо олимӣ рус С.Т. Шатский ба миён гузошт ва дар таҷрибаи мактабҳои Россия ва дигар ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, то соли 1931 мавриди истифода буд. Соли 1931 ин усул бо қарори ҳизби коммунист ҳамчун усули педагогикаи буржуазӣ маҳкум гардидааст. Танҳо солҳои 80-90-уми асри гузашта он аз нав дар таҳқиқ ва истифодаи амалӣ роиҷ гардид ва дар мактабҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз Истиқлоли давлатӣ тавассути ҷалби лоиҳаҳои сармоягузориҳои хориҷӣ ба ислоҳоти соҳаи маориф мавриди истифода қарор гирифт.

Таҷрибаи нахуст тавассути ташкилоти ЮНИСЕФ (лоиҳаи «Қадам ба қадам») амалӣ гардидааст ва имрӯз дар таҷрибаи ками муаллимони қобили истифода аст. Лоиҳа тарҳи он чизест, ки ҳоло вучуд надорад. Сохтмон ва истифодаи он тавассути усулҳои интерактивӣ сураат мегирад. Тавре ки дар боло зикр шуд, усули интерактивӣ ин ҳамбастагии методҳои таълим барои иҷрои мақсади пешакӣ муайяншуда аст. Аз ин рӯ, унсурҳои таркибии он иборатанд, аз усул ва тарзҳои (приёмҳои) гуногуни кор дар ҷараёни иҷрои мақсадҳои мушаххаси таълимӣ. Типологияи усули лоиҳа талаб мекунад, ки дар паҳлуи он усул ё тарз (приём)-и дигаре ҳамрадиф бошад. Масалан, дар рафти озмоиши таълимӣ мурағаб намудани луғати асарҳое, ки аз Абдурахмони Ҷомӣ дар мактабҳо омӯзонида мешаванд, дар шакли лоиҳа пешниҳод шуд, ки хусусияти ҷустуҷӯӣ - таҳқиқотӣ дошт ва усулҳои ташхисӣ, таҳқиқотӣ - ҷустуҷӯӣ, проблемавӣ, арзёбӣ ва ғайра ҳамрадифи усули мазкур гардиданд. Натиҷаи эксперименталии ин лоиҳаро дар фасли сеюми кор баррасӣ кардаем.

Агар тавсифу шарҳи усулҳо дар ин дарс истифодашударо идома диҳем, боз ҳам ба ҳамин

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

натича мерасем: технологияи таълим ин маҷмуи роҳу усулҳо барои моҳирона иҷро кардани вазифа ва мақсадҳои мушаххаси таълимӣ аст; ҳамаи усулҳо ба хоҳири фаъол кардани хонанда, барои гирифтани донишҳои зарурии дар амалия санҷидашуда, иштирокдори фаъол гардонидани хонанда дар истифодаи ин донишҳо мебошад; ҳамаи усулҳо дар ташаккул додани салоҳиятҳои коммуникативӣ, иҷтимоишавии хонанда, қор карда тавонистани ӯ бо иттилоот, технологияҳои иттилоотӣ, ташаккул додани қобилиятҳои таҳлилий, эҷодӣ ва ғайра ҳамрадифи яқдигаранд. Бинобар ин, мо усулҳоро ба фаъолу ғайрифавол ҷудо накардем, зеро чӣ тавре ки дидем, ҳар усул дар мавқеи худ барои фаъол гардонидани ягон ҷиҳати фаъолияти майна, системаи асаб ва узвҳои таъсирдоранд. Илова ба ин, усулҳои таълимро таҳриқдихандаи фаъолият дарёфтем, аз ин рӯ, ибораи «усулҳои фаъол» ҳосил чанд усул (асосан, усулҳои лоиҳа, проблемавӣ, презентатсия, гурӯҳбандӣ ва ғайра) доништа шудааст, ки қобили қабул нест. Он маҷмуи усулҳои таълим аст, ки барои иҷрои мақсади мушаххасшуда бо ҳам иртибот пайдо карда, ҳамкориҳои воқеии муаллиму хонандаро таъмин менамояд. Бинобар ин, онро усули ҳамкориҳои муаллиму хонанда гуфташуда ҷойиз аст.

Ҳамин тавр, методи интерактивӣ ин воситаи (инструменти) асосии иртиботи хонандаву омӯзгор аст, ки дар рушди муносибати босалоҳияти хонанда ва омӯзгор нақши калидӣ дорад. Ба гуфтаи муҳаққиқон, таълими интерактивӣ таълимест, ки дар он ноқомӣ ва бемуваффақиятӣ ҷой надорад.

Адабиёт:

1. Бабанский Ю.К., Поташник М.М. Оптимизация педагогического процесса /В вопросах и ответах/ -Киев, Радянська школа, 1981. 188 с.
2. Иноятхон. Тарбия / Иноятхон [Текст]. -Душанбе, 2011. -112 с.
3. Исломов Ш. Изучение лироэпических произведений на уроках родной литературы в 1Х-Х классах\ Ш.Исломов. Диссертация на соискание учёной степени кандидата педаго-

гических наук [Текст] -Москва, 1990.

4. Мирон Т, Хоҷаев Қ, Исломов Ш. Методикаи таълими адабиёти тоҷик\ Т.Мирон, Қ. Хоҷаев, Ш. Исломов [Матн].- Душанбе, 1991. - 254 с.

5. Модули таълимӣ барои омӯзгорони фанни забон ва адабиёти тоҷик оид ба муносибати босалоҳият дар таълим [Матн]. -Душанбе, 2017.

6. Модули 1. Низомии таълими салоҳиятнокӣ. Душанбе, 2016.

7. Муносибати салоҳиятнокӣ ба таълим / Модули таълимӣ [Матн]. – Душанбе, 2017. - С. 9-10.

8. Муносибати босалоҳият ба таълим. Мураттибон: Ғ.Бобизода, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилниё, А.Байзоев [Матн]. Душанбе: Ирфон, 2018.-72 с.

9. Мухторӣ Қ. Модули таълимии курсҳои омӯзишии омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ оид ба гузариши муносибатҳои босалоҳият дар таълим / Қ. Мухторӣ, Ф. Мирзоёров [Матн] – Душанбе, 2017, – 79 с.

10. Мухторӣ Қ., Сафин Д., Кабири Н. Таълиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ \ Қ. Мухторӣ ва диг [Матн].-Душанбе, 2018. - 60 с.

11. Низомии таълими салоҳиятнокӣ. Модули 1. Мураттибон:Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Қонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ [Матн]. Душанбе - 2016 с.- 36 саҳ.

12. Ниёзов Ф. Арзёбӣ дар низомии таълими салоҳиятнокӣ. / Ф. Ниёзов ва дигарон [Матн]. – Душанбе, 2016, – 65 с.

13. Ниёзов Ф. Методикаи таълим дар низомии таълими салоҳиятнокӣ Модули 1\ Ф.Ниёзов ва дигарон [Матн]. –Душанбе, 2016.-141 с.

14. Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Интерактивные - методы преподавания и обучения. Душанбе, 2007.-86 с.С.39 Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Интерактивные методы преподавания и обучения. – Душанбе, 2007.-86с.

15. Райс О.И., Е.А.Корненко. Интерактивные технологии в обучении // Педагогика нового времени, 2002. litrs. ru.

Нилуфар УСМОНОВА, омӯзгори Коллеҷи тиббии шаҳри Панҷакент

ҲОРМОНҲО ВА НАҚШИ ОНҲО ДАР ТАНЗИМИ БИОХИМИЯВӢ

Ҳормонҳо моддаҳои аз ҷиҳати биологӣ фаъол буда, ғадудҳои тарашшуҳи дохилӣ ва ё хучайраҳои ҷудоғонаро ҳосил менамоянд. Ҳормонҳо мубодилаи моддаҳо, фаъолияти хучайраҳо, инчунин, кори организмро танзим мекунанд. Ҳормонҳо сохти химиявӣ гуногун дошта, барои кори узвҳои инсон нақши муҳим доранд. Дар замони ҳозира бисёр ҳормонҳо дар намуди ҳолис ҷудо карда шудаанд, инчунин, олимони баъзе аз онҳоро бо роҳи синтезӣ ҳосил намудаанд. Механизми таъсири ҳормонҳо қиссан дертар тадқиқ карда шуд ва аз ин рӯ, он ханӯз пурра ошкор нагардидааст. Моҳияти таъсири баъзе ҳормонҳо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо дар фаъолгардонии системаи ферментҳо иштирок менамоянд. Ҳоло зиёда аз 39 ҳормоне, ки ғадудҳои дохилиусоравӣ ширхӯрҳо ва одам ҷудо мекунанд, маълум карда шудааст.

Ҳормонҳои одамону ҳайвонот ба ҳам бисёр монанд мебошанд. Аз ин рӯ, барои муолиҷаи одамони бемор ҳормони аз ғадудҳои эндокринии ҳайвонот гирифташударо чун дору ба қор мебаранд. Вале ҳормони сафедавӣ ё полипептидии инсон ва ҳайвон аз ҳамдигар фарқ доранд. Дар организм ҳосил шудани ҳормон ба тариқи иртиботи баръакс танзим мешавад, агар қанди хун аз эътидол кам бошад, таҳвили инсулин (ҳормоне, ки ғализии қандро дар хун зиёд месозад) меафзояд. Ҳамин тариқ, на фақат ҳормон ба рафти танзим таъсир мегузорад, балки вазъи ҳуди ҳамин чараён низ ба суръати ҳосил шудани ҳормон таъсир мерасонад. Ба туфайли чунин таъсири мутақобила ҳормон ҳамеша дар як вазъи муайян қарор доштани муҳити дохи-

ли баданро таъмин менамояд. Масалан, онҳо нигоҳдорандаи миқдори об, қанд ва электролитҳои хун мебошанд.

Ҳормонҳо гузаронандагии сатҳи хучайраҳо, мембранаи митохондрия, ядро ва дигар қисмҳои хучайраҳоро тағйир медиҳанд, ки он ба афзудани ҷудошавӣ ё баръакс, ба хучайраҳо дохилшавии пайвастагиҳои муайян тағйирёбии тартиботи (режим) реаксияҳо оварда мерасонад. Масалан, ба туфайли таъсири ҳормони кортикостероидӣ – алдостерон дар дохили хучайра консентратсияи ионҳои калий зиёд мешавад. Агар алдостерон нокифоя бошад, он гоҳ консентратсияи ионҳои калий ва фишори осмосӣ паст мешавад. Дар ин маврид дар одам инкишоф ёфтани бемории вазнин (бемории Алдисон) мумкин аст, ки он боиси адинамия мегардад. Ҳормонҳо ба суръати протсессҳои ферментативӣ ва дохилшавии ферментҳо ба хун таъсир мерасонанд.

Ҳормони стероидӣ – кортикотропин фаъолияти ферменти фосфорилазаро баланд мекунад. Маваде, ки аз ҳормони ғадуди сипаршакл ҳосил мешавад, ба рафти оксидшавии фосфоронӣ таъсир мерасонад ва ғайра. Ҳормонҳо метавонанд боиси фаъолгардии кори системаи асаб гарданд ё ки кори системаи асабро боздоранд. Роли онҳо дар протсеси тақсимшавии хучайраҳо калон аст. Ҳормонҳо ба синтези ферментҳо (ва коферментҳо) таъсир мерасонанд, ки ин яке аз воситаҳои боэътимоди зуд ба танзим овардани реаксияҳои химиявӣ дар хучайраҳо мебошад.

Ҳормонҳо дар гипофиз, ғадуди сипарша-

ИЛМҲОИ ДАҚИҚ

кл, кишри болои гурда, ғадудҳои чинсӣ, ғадуди зерӣ меъда, ғадудҳои чуфти (назди) сипарша-кл, инчунин, дар пардаи луобии рӯда синтез мешаванд.

Масалан, ғадуди зерӣ меъда, асосан, ду ҳормон хориҷ мекунад (инсулин ва глюкагон), ки табиати сафедавӣ доранд. Инсулин дар бетта ҳуҷайраҳои Лангенгарс дар шакли проинсулин дохил мешавад ва ба инсулини фаъол табдил меёбад. Инсулине, ки ба хун ворид мегардад, дар шакли озод ва пайваста (бо сафедаҳои таркиби плазмаи хун) шуда метавонанд. Инсулини озод ба ҳама бофтаҳои ба инсулин ҳассос буда таъсир расонида, инсулини пайваста танҳо ба бофтаҳои ҷарбӣ таъсир мерасонад. Ҳангоми зиёд шудани миқдори глюкоза дар хун (гипергликемия) инсулин аз рӯи механизми таъсири мембранавӣ таъсир карда, миқдори глюкоза-ро дар хун то ба меъёр паст намуда, танзим менамояд, яъне, қобилияти гузаронандагии мембранаро барои глюкоза, аминчавҳарҳо ва ионҳои K^+ , Ca^{2+} зиёд мекунад. Дар вақти норасоии инсулин дар хун, организм ба бемории диабетӣ қанд гирифта мешавад, ки нишонаҳои асосии ин беморӣ хориҷшавии глюкоза бо пешоб (глюкозурия), серпешобӣ (полиурия), ташнагии барзиёд (полидипсия), пурхӯрӣ (по-

лифагия) мебошад. Ҳормони глюкагон табиати сафедавӣ дошта, дар алфа-ҳуҷайраҳои Лангенганс ҳосил мешавад ва таъзияи гликогенро дар ҷигар, мушакҳо ва ҷарбҳои нейтралро дар бофтаҳои ҷарбӣ метезонад. Ҳамчунин, меъёри глюкоза дар хун танзим мекунад.

Ҳормонҳои ғадуди сипарша-кл - йодтиронинҳо (тироксин ва трийодтиронинҳо ва калситонин) мебошад. Гипофунксияи ғадуди сипарша-кл дар хурдсолӣ боиси инкишофи ноқисулақлӣ (кретинизм) мегардад. Нишонаҳои ин беморӣ бозмондани сабзиши мӯй, суст шудани суръати мубодилаи моддаҳо мебошад. Дар калонсолон бошад, боиси пайдошавии бемории микседема мегардад. Ба ин беморӣ, асосан, занон гирифта мешаванд. Нишонаҳои ин беморӣ дар вайроншавии мубодилаи обу намак ва фарбеҳӣ, рехтани мӯй ва дандонҳо мушоҳида мешавад. Вайроншавии мубодилаи йодтиронинҳо дар организм сабабгори бемории зоби эндемикӣ ва бемории баъзеи мешавад. Калситонин миқдори доимии Ca^{2+} -ро дар хун танзим мекунад. Норасоии калситонин дар хурдсолӣ сабабгори бемории рахит ва дар калонсолон сабабгори шусташавии ионҳои Ca^{2+} аз устухон (остеопороз) мегардад.

Азизбек ЗУМРАТОВ,
омӯзгори химияи Литсейи №3 барои хонандагони
болаёқати шаҳри Душанбе

ЭКСКУРСИЯ - ЯКЕ АЗ РОҲҲОИ ТАШКИЛИ ТАЪЛИМИ ХИМИЯ

Дар байни корҳои ташкилии таълими химия, экскурсияҳои истеҳсолию таҷрибавӣ мавқеи махсусро ишғол мекунад. Онҳо яке аз воситаҳои амалӣ гардонидани тарбияи ташаққули тафаккури техникӣ мебошанд, ки алоқаи муассисаи таълимиро дар ҳаёт бо корхонаҳои истеҳсоли таъмин месозанд. Экскурсия фаъолияти маърифатии хонандагонро рағбат дода, на танҳо ба онҳо донишҳои нав медиҳад, балки имконияти зиёди тарбиявиро низ фароҳам меварад.

Гузаронидани экскурсия бояд ба барномаи таълимӣ алоқаманд карда шавад. Асоси онро бояд принсипҳои асосии педагогӣ-техникӣ, алоқамандии таълим бо ҳаёт ва тарбия, мантиқи фан, аёнӣ, ба ҳисобгирии хусусиятҳои синнусолӣ ва инфиродии хонандагон ташкил намояд. Омӯзгор, пеш аз он ки хонандагонро ба экскурсия барад, худаш бояд дар бораи он объект маълумоти пурра дошта бошад.

Ҳангоми тайёрӣ ба экскурсия аввал муайян кардан зарур аст: Оё ба ин муассиса бурдани хонандагон мумкин аст ё не? Оё он бо Барномаи таълимӣ алоқамандӣ дорад ё не? Сараввал, ба таври кӯтоҳ бояд хонандагонро бо маълумо-

ти истеҳсолии корхона ё макони экскурсия шинос кардан лозим аст. Омӯзгор бояд ба роҳбарлад имконият диҳад, ки барои ҳикоя кардан дар бораи муассиса тайёрӣ бинад, то ин ки моҳияти ҷараёнҳои биологӣ химиявӣ ва технологияи истифодашавандаро дуруст шарҳу маънидод кунад. Мо ин ҷо намунаи ташкили як экскурсияро ба Стансияи обсофкунии шаҳри Душанбе пешкашатон менамоем.

Мақсади экскурсия:

Шиносонидани хонандагон бо системаи обтаъминкунӣ ва таҷҳизоти он бо равандҳои соф кардан, филтр кардан ва хлоронидани об.

Тайёрӣ ба экскурсия:

Хонандагон дар дарс, ки бо тайёрии экскурсия бахшида мешавад, дар синфи 8-ум аз мавзуи “Мафҳумҳои ибтидоии химиявӣ” бояд чунин мавзӯҳоро тақрор намоянд: моддаҳо; моддаҳои ҳолис ва омехта; ҳодисаҳои физикавӣ ва аз мавзуи “Об. Асосҳо. Маҳлулҳо” об дар табиат; ҳосил кардани оби соф ва ҳосиятҳои физикавӣ он; таҳлил ва синтези об; об ҳамчун ҳалкунанда; ҳалшавандагӣ; аҳамияти маҳлулҳо дар табиат, истеҳсолот ва кишоварзӣ, ҷиҳати алоқамандии байнифанӣ: аз фанни география сарчашмаҳои пайдоиши об ва аз фанни физикаю технологияи иттилоотӣ бошад, технологияҳои худидорашаванда ва ғайраҳо.

Хонандагони синф бояд мавқеҳои хлор ва истеъмоли хлор дар табиатро аз мавзуи “Галогенҳо” тақрор кунанд. Дарсери, ки махсус барои тақрори маводи дар экскурсия пешбинишуда ҷудо карда мешавад, ба тариқи суҳбат гузаронидан мумкин аст.

Ба хонандагони синфҳои 8-9 саволҳои зерин дода мешаванд:

- *Оби табиӣ чӣ хел ғашҳо дорад?*
- *Шумо кадом усулҳои тоза кардани обро*

КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНФӢ

медонед? Ин ба кадом ҳодисаҳои физикавӣ ё химиявӣ мансуб мебошад?

– Барои нӯшидан кадоме аз обҳои табиӣ мувофиқтаранд: оби дарё ё чашимаҳо?

– Оби барои нӯшидан таъйиншударо аз намакҳои минералӣ комилан тоза кардан мумкин аст?

– Оби нӯшокӣ аз намакҳо чӣ хел тоза карда мешавад?

– Оби тамоман тозаро чӣ тавр ҳосил намудан мумкин? Ин ҷараёни кор чӣ хел гузаронида мешавад?

– Таркиби обро бо кадом усул исбот кардан мумкин аст?

– Анализ (таҳлил) ва синтез (ҳосилкунӣ) чист?

– Ҳалишавандагӣ чист?

– Дар об ҳалишавандагии моддаҳоро бо кадом усул тезонидан мумкин аст?

– Барои чӣ ба аквариум оби ҷӯшонидашуда ро рехтан мумкин нест?

– Об дар кучо истифода бурда мешавад?

Хонандагони синфи 8-ум ғайр аз саволҳои дар боло номбаршуда боз ба саволҳои зерин бояд ҷавоб дода тавонанд:

– Аз об микроорганизмҳои гуногун, аз ҷумла, микробҳои барои ҳаёти инсон хатарнокро чӣ тавр нест кардан мумкин?

– Хосиятҳои химиявии хлор ва таъсири он бо об. Ҷаро ин хосияти хлор барои нест кардани микроорганизмҳо дар об истифода бурда мешавад? Муодилаи реаксияҳоро нависед.

– Барои чӣ пеш аз балонҳои пӯлодинро бо хлор пур кардан хлорро бо диққат хушк мекунанд?

– Соҳаҳои истифодабарии хлори озод ва пайваस्ताҳои онро номбар кунед. Тарзи истифодаи ҳар яки онро бо хосиятҳои хлор ва пайваस्ताҳои он алоқаманд намоед.

Хонандагон медонанд, ки оби табиӣ ба микдори муайян моддаҳои минералӣ дорад. Омӯзгор бояд илова кунад, ки дар таркиби оби табиӣ боз моддаҳои ҳалшудаи органикӣ мавҷуданд, ки онҳо ҳангоми тозакунии об бо таъсири гидроксиди алюминий ($\text{Al}(\text{OH})_3$) тоза карда мешаванд. Гидроксиди алюминий ($\text{Al}(\text{OH})_3$) фурукашандаи хубест, ки ба тезтаҳшиншавии моддаҳои органикӣ дар об ҳалшуда мусоидат мекунад. Пас аз он мубодилаи реаксияи ҳо-

силшавии гидроксиди алюминий ($\text{Al}(\text{OH})_3$) навишта мешавад.

Хонандагони синфи 8-ум барои мукамал фаҳмидани гидролиз аз ҷиҳати назариявӣ тайёр нестанд, чунки онҳо ба ин мафҳум дар синфи 9-ум шинос мешаванд. Бинобар ин, дар хотир доштан ва аз худ кардани ин реаксияро аз онҳо талаб кардан лозим аст. Диққати асосии хонандагонро ба моддаи охири реаксияи гидроксиди алюминий ($\text{Al}(\text{OH})_3$) ҷалб намудан лозим аст.

Гидроксиди алюминий ($\text{Al}(\text{OH})_3$) дар натиҷаи реаксияи барнагардандаи муовизаи байни намаки калсий дар об ҳалшуда ва сульфати алюминий ($\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$) ба об ҳамроҳ кардан, ҳосил мешавад.

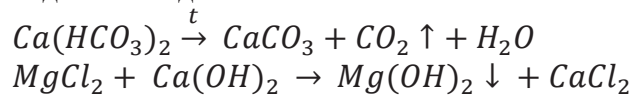
Барои пурсамар ва таъсирбахш гузаштани экскурсия бо хонандагон гузаронидани таҷрибаи ҳосилшавии гидроксиди алюминий ($\text{Al}(\text{OH})_3$)-ро дар оби дарё намоиш додан ба мақсад мувофиқ аст. Хонандагон ҳосилшавии таҳшин ва ҷудошавии ҳубобчаҳои газро қайд мекунанд. Бинобар ин, ба хонандагон таҷрибаи пешакӣ (3-4 соат пеш аз намоиш) тайёркардашуда, бо сульфати алюминий ($\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$) тозакунии оби муқаррарии чиркени дарёро, истифода бурдан тавсия дода мешавад. Таҷрибаро дар истаконҳои химиявӣ гузаронидан беҳтар аст. Як истакон оби дарёро ҳамчун санчиш барои муқоиса нигоҳ дошта, ба истакони дигари оби дарёдошта, микдори сульфати алюминий ($\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$)-ро мерезанд. Дар аввали намоиши таҷриба нағз таҳшиншавии ғашро мушоҳида мекунанд. Баъдан ба хонандагон чунин савол додан мумкин аст: барои дар деғҳои бӯғкунӣ ҳосил нашудани таҳшин чӣ кор кардан лозим аст? Онҳо тақрибан метавонанд чунин ҷавоб диҳанд: барои он обро аз намакҳои минералии дар он ҳалшуда тоза кардан лозим аст.

Дар ин маврид барои фаҳмидани раванди ҳодисаҳои химиявии дар истакони обсофкунӣ гузаронидашуда, хонандагонро бо донишҳои зарурии нав мусаллаҳ кардан ба мақсад мувофиқ аст. Хонандагонро таъкид кардан лозим аст, ки дуруштии об бо намакҳои ҳалшудаи бикарбонатҳо, сульфатҳо ва хлоридҳои натрий, калсий, магний ва калий вобаста мебошад. Барои мустаҳкамкунии мавзуи “Намакҳо” хонандагон метавонанд, ном ва формулаҳои намакҳои

КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНФӢ

номбаршударо ба дафтарашон нависанд.

Оид ба барҳам додани дурушти (наrm кардан)-и об бо ёрии сода (Na_2CO_3) ва оби оҳак ($\text{Ca}(\text{OH})_2$) таҷриба гузаронида, барои аз об тоза кардани намакҳои калсий ва магний бо истифода аз реаксияи муовизаи барнагарданда, фаҳмонида мешавад.

Хонандагон аз чадвали ҳалшавандагӣ истифода бурда, муайян карда метавонанд, ки кадоме аз моддаҳо таҳшин мешавад.

Роҳбари экскурсия дар ибтидои экскурсия бо хонандагон суҳбати муқаддимавӣ, то 10 дақиқа, мегузаронаду оид ба объектҳои асосии экскурсия мухтасар маълумот медиҳад. Қайд мекунад, ки Стансияи тозакунии оби кубурҳои худчоришаванда дар Душанбе соли 1957 сохта шудааст. Оби дарё ба канал ва аз онҳо ба обанбор чорӣ мешавад.

Стансияи обсофкунӣ соли 1964 бунёд ёфта, баъдан, солҳои 1971-1975 он азнавсозӣ гардид ва ҳудуди он хеле васеъ карда шуд. Стансия аз 8 шуба иборат аст: шубаҳои обанбор, пешақӣ хлоронидани об, обсофкунӣ, филтрукунӣ, хлоратор, обчамъкунак, толори мошинҳои стансияи насосӣ ва лабораторияи химиявӣ.

Хонандагонро бо лабораторияи химиявӣ шинос кардан аҳамияти калон дорад, чунки онҳо дар он ҷо бо кори химик-лаборант шинос мешаванд.

Роҳбари экскурсия дар охир ҷиҳати минбаъд истифода бурдани оби тоза, аҳамияти он барои саноат, хоҷагии кишлоқ ва барои зистузиндагонии инсон муфассал нақл мекунад.

Барои он ки маводи мустаҳкам гардонидани дониши ҳосилкардаи хонандагон, тақрори масъалаҳои оид ба реаксияҳои муовиза, ҳосиятҳои химиявии хлор, пайвастаҳои оксигендори он истифода бурда шавад, баъди экскурсия аз рӯи мавзӯи “Химияи обсофкунӣ” гузаронидани дарс ба мақсад мувофиқ аст.

Барои гузаронидани суҳбат бо хонандагони синфи 8-ум намунаи чунин саволҳоро тартиб додан мумкин аст:

– *Кадам реаксияҳо муовиза номида мешаванд? Дар кадом шароитҳо ин реаксияҳо барнагардандаанд?*

– *Об чӣ гуна гашҳо дорад?*

– *Оби тоза дар қучо истифода бурда мешавад?*

– *Раванди хлоронидани обро фаҳмонед.*

Барои мустаҳкам намудани дониши хонандагон оид ба ҳосиятҳои оксидкунандагии хлор таҷрибаи берангшавии маҳлули рангҳои органикиро тақрор кардан мумкин аст. Масалан, барои хонандагони синфи 8-ум “Таҳшинкунии гашҳои об бо роҳи ҳамроҳ кардани сульфати алюминий - $\text{Al}_2(\text{SO}_4)_3$ ”, барои хонандагони синфи 9-ум ду қор: яке ҳамон қори барои синфи 8-ум супурдашуда, дигараш наrm кардани об бо ёрии сода - Na_2CO_3 тавсия карда мешавад.

Маводи экскурсия минбаъд дар синфи 9 Ҳангоми омӯхтани мавзӯҳои “Назарияи диссоциатсияи электролитӣ”, “Карбон ва силитсий”, “Кислотаи карбонат ва намакҳои он”, “Металлҳо”, “Дуруштии об ва усулҳои бартарф кардани он” истифода бурда мешаванд.

Барои амалӣ гаштани маводҳои омӯхтаи хонандагон қорҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, махсусан, экскурсия ба истехсолот аз ҳамаи фанҳои таълимӣ дорои аҳамияти калон мебошад. Экскурсияҳо ҳар сол дар таътилҳои зимистона ва баҳорӣ гузаронидан мумкин аст.

Аҳамияти таълимӣ ва тарбиявии гузаронидани экскурсия дар Стансияи обсофкунӣ барои омӯзгорон маълум мебошад. Дар ин ҷараён омӯзгорон ба хонандагон аз алоқамандии байни фанҳои биология ва химия истифода мебаранд.

Дар хотима, экскурсия ҷамъбаст карда шуда, маълумотҳои, ки хонандагон дарк намунаанд, алоҳида қайд мегарданд. Хонандагон натиҷаи қорҳои мушоҳида кардашонро ба омӯзгор нақл менамоянд. Ҳамин тавр, байни омӯзгору хонандагон суҳбат барқарор мегардад ва омӯзгор дониши шогирдонашро сайқал медиҳад.

Хулоса, хонандагон баъди ба охир расидани экскурсия дар бораи натиҷаи экскурсия зерин нувони “Натиҷа ва бардошти ман аз экскурсия” ҳисобот тайёр мекунанд. Дуруст ташкил кардан ва баргузор кардани чунин экскурсияҳо барои омода кардани хонандагон ба ихтисосҳои муҳандис-химик, химик-технолог, химик-лаборант ва ғайра, мақсаднок буда, барои шавқу ҳавас пайдо кардани хонандагон нисбат ба ихтисосҳои зикршуда аҳамияти калон дорад.

Марворид ТОҶИРОВА,
мудири кафедраи забони англисии Литсейи №2
барои хонандагони болаёқати шаҳри Душанбе

ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ВОСИТАҶОИ АӢНИӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ ЯКЕ АЗ УСУЛҶОИ АСОСИИ ДИДАКТИКА

Калиди Ҷама гуна дастоварду пешравӣ ва истиқлолияти фикрӣ муаллим - омӯзгор ва хазинаи маънавию илмии ӯ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, самаранок ба роҳ мондани корҳои таълиму тарбия аз ҷониби омӯзгор имкон фароҳам меорад, ки сатҳи мафкура ва донишу ҷаҳонбинии толибилмон боло равад ва онҳо Ҷамқадами замон гарданд.

Эмомалӣ РАҶМОН

Воқеан Ҷам, рушди босуръати илму техника моро водор месозад, ки Ҷамқадами замон бешем ва дар истифодаи техника ва технологияи навин аз дигарон қафо намонем. Бинобар ин, истифодаи дурусти технологияи замонавӣ бе донишгари Ҷаддиқал як ё ду забони хориҷии муоширати байналмилалӣ мушкул хоҳад буд. Гузашта аз ин, Ҷар нафаре, ки ин ё он забони хориҷиро аз худ мекунад, метавонад аз таърих ва фарҳангу тамаддуни дилхоҳ миллатҳо огоҳ бошад ва дар баробари ин, таъриху фарҳанг ва тамаддуни волои миллати тоҷикро ба ҷаҳонӣ муаррифӣ наояд. Масалан, агар шахс забони англисиро донанд, метавонад, ки бо аксар мардуми рӯи дунё озодона суҳбат наояд. Зеро забони англисӣ яке аз забонҳои маъмул ва машхури олам маҳсуб меёбад, ки дар раванди ҷаҳоншиавии ҷомеа нақши беандоза дорад. Ҷамагон хуб медонанд, ки аксар мардуми дунё бо ин забон гуфтугӯ мекунанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барҳақ фармудаанд, ки “Агар мо хоҳем, ки бо ҷомеаи пешрафтаи башар баробар қадам гузорем, бояд ба ин масъала эътибори ҷиддӣ диҳем”. Ин аст, ки сол аз сол

таваҷҷуҳи Ҷукумати мамлакат ба забонамӯзии насли наврас зиёд гардида истодааст. Пӯшида нест, ки омӯзиши ин забон аз омӯзгорони забони англисӣ дар муассисаҳои таълимӣ малакаю маҳорати хосро тақозо менамояд. Ин ҷо суоле ба миён меояд, ки ҷӣ бояд кард, то дар муассисаҳои таълимӣ хонандагон забони англисиро бо роҳу усулҳои сода боз Ҷам хубтару беҳтар аз бар намонанд? Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки дар ҷараёни омӯзиши забонҳои хориҷӣ таҷаккули малакаҳои шунидану фаҳмидан, Ҷарф задан ва хондан Ҷадафи асосӣ ба шумор меравад. Бо овози баланд талаффузи калимаҳо низ барои омӯзиш аҳаммияти хосса доранд. Вале набояд фаромӯш кард, ки дар ин ҳолатҳо истифодаи аъният таъсири бештар доранд. Баъзан лозим меояд, ки соатҳо баҳри талаффузи калимаҳо вақт сарф кунем. Хонандагон Ҷар як калима, Ҷатто, Ҷарфҳоро мешунаванд, онро бо овози баланд талаффуз мекунанд. Гаштаву баргашта талаффузи калима, маҳсусан, баҳри омӯзиши забони англисӣ зарур аст. Ҷарф заданро тавассути гуфтор, хонданро тавассути хондан, шунида фаҳмиданро бо тариқи гӯш кардан ва навишторро тавассути навиштан омӯзондан лозим аст.

Ҷамаи ин малакаҳо бояд дар иртибот бо якдигар омӯзонда ва амалӣ карда шаванд, аммо ин амр бе истифода аз аъният ғайриимкон мебошад. Бешак, усули истифодаи воситаҳои аъниӣ дар таълим яке аз усулҳои асосии дидактика ба шумор меравад. Баҳусус, дар ҷараёни таълими

ЗАБОН ДОНӢ - ҶАҶОН ДОНӢ

забони хоричӣ аёният аҳаммият ва нақши калидӣ дорад.

Чуноне ки медонем, дар адабиёти илмӣ, асосан, ба ду навъи воситаҳои аёний ишора мешавад: аудиоӣ (шуниданӣ) ва визуалӣ (диданӣ) ё аудиовизуалӣ. Аз марҳалаи аввали омӯзиши забони хоричӣ сар карда, то ба охир истифодаи асбобҳои аудиовизуалӣ, ба монанди магнитофон, радио, видео, DVD ва CD-плеерҳо, барномаҳои гуногуни компютерӣ, филмҳои таъсирӣ бо субтитрҳо, диктофон ва букридерҳо, инчунин, таблитсаю ҷадвалҳо, расмҳо ва ашёи гуногун аҳаммияти хосса доранд. Набояд фаромӯш кард, ки истифодаи воситаҳои аёний ба инкишофи тафаккури хонандагон ҳамаҷониба ёрӣ мерасонад.

Як нуктаро қайд кардан бамаврид аст, ки ақидаи олимону забоншиносон оид ба омӯзиши забонҳои хоричӣ гуногун аст. Масалан, забоншиноси барҷаста Лев Владимирович Шерба дар ин хусус қайд кардааст, ки дарккунии маъноӣ калимаҳо ва категорияҳои забони модарӣ бе мавҷудияти истилоҳҳо барои муқоиса хеле мушкул мебошад, инчунин, ӯ зикр намудааст, ки омӯзиши забони хоричӣ барои дарки забони модарӣ ёрӣ медиҳад, чунки он ба воситаи таъминнамоӣ бо истилоҳҳо имконияти муқоиса карданро фароҳам меорад ва аллакай, дар зинаи ибтидоӣ хонандагонро водор месозад, ки аз асорати забони модариашон озод шаванд. Вале ақидаи профессорон Галина Владимировна Рогова ва Ирина Николаевна Верешагина дар ин хусус каме фарқ мекунад. «Дар ҷое, ки омӯзиши забони модарӣ хуб ба роҳ монда шудааст, омӯзиши забони хоричӣ осонтар мегардад». Ба андешаи забоншиносон низ хонандагон бояд аввал забони модариашонро хуб омӯхта, баъд ба омӯзиши дигар забонҳо пардозанд.

Бояд зикр намуд, ки хушбахтона, имрӯзҳо барои омӯхтани забонҳои хоричӣ тамоми шароити зарурӣ, аз қабилӣ ашёву лавозимоти хониш фароҳам оварда шудааст. Бинобар ин, ҷавонону наврасонро зарур аст, ки вақти худро ба корҳои беҳуда сарф накарда, дар вақтҳои бекорӣ ва берун аз дарсҳо низ бо истифода аз воситаҳои аёний, ки дар боло зикр кардем, ба омӯзиши забонҳои хоричӣ машғул шаванд, то ҳамқадами замон бошанд.

ХӢШАЕ АЗ ҶАР ГӢШАЕ

Оё медонед, ки қадимтарин донишгоҳ дар ҷаҳон кадом аст? Сорбонна ё Оксфорд? Не! Он дар Аврупо нест. Қадимтарин донишгоҳ Карауин аст, ки дар кишвари Марокаш вучуд дорад. Он соли 859 таъсис ёфтааст.

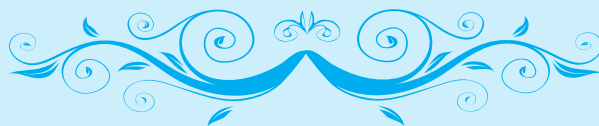

Омӯзгори амрикоӣ, доктори илм Роланд Дант барои лексияи дурӯзааш ба донишҷӯён оид ба гипноз беш аз 3 миллион доллар маош гирифтааст.

Бинои гимназияи Орестади пойтахти Дания – Копенгаген замоне аз ҷониби як ширкати тарроҳӣ лоиҳакашӣ шудааст, ки онро ба амали воқеии санъати муосир ҳам дар дохил ва ҳам дар берун табдил додааст. Зеро тибқи як назарсанҷӣ дар соли 2007 гимназия беҳтарин бинои Скандинавия доништа шуд. Бояд қайд кард, ки Орестади дар доираи ислоҳоти маорифи миллии Дания ифтихо гардида, барои таълим додани хонандагони мактабҳои миёна, ки нияти дар соҳаи ВАО таҳсилоти олӣ доштанро доранд, пешбинӣ шудааст. Хусусияти аҷибӣ дигари гимназия дар он аст, ки синфхонаҳо шартан тақсим карда шуда, ҳамаи синфҳо амалан дар як ҳуҷраи азим машғули омӯзишанд. Дар тамоми бино интернетӣ бесим дастрас аст, бинобар ин, хонандагони синфҳои болоӣ на танҳо дар фазои воқеӣ, балки дар фазои маҷозӣ низ ҳамкорӣ мекунанд.

Таҳияи Ҳасан АЗИЗОВ,
«Маърифати омӯзгор»

**Рачабалӣ ХУДОЁРЗОДА,
номзади илмҳои филологӣ, омӯзгори
Донишгоҳи давлатии Бохтар
ба номи Носири Хусрав**

ЧАРО ЗАБОНИ МОДАРИРО ХУБ НАМЕДОНЕМ?

Дар бораи нек донишҷӯи забони адабии тоҷикӣ солҳо боз мегӯему менависем, вале боз ҳам мебинем, ки мардум ҳангоми суханронӣ ба шеваю лаҳҷаҳои маҳалли хеш ва ё бо забони махлут гап мезананд. Дар моддаи 3-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» омадааст: «Ҳар як шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадор аст, забони давлатиро донанд».

Имрӯз ба тарзи суханронии мардум гӯш дода, аз шунидани калимаҳои дурушту дағал, шевагию махлутӣ ҳамдиёрон шарми кас меояд. Агар ҳамзабононамон аз кишварҳои Афғонистону Эрон ва ё меҳмонони хоричӣ чунин суханронии моро шунаванд, чӣ мегуфта бошанд?

Кор то ба ҷо расидааст, ки баъзе муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва таълимгоҳҳои олии низ ба тарзи шевагӣ дарс мегузаранд ва эшон аз сухан гуфтан бо забони адабӣ ор мекунанд. Агар ба онҳо оид ба ин масъала эрод бигирӣ, меранҷанду «мо забончӣ не» мегӯянд ва усули пешгирифти худро дуруст меҳисобанд.

Бисёр мешунавем, ки мардум мақоли маъруфи «Кор кунӣ, меҳурӣ»-ро ба шеваи маҳаллии худ талаффуз мекунанд. Иллати бо забони адабӣ сухан карда натавоништан на танҳо дар миёни оммаи халқ ё таълимгоҳҳо, балки дар миёни хизматчиёни давлатӣ, коркунони соҳаҳои фарҳанг, тандурустӣ ва ғайра ба назар мерасад. Агар имрӯз мо пеш роҳи ин гуна бесомониҳоро нагирем, фардо дер шуда, ислоҳ кардани он душвор мегардад.

Чанде пеш дар миёни мактаббачагон озмуни «Лоикҳонӣ» сурат гирифт, ки мо чанд

нафар узви ҳайати ҳакамон шоҳиди қироати шеърҳо будем. Хонандагон шеърро хуб қироат кунанд ҳам, ҳангоми нақли мазмуни шеърҳо ба таври лаҳҷавӣ суҳбат мекарданд. Аъзои комиссияи татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ дар муассисаю корхона, идораю ташкилот» бояд ба ин масъала бетараф набошанд. Ҳар як тоҷик, ки худро вориси ҳақиқии ниёғони хеш меҳисобад, бояд ба масъалаи тозагии забон ва забондонии ҳамзамонони худ бепарво набошад.

Ҳарчанд шеваҳои гуфтори ҳар як маҳали кишвар қисми таркибии забон ва бойгариҳои фонди иҷтимоии он мебошад, аммо рӯя ва ҳифзи забони адабӣ қарзи инсонӣ ва миллии ҳар як фарди миллат мебошад. Чаро имрӯз мардум чунин забони поку нобро бо дигар калимаҳои махлут намуда, сухан меронанд? Чаро дар мактаб, маҷлис ва дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ мо ба ҷойи бо забони адабӣ сухан рондан, бо забони шевагӣ ҳарф мезанем? Ин иллат солҳо боз олимони соҳа, муаллимони забон ва адабиётро ба ташвиш овардааст ва айб аст, ки мо худро тоҷик ҳисобем бо забони адабӣ сухан карда натавонем.

Бинобар ин, аз сарварони кӯдакистону таълимгоҳҳо, аз роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумию мактабҳои олии, корхонаю муассисаҳои талаб карда шавад, ки дар ҷаласаҳои ҷамъомад, ҷамъомишӯ конферонсҳо ба забони адабӣ сухан кунанд ва ҳуҷҷатгузориҳояшон ҳам бояд бо забони адабӣ сурат гирад. Мардум ба шахс на аз лиҳози камгӯию бисёргӯӣ, балки бояд аз рӯи тарзи суханронии аш баҳо диҳад. Ин масъаларо саҳлу сода пин-

МИНБАРИ МУТАХАССИС

доштан нашоёд. Чуноне, ки Саидахмадхочаи Ачзӣ фармудааст:

**Агар сесад забон донӣ, фузун нест,
Ҳама рӯзе ба кор ояд, забун нест.
Надонӣ гар забони давлати худ,
Пушаймонӣ надорад оқибат суд.**

Набояд фаромӯш кард, ки ҳар як шахс забонҳои дигари оламро дар муқоиса ба забони модарии худ меомӯзад. Шахс агар забони модарии худро надонад, дар омӯхтани дигар забонҳо низ душворӣ мекашад. Агар мо барои забондонии худ кӯшиш накунем, он гоҳ забони адабони классикамонро ҳам намефаҳмем. Аз ин рӯ, ҳар як омӯзгорро, новобаста аз фанни дарсияш, ҳар як падару модарро, сарфи назар аз касбу кораш, ҳар як роҳбареро, ки ба одамон сару кор дорад, зарур аст, ки ин масъаларо дар мадди назар гирад. Агар мо ғами забонамонро нахӯрем, ҳеҷ кас ғами онро нахоҳад хӯрд. Дар ин замина Асадии Тӯсӣ дар асари мондагори хеш “Гаршоспнома” гуфтааст:

**Туро чун набошад ғами кори хеш,
Ғами ту надорад касе аз ту беш.**

Барои омӯхтани забони модарӣ чандин роҳу усулҳоро метавон пайдо кард. Чунончи:

- *ҳар рӯз вожаю калимаҳои номафҳумро аз фарҳангу лугатномаҳо дарёфта, дар дафтаре шарҳашро навишта, ҳифз кардан;*
- *филмҳои ба забони тоҷикӣ-дарӣ-форсӣ тарҷумашударо тамошо кардан;*
- *тамошои намоишномаю сахнаҷаҳои театрий;*
- *қироат ва ҳифз кардани шеърҳои шоирони классикӣ ва муосири форсӣ-тоҷикӣ;*
- *мутолиаи осори адабони классикӣ ва муосири форсӣ-тоҷикӣ;*
- *мунтазам мавриди мутолиа қарор додани матбуоти даврий;*
- *диққат додан ба тарзи суҳанронии нотиқони телевизиону радиои давлатӣ;*
- *ташкили дафтарчаи кисагии лугатомӯзӣ;*
- *муайян кардани калимаҳои решагии забон;*
- *баланду бурро қироат кардани порчаҳо*

аз осори назмию насри адабони тоҷику форс;
- *диққати ҷиддӣ додан ба маъниҳои аслию маҷозии калимаю вожаҳо;*

- *дар ҳуҷҷатгузорию номанигорӣ «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ»-ро риоя кардан.*

Дар банди 6-и моддаи 3-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» омадааст:

«Ҳангоми истифодаи забони давлатӣ риояи муқаррароти қоидаҳои имлои забони адабӣ ҳатмӣ мебошад». Мутаассифона, ин чиз дар навиштаи аксар рӯзноманигорону адабон риоя намегардад.

Кормандони бозрасии давлатии автомобилӣ вайронкунандагони қоидаи ҳаракати роҳро барои содир кардани ҷиноят бозмедоранду ҷарима мебаранд, ҷаро афроди вайронкунандаи «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ» ҳам ҷарима нашаванд? Имрӯз ҳамагонро лозим аст, ки барои покиза нигоҳ доштан ва хуб донишони забони модарӣ талош намоянд.

Дар ҷомеаи мо боз як руҳдоди дигари нагини мавҷуд аст, ки он аз бепарвоии падару модарон ва аз бемасъулиятии кормандони сабти асноди ҳолати шаҳрвандии шаҳру ноҳияҳо сар мезанад. Баъзе волидон ба тифлони навзод номҳои номатлуб мегузоранд ва иддае аз масъулин зодномаҳои тифлонро бо иштибоҳу ғалат пур мекунанд. Халқи бостонию мутамаддини тоҷикро имрӯз айб аст, ки ба тифли худ номҳои Девона, Хоркаш, Санг, Табар, Теша, Кедман, Сафол, Борон, Ҷола, Каврак, Кафтарақ, Туғай, Бӯрӣ, Гург ва ғайраро гузорад. Аксар кормандони Сабти аҳволи ҳолати шаҳрвандӣ (САҲШ) аз бепарвоию бетарафӣ ва ё аз бесаводию бемаърифатӣ дар пур кардани номи тифлон ба хатоҳои зиёд роҳ медиҳанд, ки ин ғалат то дер боз ба ҷомеа зиён меоварад. Агар номи тифлро сахҳ нависанд, ҳангоми гирифтани шиноснома душворӣ ба бор намеорад. Ин масъалаҳо бояд ҳеҷ касро бетараф нагузорад. Бинобар ин, аз хонандагон, хосса аз рӯзноманигорону адабону зиёиён хоҳиш менамоем, ки ба баҳси мо ҳамроҳ шуда, сари ин масъала андешаи хешро иброз намоянд.

Имрӯзҳо аксарият ҳангоми суҳанронӣ аз минбарҳои баланд калимаҳои лозиму ноло-

МИНБАРИ МУТАХАССИС

зимро дониस्ताю надониста ба забон меоранд ва ҳаёл мекунанд, ки онҳо ба маънои аслии онҳо сарфаҳм рафтаанд. Масалан, агар онҳо ба кори касе муваффақият хоستانӣ шаванд, дар раванди табрикоти худ калимаи «бурдборӣ»-ро бо дилпурӣ такрор мекунанд: «Ба Шумо бурдборӣ хоҳонам!» Вале дар асл калимаи «бурдборӣ» на маънои табрикотӣ, балки маънои ҳамдардиро ифода мекунад.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи «бурдборӣ» чунин шарҳ дода шудааст: «сабру таҳаммул, тоқат» (Фарҳанги забони тоҷикӣ, ҷилди 1, саҳ. 214). Пас маълум мешавад, ки «бурдборӣ» ба касе гуфта мешавад, ки ба сараш ягон мусибат, шикаст, бори гарон, ташвиши зиёд афтада бошад, на ба оне, ки дар корҳо комёб шуда бошад.

Инчунин дар баъзе навиштаҳо ва гуфторҳо калимаи «инобат» ва таркиби «ба инобат гирифта» низ ғайримақсаднок истифода мешаванд. Яъне, гӯянда мехоҳад ибраз намояд, ки мо он ҳамаро ба назар гирифтаем. Дар асл вожаи «инобат» дар фарҳанги мазкур чунин тафсир шудааст: «”Иноба”// “инобат” - тавба кардан, бозгаштан аз чизе, даст кашидан аз гуноҳ; тавба, зорӣ; пушаймонӣ» (Фарҳанги забони тоҷикӣ, ҷилди 1, саҳ. 480).

Рӯзномаю маҷаллаҳо низ оид ба тозагии забон ва дараҷаи суҳандонии мардум мақолаҳои кам чоп мекунанд. Дар воситаҳои ахбори омма доир ба вазъи забону забонмӯзии ҷомеа мусоҳибаю мувоҳишаҳо қариб, ки сурат намегирад. Имрӯз дар рӯзномаю маҷаллаҳои шахру навоҳии кишвар мақолаҳои мувоҳишавӣ оид ба забон, адабиёт, санъат, шеърӣ рӯз ва умуман, фарҳанг қариб, ки дида намешавад. Олимони соҳа, адибону рӯзноманигорон вобаста ба ҳалли масъалаҳои ҷойдошта бетарафӣ зоҳир кардаанд.

Шиору навиштаҷот ва овезаҳои ағлаби корхонаю муассисаҳо низ дорои ғалатҳо ва ё бо забони бегона навишта шудаанд ва касе парвои ислоҳи онҳоро надорад. Комиссияи татбиқи Қонуни забони давлатии шахриву вилоятӣ дар ислоҳ ва бартараф намудани ин нуқсон чандон ғаъл нест. Зиёиёни мо ба ҷои ба дигарон намуна будан аксаран худ ба забони

маҳлут ва ё шевагӣ суҳбат мекунанд.

Вақти он расидааст, ки ҷиҳати амалишавии Қонуни забони давлатӣ дар вилоят ва шахру ноҳияҳо иқдому ибтикор нишон диҳем. То он вақте ки забонмӯзию забондонии ҷомеа дар сатҳи зарурӣ сурат нагирад, кори таълиму тарбия ҳам чандон самарабахш нахоҳад буд.

Ба ин масъала мо бояд бетарафӣ зоҳир накунем ва тоза нигоҳ доштани забон аз мадди назари мо дур набошад. Ҳамин вазъи ногувор Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҳам ба ташвиш оварда, дар таҷлили Рӯзи забони давлатӣ барҳақ ибраз дошта буданд: «Барои олимону забоншиносон, омӯзгорон, ходимони воситаҳои ахбори умум ва тамоми зиёиёни тоҷик замоне фаро расидааст, ки онҳо бояд дар роҳи ҳифзи асолати забон, ҳамчунин, рушду тавсеаи истифодаи забони адабӣ рисолати таърихӣ худро дар назди Ватан ва миллати хеш адо кунанд».

Охири солҳои 80-ум ва аввали солҳои 90-уми асри гузашта халқи тоҷик барои омӯхтани забони модарӣ ва алифбои ниёгон кӯшишҳои зиёде карданд, ки мутаассифона, ҷанги шахрвандӣ он ҳам талошҳои худшиносии миллатро барбод дод. Имрӯз, ки миллати азизи мо дар пайкари ҳамдилию ҳамгироӣ зиндагӣ мекунанд ва насими сулҳи ориёӣ дар кишвари мо мевазад, замоне расидааст, ки дар қатори ташкили марказҳои савдо, дуқону мағозаҳо марказҳои омӯзиши забонҳо ва алифбои ниёгон низ бештар ташкил карда шаванд.

Ин падида ҳам дар саводнок шудани шахрвандон ва ҳам ба роҳи мақсаднок равона кардани наврасону ҷавонон иқдоми хайр ба ҳисоб меравад. Баъзеҳо фарқи вожаҳои «коҳ»-у «коҳ», «нуқта»-ю «нукта», «мизоч»-у «миҷоз», «бе сутун»-у «Бесутун», «гиромӣ»-ю «киромӣ», «бихишт»-у «бихишт», «ҳарф»-у «ҳарф», «растанӣ»-ю «рустанӣ»-ро надониста, даъвои забондонӣ мекунанд. Забони тоҷикӣ (форсӣ-дарӣ) тибқи ривояте забони бихиштиён ба ҳисоб меравад ва моро мезад, ки дар роҳи омӯзиши он бо азми ориёӣ ва тафаккури миллӣ қадамҳои устувор дошта бошем.

Фирӯза НАЗРИЕВА,
ходими калони илмии шуъбаи
тахсилоти томақтабӣ ва ибтидоии
Пажухишгоҳи рушди маориф ба номи
Абдурахмони Ҷомии АТТ

МУҲИТИ СОЛИМИ ОИЛА – ОМИЛИ РУШДИ КӮДАК

Оила оғозгоҳи тарбия ҳисобида мешавад. Кӯдак дар идомаи зиндагӣ арзишхоро, ки дар оила ба даст меорад, нигоҳ меорад. Тарбияи оилавӣ дар ташаккули ҳар як кӯдак, аз ҷумла, кӯдаки боистеъдод нақши муҳим мебозад, зеро дар аввал кӯдак аз ҷониби волидон баҳои субъективӣ ва объективӣ мегирад. Ба дунё овардани насл вазифаи табиӣ ва иҷтимоии инсон мебошад ва насли инсонӣ на фақат ба падару модар ё оилаи ӯ марбут аст, балки он ҷузъи ҷомеаи устувор, идомадиҳандаи анъанаҳо, расму оинҳост. Пас одами солим оилаи солим, оилаи солим ҷамъияти солим, ҷамъияти солим давлати солимо пойдвор аст.

Тавре Президенти кишварамон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2015 зимни ироаи Паёмашон ба Маҷлиси Олӣ гуфта буданд: “Ҷомеаи солим аз оилаи солим ва насли солим ташаккул меёбад”. Сарвари давлат таъкид кардаанд, ки “Масъалаҳои маърифати оиладорӣ, баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзандон ва пойдории оила аз ҷумлаи проблемаҳои мебошанд, ки диққати доимии тамоми мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва кулли аъзои ҷомеаро тақозо мекунанд”.

Ҳарчанд таҳти роҳбарии Ҳукумати мамлакат, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тамоми муассисаҳои таълимӣ дар самти рушди нуруи инсонӣ кӯшишҳои зиёд ба харҷ дода мешавад, лекин тарбия ва ба воя расондани фарзанд, пеш аз ҳама, карзи муҳим ва вазифаи масъули волидайн

дар назди ҷамъият мебошад. Ин вазифа ва масъулияти волидон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” таъкид шудааст.

Барои соҳиби хислатҳои нек шудан ва дуруст ба воя расонидани фарзанд волидонро лозим меояд, ки заҳмати зиёд кашанд. Беҳуда нагуфтаанд, ки оила мактаби аввалин дар тарбияи фарзанд мебошад. Тарбия ва таълим бо ҳам алоқамандии зич доранд. Инсонии боодоб ва хушахлоқ ҳамеша аз пайи ҷустуҷӯи илму маърифат аст. Бинобар ин, волидонро мебояд, ки аввал сутуни тарбияро мустаҳкам намуда, сипас, ба бунёди иморати таълим бипардозанд.

Муҳим он аст, ки кӯшишҳои зехнии кӯдак, нуруи маърифатии ӯ бо муносибати хайрхоҳона, дастгирии калонсолон на танҳо дар мактаб, балки дар хона низ рӯ ба рӯ мешаванд. Оилаи кӯдаки боистеъдод ё қобилиятнок дар ҳама ҳолат бо рушди шахсият ва қобилияти ӯ бевосита алоқаманд аст.

Новобаста аз он ки мо нақш ва вазни омилҳои табиӣ ва ё таъсири таълиму тарбияи мақсаднокро дар ташаккули шахсият ва қобилияти кӯдак баррасӣ мекунем, дар ҳама ҳолатҳо аҳамияти оила ҳалқунанда боқӣ мемонад.

Аз ин лиҳоз, оила муҳити ташаккулдихандаи қобилияту истеъдоди инсонӣ, забон, тафаккур, ирода, шавқу ҳавас, урфу одат ва ғайра ба ҳисоб меравад. Махсусан, ақидаи падару модарон ба рафтору кирдори

ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

кӯдакон таъсири бузург мерасонад ва минбаъд тарбиятгарон онро идома медиҳанд.

Оила мактаби аввалин ва асоситарини тарбияи фарзанд мебошад ва агар дар ин зина ягон қачравие ба вучуд ояд, ислоҳи он барои падару модар ва дар оянда барои муаллимони мактаб ҳам кори басо душвор хоҳад шуд. Фарзанд барои ҳар шахс азиз аст, вале одобаш аз он ҳам азизтар аст.

Кӯдак рафтору кирдори атрофиёро назорат карда, ба худ рафтори муайяно интихоб мекунад, ки барои рушд ва камолоти минбаъдаи ӯ заминаи устувори ахлоқ ва таҳкурсии илму дониш мегардад.

Барои рушди маҳорату қобилияти донишомӯзии кӯдакон омилҳои зиёд таъсир мерасонанд. Аксаран муҳити солими оилави имкон медиҳад, ки малакаву маҳоратҳои ҳаётомӯзӣ ва донишомӯзӣ рушд ёбанд. Дар оилаҳои эҷодкор кӯдакон ҳанӯз аз синни томактабӣ аз қобилияту маҳорати модарзодии худ дарак медиҳанд.

Дар қалби фарзанди кучак бедор кардани ҳисси эҳтиром ба илму маърифат, пеш аз ҳама, аз волидон вобаста аст. Бузургон фармудаанд, ки «Агар давлату сарватро сарф намоӣ, кам мешавад ва агар илмо сарф намоӣ, зам мешавад». Қисме аз падару модарони арҷманд баробари таваллуди тифл худро ба ҳӯронидану пӯшонидани ӯ масъул дониста, ба таълими фарзанд кам тавачҷух менамоянд. Бинобар ин, падару модар дар тарбияи фарзанд бояд саҳм гузошта, аз рӯзҳои аввал барои ба воя расидани инсонии сазовори ҷомеа кӯшиш кунанд.

Малақаҳои донишу таҳсил худ аз худ пайдо намегарданд ва ин ҷо сараввал назорати доимии падару модарон зарур аст. Дар фарзанд тарбия намудани тартибу низом барои падидаҳои ахлоқӣ низ муҳимманд.

Аз ин рӯ, волидонро зарур аст, ки фарзандони хешро аз хурдсолӣ ба китобхонӣ сафарбар намоянд. Дилбастагӣ ба китоб онҳоро то баландтарин қуллаҳои илм мерасонад. Падару модарон бояд, ки дар вақтҳои

мувофиқ фарзандони худро ба муассисаҳои фарҳангӣ баранд, инчунин, ҳамроҳ китоб хонанд. Лаҳзаҳои қолибу пандомӯзро ба фарзандонашон нақл кунанд.

Имрӯзҳо бо истифода аз имкониятҳои фароҳамшудаи давлатӣ барои кӯдакону наврасон дар кишвар китобҳои қолибу хонданӣ ба таъбир мерасанд, ки метавон онҳоро барои фарзандон харидорӣ намуд, то ки шавқи китобхонӣ дар онҳо бедор ва ташаккул ёбад.

Таърих гувоҳи барҳақ аст, ки дар тӯли садсолаҳо хонаводаҳои миллати тоҷик ҳазорон фарзанди фарзонаро ба дунё овардаву ба камол расонидааст, ки онҳо барои халқи худ ва тамаддуни башарӣ хидматҳои зиёди таърихро ба анҷом расонидаанд. Падару модаре, ки аз фарҳанги тарбия бархӯрдоранд ва аз хираду маърифат баҳраманданд, фарзандони худро хубтар тарбия медиҳанд.

Бинобар ин, насли ояндаи мо бояд аз хурдӣ аҳамият ва зарурати хонаводаро дар зиндагӣ дарк намояд, аз кӯдакӣ дар қалби ӯ беғубори онҳо муносибатҳои гуманистӣ, шафқату меҳрубонӣ, қатъияту талаботи ягона парварида шавад. Фарзандони мо дар хурдсолӣ барои худ намунаи ибрат интихоб мекунанд, барои духтарон бештар модар ва барои писарон падар намунаи беҳтарини ибрат дар тарбия мебошанд.

Падару модар вазираддоранд, ки ҳиссиёти мусбати кӯдакро нисбат ба ҷаҳон ва ҷаҳонӣён ташаккул диҳанд. Рафтору гуфтори волидон намунаи ибрати ҳар як фарзанд аст. Мо набояд фаромӯш созем, ки оила ин макони асосии ташаккули салоҳият ва шахсияти кӯдакон аст ва инро ҳеҷ кас иваз карда наметавонад. Ташаккули шахсияти кӯдак аз муҳаббати бепоёни падару модар оғоз мегардад.

Падару модарони арҷманд бояд рисолати муқаддаси худ – тарбияи покнативу зебоипарастӣ, башардӯстиву инсонпарварӣ ва заҳматкашиву ободкориро дар замири фарзандони худ ҷой дода, насли навраси кишвари соҳибистиклоламонро дар руҳияи

ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

ифтихори бузурги ватандориву хештаншиносӣ ба камол расонанд, то онҳо тавонанд Ватани азизамонро дар дигар давлатҳо дар сатҳи баланд муаррифӣ намоянд. Дар баробари ин, эҳтиром намудани падару модар ва расидан ба қадри заҳмати онҳо қарзи фарзандии ҳар як инсонӣ бонангу номус мебошад. Шахс дар сурате метавонад ба пирӯзӣ ва комёбиҳо ноил гардад, ки ба қадри ранҷу заҳмати падару модар ва дилсӯзӣ ва ғамхориашон расад.

Барои инкишоф додани қобилияти эҷодкорӣ кӯдак волидонро мебояд, ки шавқу рағбати ӯро ба эҷодкорӣ бедор созанд. Тарбияи меҳнатии кӯдакон низ яке аз масъалаҳои муҳимми педагогикаи томактабӣ мебошад. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ҳам таъкид шудааст, ки вазифаи волидон, муассисаҳои таълимӣ аз хурдсолӣ тайёр кардани кӯдакон ба меҳнат ва ҳаёти иҷтимоӣ мебошад.

Воқеияти зиндагӣ тақозо мекунад, ки волидон ба тарбияи ахлоқии кӯдакон нисбат ба ҳарвақта бештар кӯшиш ба харҷ диҳанд. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» таъкид шудааст, ки «Падару

модар донишандӯзӣ ва иштироқи фарзандро дар раванди таълим назорат карда, бо омӯзгорон, ҳайати кормандон ва роҳбари муассисаи таълимӣ оид ба таълими фарзанд мунтазам ҳамкорӣ намоянд».

Дар барқарор намудани робитаи байни волидон ва омӯзгорон роҳбари синф нақши муҳим мебозад. Чӣ тавре ки волидон ба мактаб муносибат намоянд, фарзанд низ ҳамон хел муносибатро раво мебинад. Ба комёби ноил гардидани кӯдак дар мактаб аз кӯшиши волидон вобастагии зиёд дорад. Робитаи волидон бо мактаб бояд ҳадафмандона, доимӣ ва пурсамар бошад.

Ҷаҳонбинӣ, эътиқод, одат, тарзи рафтор, хулқу одоб ва сифатҳои муҳимми ахлоқӣ аз оила ибтидо мегиранд. Аз ин ҷиҳат, волидайн дар тарбияи фарзанд дар баробари масъулият ҷавобгар ҳам мешаванд.

Адабиёт:

Лутфуллозода М. Ҷаҳоргонаи тарбия. Душанбе, 2022. - 400 с.

Котибова Ш. Рушди тафаккури эҷодии хонандагон дар синфҳои ибтидоӣ. Д: 2004.

Лутфуллозода М. «Тоҷикон» ва тарбияи ватандӯстӣ. Душанбе, 2022. – 87 с.

**Ҳасан АЧИЛОВ,
омӯзгори технологияи иттилоотӣ,
МТДМХБ-и ноҳияи Бобочон Ғафуров**

ИСТИФОДА АЗ ИМКОНИЯТҲОИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУЛТИМЕДИЯВӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Имрӯзо ҳаёти ҷомеаро бе техникаю технологияҳои муосир тасаввур кардан имконнопазир аст. Ҳадафи асосӣ дар ин ҷабҳа истифодаи технологияи муосир дар ҳамаи соҳаҳои зиндагиамон мебошад ва он барои толибилмон, донишҷӯён, омӯзгорон, муҳосибон ва кормандону мутахассисони тамоми ташкилоту муассисаҳои гуногун новобаста аз шакли фаъолиятшон воситаи асосии корӣ гардидааст. Агар дар солҳои аввали пайдоиш технологияи компютерӣ танҳо барои иҷрои ҳисобкунии мураккаби илмӣ истифода шуда бошад, ҳоло аз он барои ҳал намудани муаммоҳои гуногун истифода мебаранд. Яке аз муаммоҳои муҳимми ин соҳа нигоҳдорӣ, коркарди саривақтӣ ва истифодаи ахбору маълумотҳое мебошанд, ки моро иҳота намудаанду ҳар дақиқа афзоиш меёбанд.

Барномаҳои технологӣ дар шароити кунунӣ хеле зиёд буда, ҳар самти фаъолияти маданиии инсон барои сабуқӣ овардан ба кори худ технологияи тахассусиро ба кор мебаранд. Яке аз ин барномаҳои муҳим, ки метавонад дар раванди таълим барои мусоид гардидани кори донишомӯзон кумак намояд, технологияи мултимедӣ мебошад.

Технологияи мултимедӣ – технологияест, ки кори ҳамзамони садо, видео, аниматсия, тасвирҳои графикӣ ва матнҳоро дар речаи интерактивӣ (муколама) таъмин менамояд. Истифодаи технологияи мултимедӣ дар раванди таълим дар замони муосир хело зарур буда, дар таълими синфҳои ибтидоӣ беш аз ҳама муҳим ва муассир мебошад. Агар омӯзгорони синфҳои поёнӣ хонандагонро бо методҳои интерактивӣ ва истифода аз имкониятҳои технологияи мултимедӣ таълим диҳанд, хонанда аз хурдсолӣ дар вақти кам маълумотҳои зиёдро

аз худ карда, ҳамқадами замон мешавад.

Тавре барои аҳли маориф маълум аст, бо дастгириву ғамхориҳои маорифпарваронаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барномаҳои зиёди соҳавӣ қабул гардиданд, ки имрӯз барои рушди соҳа истифода мешаванд. Аз ҷумла, «Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022» аз зумраи чунин барномаҳо мебошад, ки барои муассисаҳои таълимӣ чараҳои истифода аз имкониятҳои технологияҳои мултимедиро дар раванди таълим такони чиддӣ дод.

Барои ҳамагон маълум аст, ки касби омӯзгорӣ яке аз пешаҳои мураккаб буда, бо мурури замон такмил меёбад. Дар шароити мо низ, ки имкониятҳои таълимӣ тағйир ёфтаву усулҳои ҷадиди таълим ташаккул ёфтаанд, омӯзгори асилу ҳақиқӣ аз имкониятҳои мавҷудаи муассисаҳои таълимӣ истифода намуда, технологияи мултимедиро дар раванди таълим ба кор мебарад. Боиси хурсандист, ки имрӯзо ягон муассисаи таълимие пайдо намешавад, ки ягон воситаи техникӣ – компютер надошта бошад. Барои мо - омӯзгорони технологияи иттилоотӣ зарур аст, ки диққати бештари ҳамкасбонро дар ин самт ҷалб намуда, барои омӯзонидану аз худ кардани истифодаи имкониятҳои мултимедӣ дар раванди таълим кӯшиш намоём.

Истифодаи тахтаи электронӣ хело қулай буда, мо метавонем аз якҷанд барномаи компютерӣ барои сохтани нақшаи дарсии яқсоата истифода барем. Мувофиқи стандартҳои нишондодашуда бо хонандагон дар раванди

ИЛМ ВА ИННОВАТСИЯ

дарси 45 - дақиқагӣ омӯзгор то 20 дақиқа аз он истифода мебарад. Омӯзгор метавонад дар хона бо барномаи тахтаи электронӣ нақшаи яксоатаи худро сохта, дар вақти дарс мавзуро бо истифода аз тахтаи электронӣ фаҳмонад. Барои сохтани дарси яксоата якчанд барномаро тавсия медиҳем:

- **Whiteboard;**
- **Interwrite Workspace;**
- **ActivInspire – Studio ва ғайра.**

Барномаи ActivInspire – Studio дар комплектатсияи тахтаи электронии Promethean буда, омӯзгорон метавонанд, ки онро дар ҳама намуди тахтаи электронӣ истифода баранд. Дар ин барнома мо метавонем флипчарти бисёрсаҳифагӣ таъсис дода, ба ҳар як саҳифаи он мақсаду мавзӯи дарсиро бо усулҳои интерактивӣ ба роҳ монем. Тарзи истифодаи ин барнома на он қадар душвор буда, ҳар як омӯзгор новобаста аз фанни таълимиаш онро истифода буда метавонад.

Таҷрибаҳо собит намуданд, ки омӯзгорон метавонанд дар давоми як ҳафта барномаи мазкурро омӯхта, барои дигарон низ омӯзонанд ва худ маҳорати тез дар амал татбиқ кардани онро пайдо кунанд.

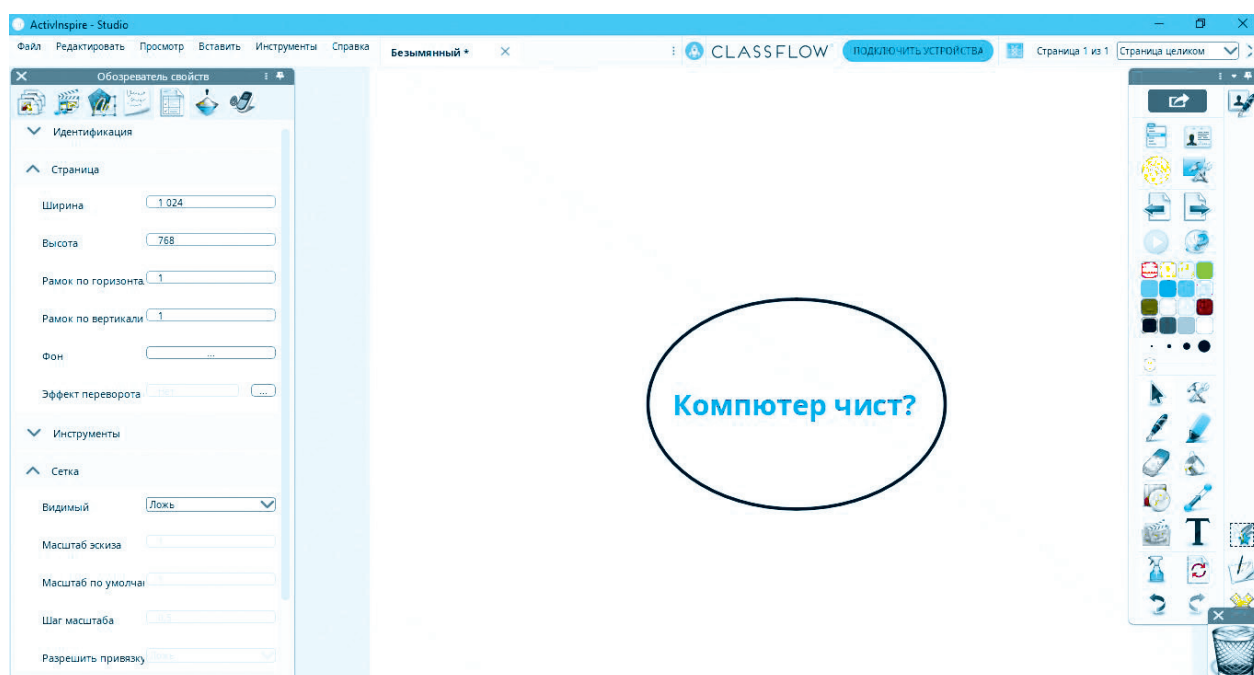
Имкониятҳои барномаи ActivInspire –

Studio

Равзанаи барнома аз банди “меню”, аз тарафи рост панели асбобҳо, аз тарафи чап аз саҳифаҳо ва хосиятҳои саҳифаҳо иборат аст. Хосиятҳои саҳифаҳо имконият медиҳад, ки дар он мо заминаи (фон) писандидамонро (ранг, расм) ворид намуда, монанди тахтаи одии синф катаку раҳ созем. Асбобҳои ин барнома якчанд имконияти дигар низ доранд, ба монанди кашидани хат, тоза кардан, гузоштани шаклҳои геометрӣ, аз китобҳои электронӣ бурида гузоштани қисматҳои даркорӣ ба саҳифаи “флипчарт”, гузоштани видео, сабти видеодарс ва ғайраҳо. Аз ҳама хубтараш, ин барнома имкон медиҳад, аз маводҳои дохилкарда ба таври автоматӣ бозиҳои гуногун сохта шаванд, ки омӯзгорон метавонанд дар раванди дарсҳо аз онҳо истифода баранд, ба монанди кроссворд, сканворд, бозии хотира ва ғайраҳо.

Барои намуна тарзи сохтан ва истифодаи қисматҳои нақшаи дарсии яксоатаро барои фанҳои гуногун нишон медиҳем. Ин раванд барои омӯзгорон метавонад, ҳамчун дастур ё роҳнамои кор муоидат кунад. Дар қисмати аввали дарс мо аз воситаҳои графикӣ истифода мебарем:

ИСТИФОДАИ ХҶША

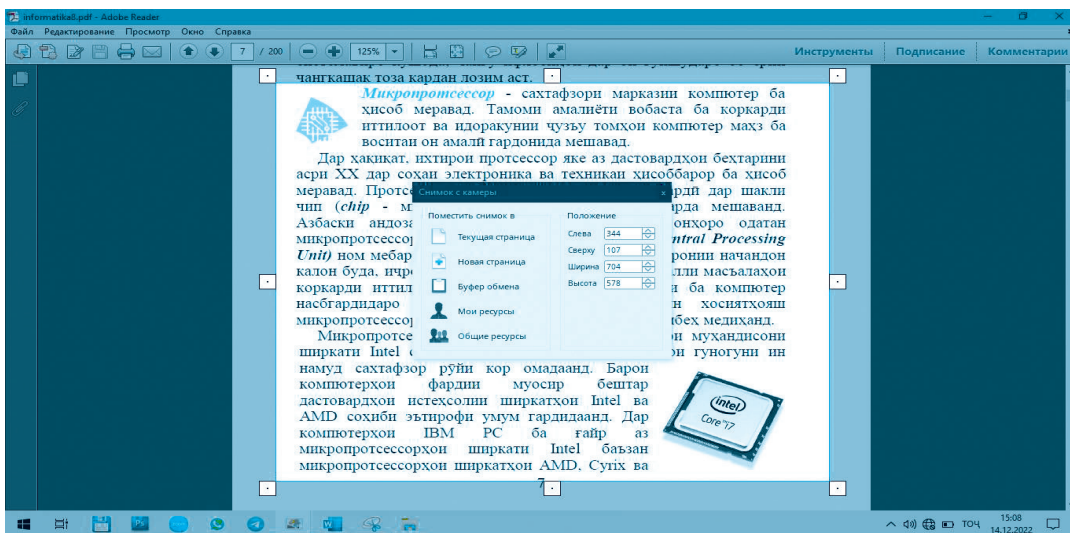

ИЛМ ВА ИННОВАТСИЯ

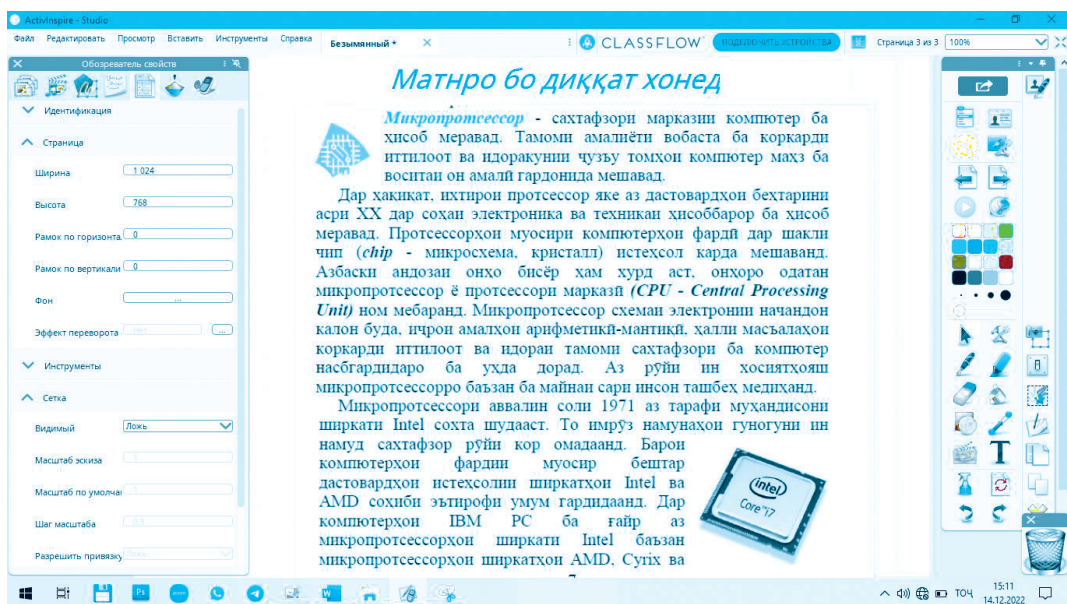
УСУЛИ ММД

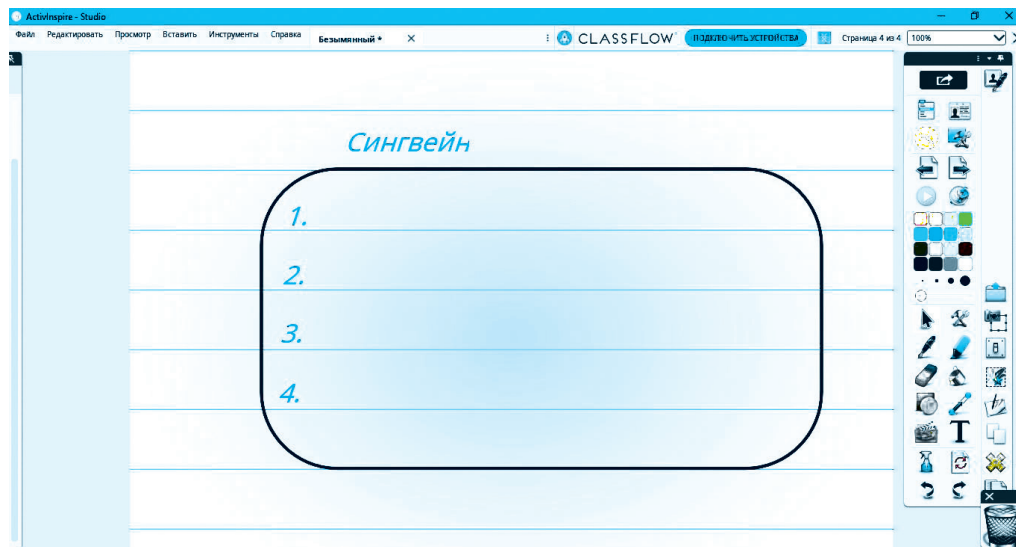

АЗ КИТОБ ГИРИФТАНИ МАТН БА САҲИФАИ ФЛИПЧАРТ

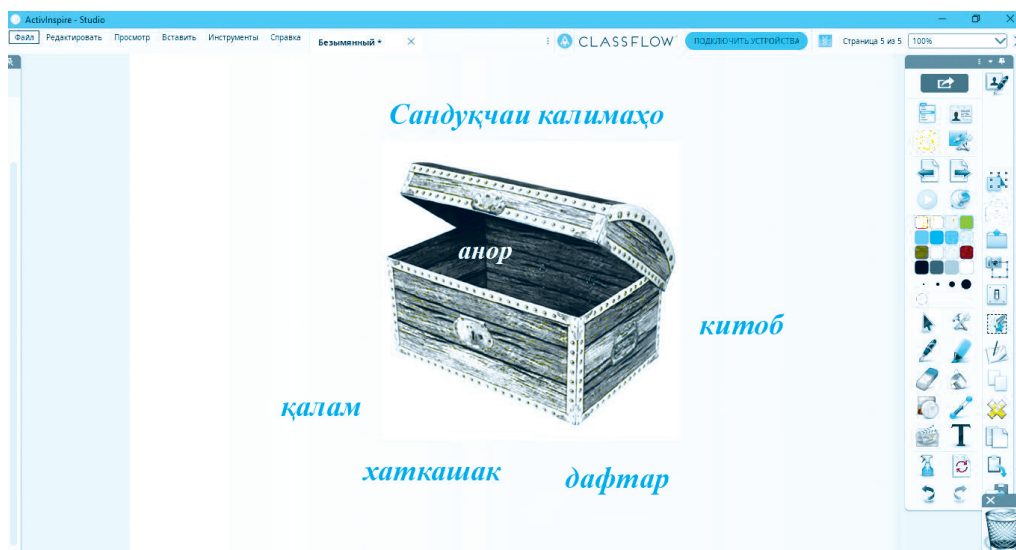

УСУЛИ “СИНГВЕЙН”

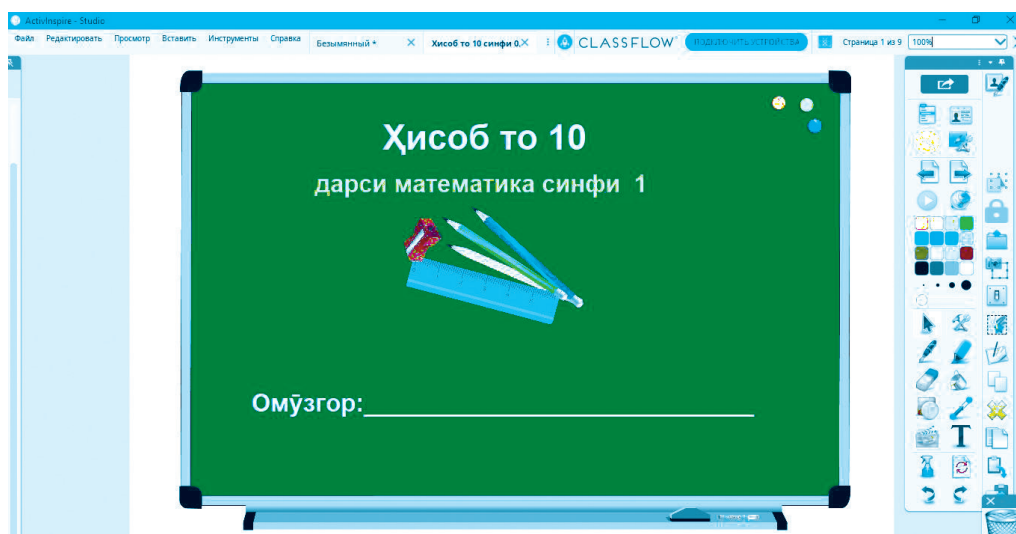

Мо метавонем, ҳангоми таълими фанҳои забони модарӣ, забони русӣ ва забони англисӣ бозиҳо гузаронем. Бо ин восита хонанда метавонад, аз дохили сандуқчаи сеҳрнок калимаҳоро гирад.

ДАР МАТЕМАТИКА БО МИСОЛИ ДИГАР МЕБИНЕМ

БОЗИҶОИ ШАВҚОВАР ДАР ДАРС

Барои схемат зерин мустақилона масъала тарғиб дода ҳал кунед

4 4 ?

? | 3 1 | ? 1 | 3

БОЗИИ БИНГОРО ДАР ҲАМАИ ФАНҶОИ ТАЪЛИМӢ ГУЗАРОНИДАН МУМКИН АСТ

Бози **БИНГО**

Ч Л Д

А И Ф Б О

ДИАГРАММАҶО

Диagramмаҷо бо нишонаҷо

- Қалам
- Ручка
- Дафтaр
- Китоби "Алифбо"
- Хатпоққунак
- Чақвал
- Қалами ранга
- Албом

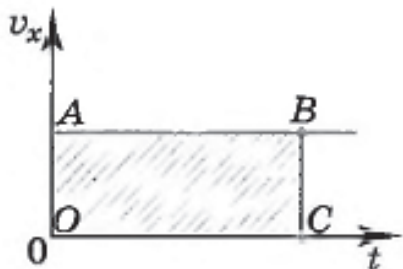
Хуршед ШАРИПОВ,
омӯзгори физикаи муассисаи таҳсилоти миёнаи
умумии Донишгоҳи славянии Тоҷикистон ва Россия

ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ КИНЕМАТИКӢ БО ИСТИФОДАИ ГРАФИКҲО

Дар барномаи таълимӣ доир ба ҳалли масъалаҳои кинематикӣ бо истифодаи графикҳо аҳаммияти кам дода мешавад, ҳарчанд ки чунин масъалаҳо дар ҳамаи маводҳои имтиҳонӣ барои дохилшавандагони макотиби олии воҷӯранд. Аз ин рӯ, дар мақолаи зерин зарур шумурдем, ки доир ба масъалаҳои зерин каме маълумот дода, якчанд роҳи ҳалли онҳоро дида бароем. Мақолаи зеринро мактаббачагон ва дохилшавандагони макотиби олии ҳамчун як маводи ёрирасон дар дарсҳо истифода бурда метавонанд.

Ҳаракати ростхатаи мунтазам.

Дар ҳаракати ростхатаи мунтазам маълум аст, ки суръати ҷисм доимӣ менамояд. Аз ин рӯ, графики вобастагии проексияи вектори суръат аз вақт чунин мешавад (расми 1):

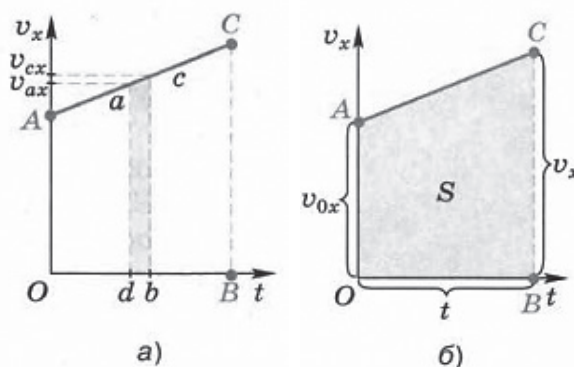
Расми 1

Аз ин ҷо имкон пайдо мешавад, ки кӯчиши ҳаракати мунтазамро аз рӯи график муайян намоем. Кӯчиши ҷисм қиматан ба масоҳати фигураи ҳосилшудаи дар графики вобастагии суръат аз вақт баробар аст (маънои геометрии кӯчиш): $S_x = S_{\text{фир}}$. Дар расми 1 тарафи OA проексияи суръат (v_x) ва тарафи OC – вақти ҳаракат (t) мебошад.

Ҳаракати ростхатаи собитшитоҷ.

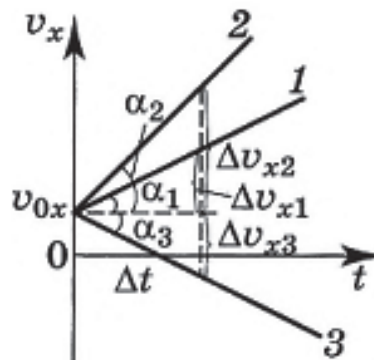
Дар ҳаракати ростхатаи собитшитоҷ проексияи вектори суръат дар ҳар лаҳзаи вақт як ҳел

тағйир меёбад. Графики вобастагии проексияи вектори суръат аз вақт дар ҳаракати ростхатаи собитшитоҷ дар расми 2 оварда шудааст.

Расми 2

Дар расми 2 (а,б) порчаи AC графики проексияи вектори суръати ҷисми бо шитоҷи доимии a ҳаракаткунанда мебошад (бо суръати ибтидоии v_0). Ҳамчунин, дар ҳаракати ростхатаи собитшитоҷ проексияи вектори кӯчиш қиматан ба масоҳати фигураи ҳосилшудаи дар графики вобастагии суръат аз вақт баробар мебошад. Проексияи вектори суръат бошад, қиматан ба тангенси кунҷи хати моили $x(t)$ баробар аст. Аз ин ҷо бармеояд, ки ҳар қадар суръат зиёд бошад, кунҷи моил низ зиёд мешавад (расми 3).

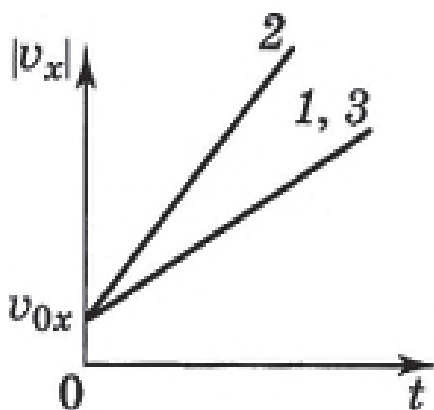
Расми 3

Дар расми 3 вобастагии проексияи векто-

ФИЗИКА

ри суръати ҷисм дар се ҳолат оварда шудаанд. Вобастагии суръати ҷисми ростхатаи собит-шитоб ҳаракаткунанда бо формулаи $v_x = v_{0x} + ax t$ ва проексияи вектори шитоб $-ax = \Delta v_x / \Delta t$ ифода мешаванд. Дар расм дида мешавад, ки чӣ қадар кунчи моил зиёд бошад, ҳамон қадар шитоб зиёд мешавад.

Дар як лаҳзаи вақти баробар бо шитобҳои гуногун суръат ба қиматҳои гуногун тағйир меёбад. Барои графикҳои 1 ва 2 қимати шитоб мусбат буда, дар фосилаи вақти баробар проексияи суръат дар графикҳои 2 назар ба графикҳои 1 ду баробар тезтар зиёд мешавад. Дар графикҳои 3 проексияи шитоб манфӣ буда, проексияи суръат аз рӯи модули ба ҳамон қимате, ки дар графикҳои 1 суръат зиёд мешавад, тағйир меёбад, вале кам мешавад.

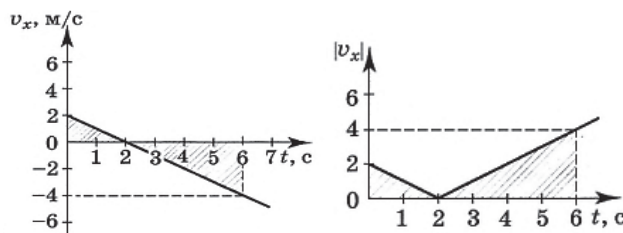

Расми 4

Агар графикҳои вобастагии қимати мусбати проексияи суръат аз вақтро (расми 4) дида бароем, пас графикҳои вобастагии модули суръат дар ҳолатҳои 1 ва 3 ба ҳам рост меоянд. Доир ба маълумоти дар боло овардашуда якҷанд роҳи ҳалли масъалаҳои кинематикиро бо истифодаи графикҳо дида мебароем.

Ҳалли масъалаҳо.

Масъалаи 1. Графикҳои вобастагии суръати ҷисм аз вақтро (расми 5,а) истифода бурда, кӯчиш ва роҳи тайшудаи ҷисмро дар 6 сонияи аввал ёбед.

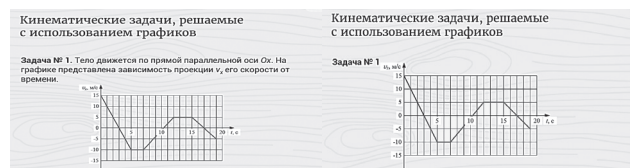
а) б)

Расми 5

Ҳал. Дар графикҳои вобастагии суръати ҷисм аз вақт дида мешавад, ки дар муддати вақти 2 сония ҷисм таваккуф намуда, ҳаракатро бар муқобили ҳаракати дар ибтидои оғоз мекунад. Инчунин, дар муддати 2 сонияи аввали ҳаракат вектори суръати ҷисм бар муқобили вектори шитоб равона аст. Баъди 2 сония ҳаракат дар фосилаи вақти аз 2 то 6 сония онҳо бар муқобили тарафи мусбати тири ОХ равона мешаванд. Акнун аз маънои геометрии кӯчиш бармеояд, ки кӯчиши ҷисм ба масоҳати фигураи дар график ҳосилшуда баробар аст. Дар расми 5,а ду секунҷаи росткунҷа ҳосил мешавад. Масоҳати дар болои тири t ҳосилшударо бо аломати “мусбат” ва масоҳати дар поёни тири t ҳосилшударо бо аломати “манфӣ” қабул мекунем. Аз ин рӯ, масоҳати дар боло ҳосилшуда ба 2 ва дар поён ҳосилшуда ба -8 баробар буда, масоҳати умумӣ ба -6 баробар мешавад. Яъне, кӯчиши ҷисм дар 6 сония ҳаракат ба -6 метр баробар аст.

Роҳи тайшуда манфӣ шуда наметавонад. Бинобар ин, роҳи тайшударо дар графикҳои вобастагии модули суръат аз вақт (расми 5,б) меёбем. Аз ин ҷо бармеояд, ки роҳи тайшуда ба 10 метр баробар аст. Ҷавоб: $S_x = -6$ м, $l = 10$ м.

Масъалаи 2. Ҷисм за рӯи хати рост параллел бо тири ОХ ҳаракат мекунад. Дар график вобастагии проексияи суръат аз вақт (расми 6,а) оварда шудааст. Шитоби ҷисмро дар муддати 3 сонияи аввали ҳаракат ва кӯчиши онро барои тамоми вақти ҳаракат ёбед.

а) б)

Расми 6

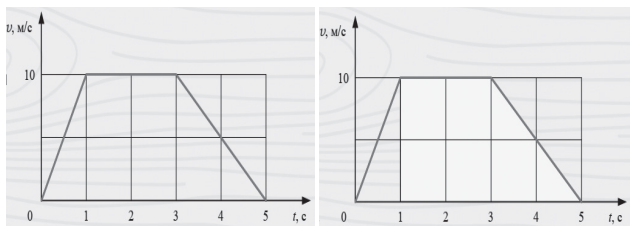
ФИЗИКА

Ҳал. Суръати ҳаракати собитшито бо формулаи $v = v_0 + a\Delta t = v_0 + a(t - t_0)$ ифода мешавад. Аз графики вобастагӣ (расми 6,а) маълум аст, ки ҳангоми $t_0 = 0$ с, суръати ибтидоӣ $v_0 = 15$ м/с, ҳангоми $t = 3$ с, суръати интиҳой $v = 0$ м/с аст. Шитоби чисм бо ифодаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$a = \frac{v - v_0}{t - t_0} = \frac{0 - 15}{3 - 0} = -5 \frac{\text{м}}{\text{с}^2}$$

Дар расми 6,б дида мешавад, ки 4 фигура ҳосил шудааст. Масоҳати умумии фигураҳо дар муддати 19 сония ҳаракат ба $-2,5$ баробар аст. Бинобар ин, кӯчиши он $-2,5$ метр мешавад. Ҷавоб: $a = -5$ м/с², $S_x = -2,5$ м.

Масъалаи 3. Дар расми 7,а графики вобастагии суръати чисми роҳата ҳаракаткунанда аз вақт дода шуда аст. Аз рӯи график роҳи тайшудаи чисмро дар фосилаи вақти аз 1 то 5 сония баъди оғози ҳаракат ёбед.

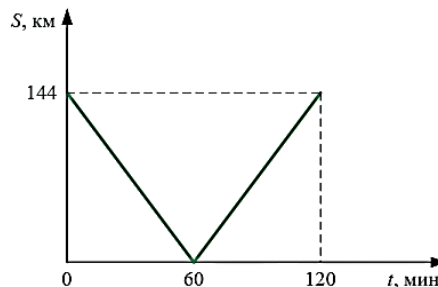
а) б)
Расми 7

Ҳал. Аз шарти масъала бармеояд, ки бояд роҳи тайшударо дар фосилаи вақти аз 1 то 5 с, яъне, на аз аввали оғози ҳаракат, ёбем. Роҳи тайшуда ба воситаи графики додашуда ҳамчун масоҳати фигураи бо хатҳои график ва тири вақт маҳдуд муайян карда мешавад. Формулаҳои геометрияро (масоҳати трапетсия) истифода бурда, масоҳати фигураи ҳосилшударо меёбем:

$$S = \Delta v (\Delta t_1 + \Delta t_2) / 2 = 10 * (2 + 4) / 2 = 30.$$

Ҳамин тариқ, роҳи тайшуда ба 30 метр баробар аст. Ҷавоб: $S = 30$ м.

Масъалаи 4. Аз ду шахр ба пешвози якдигар ду автомобил бо суръатҳои доимӣ ҳаракат мекунанд. Дар график (расми 8) вобастагии масофаи байни онҳо аз вақт нишон дода шудааст. Суръати автомобили якум ба 15 м/с баробар аст. Суръати автомобили дуюм чанд аст?

Расми 8

Ҳал. Аз рӯи графики додашуда маълум аст, ки масофаи байни ду автомобил дар аввали вақти ҳаракат 144 км буда, дар муддати 60 дақиқа бо ҳам вомехӯранд ва ҳаракатҳои худро давом дода, баъди 60 дақиқаи дигар масофаи байни онҳо боз ба 144 км мерасад.

Дар ин ҷо аз формулаи суръати ҳаракати мунтазам истифода бурда, дар аввал роҳи тайкардаи автомобили якум ва баъд суръати автомобили дуюмро меёбем:

$$v_1 = \frac{s_1}{t_1}$$

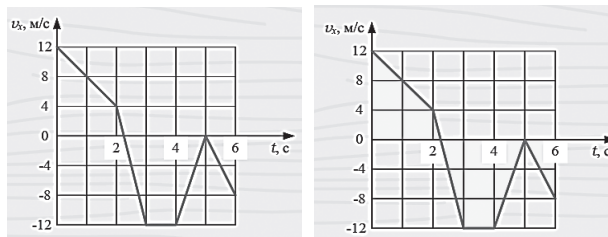
$$s_1 = v_1 t_1 = 15 \times 60 \times 60 = 54\,000 \text{ м} = 54 \text{ км}$$

$$s_2 = s - s_1 = 144 - 54 = 90$$

$$v_2 = \frac{s_2}{t_2} = \frac{90\,000}{3600} = 25 \frac{\text{м}}{\text{с}}$$

Ҷавоб: $v_2 = 25$ м/с.

Масъалаи 5. Дар расми 9,а вобастагии проексияи u_x суръат аз вақти t нишон дода шудааст. Проексияи u_x шитоб ва проексияи S_x кӯчиши чисмро дар фосилаи вақти аз 5 то 6 сония ҳаракат ёбед.

Расми 9

Ҳал. Аз график маълум аст, ки дар муддати вақти $t = 5$ с суръати $v_0 = 0$ ва дар муддати вақти $t = 6$ с суръати интиҳой $v = -8$ м/с аст. Шитоби чисмро меёбем:

$$a_x = (v - v_0) / (t - t_0) = (-8 - 0) / (6 - 5) = -8 \text{ м/с}^2.$$

Кӯчиши чисмро аз рӯи масоҳати фигураи ҳосилшуда (расми 9,б) дар фосилаи вақти аз 5 то 6 с (секунҷаи росткунҷа) меёбем:

Р.Н. ОДИНАЕВ,

мудири кафедраи моделсозии математикӣ ва компютери
ДМТ, доктори илмҳои физикаю математика, профессор

А.Х. МИРЗОЕВ,

дотсенти кафедраи таҳлили математикӣ ва назарияи функ-
сияҳои ДМТ, номзади илмҳои физикаю математика

ОМОДАГИИ МАТЕМАТИКИИ ХОНАНДАГОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ БА ОЗМУНИ ҶУМҲУРИЯВИИ «ИЛМ-ФУРӮҒИ МАЪРИФАТ»

Дар ҳошияи дастуру ҳидоятҳои созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати баланд бардоштани завқи толибилмон ба илмҳои дақиқ ва техникӣ ва ба ин васила, дар амал татбиқ намудани Озмуни ҷумҳуриявии “Илм – фурӯғи маърифат” даври чоруми ин сабақ аз рӯи номинатсияҳои «математика», «физика ва астрономия», «химия», «биология», «география», «технологияи иттилоотӣ», «ихтироъкорӣ ва навоарӣ» ҷамъбаст гардид. Боиси хушнудист, ки имсол бо Амри Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри амалӣ намудани «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (2020-2040) дар озмуни “Илм - фурӯғи маърифат” бори аввал барои хонандагони Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷойҳои ифтихорӣ, яъне, як ҷойи якум, ду ҷойи дуюм ва се ҷойи сеюм таъсис дода шуд ва ғолибон бо ифтихорномаҳои дараҷаи якум, дуюм, сеюм ва мукофотҳои пулӣ қадрдонӣ шуданд. Бояд гуфт, ки озмуни мазкур аз супоришҳои хаттӣ дар ҳаҷми 6 мисолу масъала бо 60 ҳол ва саволномаҳои назариявӣ дар ҳаҷми 40 ҳол баҳогузори шуд.

Ҳарчанд дар озмун хонандагони мактабҳои миёна хеле хуб баромад карда бошанд ҳам, аммо баъзе камбудихо дар супоришҳои амалӣ дида мешуд. Аз ин рӯ, барои минбаъд иштирок ва ғолиб омадан, ба хонандагон лозим аст, ки мавзӯҳои назариявиро аз бар намуда, аз уҳдаи ҳалли супоришҳои амалӣ бароянд. Танҳо масъалаҳалкунӣ ва машқҳои мунтазам дар сатҳи барномаи таълимии баландтар ба хонандагон имконият медиҳад, ки дар Озмуни ҷумҳуриявии “Илм - фурӯғи маърифат” ба муваффақият ноил гардад. Бо ин мақсад ҳалли масъалаҳои дар озмуни мазкур аз фанни математика дар соли 2023 гузашташударо пешниҳод мекунем.

БИСТСОЛАИ ОМУӢИШ

Мисоли 1. Бигузор $p > 2$ адади бутуни ба 3 қаратӣ бошад. Иҷбот намоед, ки ҳамаин гуна ададҳои бутуни a_1, a_2, \dots, a_k мавҷуданд, ки шартҳои $-\frac{p}{2} < a_1 < a_2 < \dots < a_k < \frac{p}{2}$ – ро қаноат мекунонд ва ҳосили зарби $\frac{p-a_1}{|a_1|} \frac{p-a_2}{|a_2|} \dots \frac{p-a_k}{|a_k|}$ ба 3^m барои баъзе ададҳои натуралии m , баробар мешавад.

Ҳал. Аз шартҳои масъала бармеояд, ки адади p намуди $6n \mp 1; 6n \mp 2, n \in \mathbb{N}$ – ро дорад. Ҳолати $p = 6n + 1$ – ро дида мебароем. Чунин меҳисобем, ки $a_i = 3n + 1 - 3i, i = 1, 2, \dots, 2n$ аст. Он гоҳ $\frac{p}{2} > 3n - 2 = a_1 > a_2 > \dots > a_{2n} = -3n + 1 > -\frac{p}{2}$ мешавад. Қимати ифодаро ҳисоб мекунем:

$$\begin{aligned} \prod_{i=1}^{2n} \frac{p-a_i}{|a_i|} &= \prod_{i=1}^{2n} \frac{6n+1-(3n+1-3i)}{|3n+1-3i|} = \prod_{i=1}^{2n} \frac{3n+3i}{|3n+1-3i|} = \\ &= 3^{2n} \prod_{i=1}^{2n} \frac{n+i}{|3n+1-3i|} = 3^{2n} \frac{\prod_{i=1}^{2n} (n+i)}{\prod_{i=1}^{2n} |3n+1-3i|} = \frac{3^{2n}(3n)!}{n! \prod_{i=1}^n |3n+1-3i|} \cdot \frac{1}{\prod_{i=n+1}^{2n} (3i-3n-1)} = \\ &= \frac{3^{2n}(3n)!}{\prod_{i=1}^n (3i) \prod_{i=1}^n (3i-2) \prod_{i=1}^n (3i-1)} = \frac{3^{3n}(3n)!}{(3n)!} = 3^{3n} \text{ аст.} \end{aligned}$$

Ҳолати $6n - 1; 6n \mp 2$ низ ба ҳамаин монанд ҳисоб карда мешавад.

Мисоли 2. Муодиларо ҳал кунед. $\{(x+1)\}^3 = x^3$, ки дар ин ҷо $\{x\}$ – қисми касрии адади x мебошад.

Ҳал. Аз таърифи қисми касрии адад мебарояд, ки $0 \leq x^3 < 1$, яъне $0 \leq x < 1$ мебошад. Ба ғайр аз ин, баробарии $\{n+\alpha\} = \alpha$ танҳо ва танҳо дар ҳолати n адади бутун ва $0 \leq \alpha < 1$ будан дуруст аст. Бинобар ин, аз баробарии $\{x^3 + 3x^2 + 3x + 1\} = x^3$ мебарояд, ки $3x^2 + 3x$ – адади бутун мебошад, яъне, $3x^2 + 3x = n$. Функцияи $y = 3x^2 + 3x$ дар порчаи $[0; 1]$ афзуншаванда аст: $y(0) = 0, y(1) = 3 + 3 = 6$, бинобар ин, $0 \leq n < 6$ мебошад. Пас, муодилаи $3x^2 + 3x - n = 0$ –ро ҳал мекунем:

$$D = 9 + 12n, \quad x_1 = \frac{-3 + \sqrt{9 + 12n}}{6}, \quad x_2 = \frac{-3 - \sqrt{9 + 12n}}{6}, \quad n = 0, 1, 2, 3, 4, 5.$$

Аз ин ду реша танҳо x_1 ба порчаи $[0, 1]$ тааллуқ дорад.

Ҷавоб: $x = \frac{-3 + \sqrt{9 + 12n}}{6}, n = 0, 1, 2, 3, 4, 5.$

Мисоли 3. Бигзор a, b ва c – дарозии тарафҳои секунҷа, m_a, m_b ва m_c дарозии медианаҳои ин тарафҳо гузаронидашуда D – диаметри даврае, ки берун аз секунҷа кашида шудааст, бошанд. Иҷбот кунед, ки $\frac{a^2+b^2}{m_c} + \frac{b^2+c^2}{m_a} + \frac{a^2+c^2}{m_b} \leq 6D$ аст.

БИСТСОЛАИ ОМУЗИШ

Ҳал. Фарз менамоем, ки медианаҳо то буриш ба давра ба $A_1 B_1$ ва C_1 баробар мебошанд. Аз ин ҷо маълум аст, ки $AA_1 \leq D, BB_1 \leq D$ ва $CC_1 \leq D$, яъне

$$m_a + A_1A_2 \leq D, \quad m_b + B_1B_2 \leq D, \\ m_c + C_1C_2 \leq D \quad (1)$$

A_1A_2 -ро меёбем. Аз теорема дар бораи буриши хордаҳо $A_1A_2 \cdot AA_2 = BA_2 \cdot A_2C$, яъне

$$m_a \cdot A_1A_2 = \frac{a^2}{4}, \quad A_1A_2 = \frac{a^2}{4m_a}.$$

Ба ҳамин монанд $B_1B_2 = \frac{b^2}{4m_b}$ ва $C_1C_2 = \frac{c^2}{4m_c}$. Ин ифодаҳо дар нобаробарии (1) гузошта ҳосил мекунем:

$$\frac{a^2}{4m_a} + m_a \leq D, \quad \frac{b^2}{4m_b} + m_b \leq D, \quad \frac{c^2}{4m_c} + m_c \leq D.$$

Тарафҳои мувофиқи нобаробариро ҷамъ намуда, ҳосил мекунем:

$$\frac{4m_a^2 + a^2}{4m_a} + \frac{4m_b^2 + b^2}{4m_b} \leq 2c^2, \quad 4m_b^2 + b^2 = 2c^2 + 2a^2, \\ 4m_c^2 + c^2 = 2a^2 + 2b^2.$$

Суммаи квадратҳои диагоналҳои параллелограмм ба суммаи квадратҳои тарафҳои он баробар аст. Ҳамин тавр,

$$\frac{a^2 + b^2}{m_c} + \frac{b^2 + c^2}{m_a} + \frac{a^2 + c^2}{m_b} \leq 6D$$

мешавад.

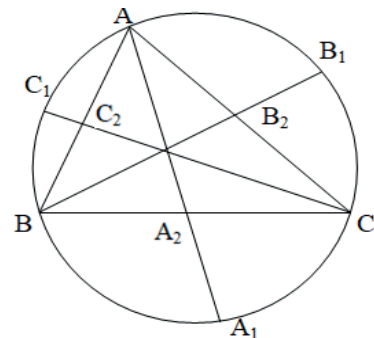
Мисоли 4. Бигузур $f(x) = x^2 + px + q$. бошад. Маълум аст, ки нобаробарии $|f(x)| > \frac{1}{2}$ дар порчаи $[1,3]$ ҳал надорад. Ёфта

шавад: $f(f(\dots f(\frac{3+\sqrt{7}}{2}) \dots))$, агар суперпозитсияи f 2023 маротиба такрор шавад.

Ҳал. Аз шарти масъала бармеояд, ки барои $x \in [1,3], |f(x)| \leq \frac{1}{2}$ мебошад. Чунин гузориш мекунем:

$$x = t - 2, \quad t = x + 2, \quad |t^2 + (p + 4)t + (2p + g + 4)| \leq \frac{1}{2}, \quad t \in [-1,1].$$

Функсияи $g(t) = |t^2 - (at + b)|$ -ро дида мебароем, ки $G(a, b) = \max_{t \in [-1,1]} |g(t)|$ ва нуқтаҳои координатаҳои $A(-1; \frac{3}{2}), B(-1; \frac{1}{2}), C(0; \frac{1}{2}), D(0; -\frac{1}{2}), E(1; \frac{3}{2}), F(1; \frac{1}{2})$ – координатаҳои ҳамвории Oxy бошанд. Агар хати ростии $y = at + b$ яке аз порчаҳои AB, CD, EF -ро набурад, он гоҳ $G(a, b) \geq \max(g(-1), g(0), g(1)) > \frac{1}{2}$ мешавад. Ягона хати росте, ки ҳамаи ин

БИСТСОЛАИ ОМУЗИШ

порчахоро мебурад, $y = \frac{1}{2}$ мебошад. Пас, барои дилхоҳ a ва $b, G(a, b) \geq \frac{1}{2}, G(a, b) = \frac{1}{2}$, аст. (Ҳангоми $a = 0, b = \frac{1}{2}$) Ҳамин тавр, дар ин ҳолат $p + 4 = 0, 2p + g + 4 = 0,5, p = -4, g = 3,5$.

Пас, $f(x) = x^2 - 4x + 3,5 = (x - 2)^2 - 0,5$.

$$f\left(\frac{3 + \sqrt{7}}{2}\right) = \frac{3 - \sqrt{7}}{2}, f\left(f\left(\frac{3 + \sqrt{7}}{2}\right)\right) = f\left(\frac{3 - \sqrt{7}}{2}\right) = \frac{3 + \sqrt{7}}{2}.$$

$$f\left(f\left(\dots f\left(\frac{3 + \sqrt{7}}{2}\right)\dots\right)\right) = \frac{3 - \sqrt{7}}{2}.$$

Ҷавоб: $\frac{3 - \sqrt{7}}{2}$.

Мисоли 5. Интегралҳои муайян ҳисоб карда шавад: $\int_{e^{-1}}^e |\ln x| dx$.

Ҳал. Дар асоси таърифи қимати мутлақ:

$$|\ln x| = \begin{cases} \ln x, & \text{агар } x \in [e^{-1}, 1], \\ -\ln x, & \text{агар } x \in [1, e]. \end{cases}$$

навишта метавонем:

$$\begin{aligned} \int_{e^{-1}}^e |\ln x| dx &= -\int_{e^{-1}}^1 \ln x dx + \int_1^e \ln x dx = \left| \begin{array}{l} u = \ln x \quad dv = dx \\ du = \frac{dx}{x} \quad v = x \end{array} \right| \\ &= (-x \ln x + x)|_{e^{-1}}^1 + (x \ln x - x)|_1^e = 2\left(1 - \frac{1}{e}\right) = \frac{2e - 2}{e}. \end{aligned}$$

Мисоли 6. Бигузур $f(x) = \frac{4^x}{4^{x+2}}$ бошад. Суммаро ёбед:

$$S = f(0) + f\left(\frac{1}{2023}\right) + f\left(\frac{2}{2023}\right) + f\left(\frac{3}{2023}\right) + \dots + f\left(\frac{2022}{2023}\right) + f(1).$$

Ҳал. Барои дилхоҳ адади ҳақиқии x навишта метавонем:

$$\begin{aligned} f(x) + f(1 - x) &= \frac{4^x}{4^{x+2}} + \frac{4^{1-x}}{4^{1-x+2}} = \frac{4^x(4^{1-x} + 2) + 4^{1-x}(4^x + 2)}{(4^x + 2)(4^{1-x} + 2)} \\ &= \frac{4 + 2 \cdot 4^x + 4 + 2 \cdot 4^{1-x}}{4 + 2 \cdot 4^x + 2 \cdot 4^{1-x} + 4} = 1 \end{aligned}$$

Бинобар ин,

$$\begin{aligned} 2S &= f(0) + f\left(\frac{1}{2023}\right) + f\left(\frac{2}{2023}\right) + \dots + f\left(\frac{2022}{2023}\right) + f(1) + f(1) + \\ & f\left(\frac{2022}{2023}\right) + \dots + f\left(\frac{1}{2023}\right) + f(0) + [f(0) + f(1 - 0)] + \\ & + \left[f\left(\frac{1}{2023}\right) + f\left(1 - \frac{1}{2023}\right)\right] + \dots + [f(1) + f(1 - 1)] = \\ & = 1 + 1 + \dots + 1 = 2024. \quad S = 1012. \end{aligned}$$

Ҷавоб: 1012.

ТАБИАТШИНОСӢ

**Саодат САТТОРӢ,
омӯзгори мактаби №43-и
ноҳияи Синои шаҳри Душанбе**

АЗ ОТАШ, ОБ, ГАЗ ВА БАРҚ ЭҲТИЁТ ШАВ!

Дарси кушод аз табиатшиносӣ дар синфи 3

Дарси табиатшиносӣ яке аз мавзӯҳои муҳими барномаҳои таълимӣ мактабӣ ба ҳисоб рафта, дуруст муносибат намудани наврасон бо табиат ва оқибатҳои хунуқназарӣ бо унсурҳои табииро меомӯзонад. Махсусан, муносибат бо об, оташ, газ ва барқ, ки ҳамеша дар зиндагии инсонҳо ба кор бурда мешавад, аз масъалаҳои мебошанд, ки барои наврасон омӯзонидани тарзи муносибат бо ин унсурҳои табиӣ муҳим ва саривақтӣ мебошад. Дар ин шумора тасмим гирифтаем, ки як дарси кушодро дар ин мавзӯ манзур намоем, то барои омӯзгорони ҷавон василаи муҳимми омӯзиш бошад.

МАВЗУӢ: АЗ ОТАШ, ОБ, ГАЗ ВА БАРҚ ЭҲТИЁТ ШАВ!

Мақсадҳои таълим: Дар хонандагон бедор кардани эҳсосоти баланди табиатдӯстӣ, парваридани муҳаббат ба тамоми мавҷудоти муҳити зист, зебогии зиндагӣ ва дар шароити амну осоишта зистану эмин будан аз тамоми ҳодисаҳои нохуш.

Бо омӯзиши мавзӯи хонандагон бояд сабаби хатарнок будани оташ, об, газ ва барқро донанд ва фаҳмонда тавонанд;

- роҳҳои бехтари муносибат бо онҳоро гӯянд;
- ҳангоми сар задани яке аз ин хатарҳо ба хизматрасониҳои дахлдор занг зананд;
- оид ба тарзи дурусти муносибат бо яке аз ин хатарҳо иншоӣ хурд (эссе) нависанд.

Аёнӣ: Расму мусаввараҳо, китоби дарсӣ, мавод доир ба бехатарии кӯдакон аз об, оташ, барқ ва газ, рӯйнамоҳо (слайдҳо)-е, ки дар он ҳодисаҳои нохушу пешгирии кардани он, ҳифзи муҳити зисту биноҳои истиқоматӣ ва манзили зист тасвир ёфтаанд. Харитаи сиёсии ҷаҳон, тахтаи электронӣ ва истифода аз фонограмма.

Равиши дарс:

1. Ташкили дарс. Пазири аз хонандагон.

2. Навбатдори 1:

**Салом, эй кӯхсори Тоҷикистон,
Диёри пурсафои хубрӯён,
Ғазалҳои омадам монанди булбул,
Ба боғат парзанон бар дидани гул.**

Навбатдори 2:

**Баландӣ он қадар дар қадду қомат,
Ки ҳатто «Бомӣ дунё» гашта номат.
Сарат аз барф гарчанде сафед аст,
Дилат, аммо ҷавону пурумед аст...**

Ахбороти навбатдор бо шарҳи навигарии навини рӯз дар ҷаҳон ва кишвар. Баён кардани нуктаҳои асосии соли 2025 эълон шудани «Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо» ва ҳамасола таҷлил кардани 21 март ҳамчун Рӯзи ҷаҳонии ҳифзи пирияхҳо, инчунин, таъсис додани Бунёди махсуси байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо.

Бо пешниҳоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ба хотири боз ҳам хубтар ба роҳ мондани омӯзиши илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, инчунин, барои тавсеаи тафаккури техникаи насли наврас солҳои 2022 – 2040 «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон карда шудааст, - қайд карданд навбатдорон ва вазифаҳои худро дар ин чода баён намуданд. Саволу ҷавоби хонандагон бо навбатдорон аз маводҳои китоби дарсӣ.

3. Хонандагон ба се гурӯҳ – «Оташнишон» - (оташ фуру нишонанда), «Оташбор» - (оташфишон, сӯзон) ва «Оташгар» - (қасе, ки бо оташ кор мекунад, 2. ба вучуд оварандаи оташ) тақсим мешаванд.

Пас аз муаррифии гурӯҳҳо ба пурсиши вазифаи хонагӣ, ки мавзӯи он «Тарзи ҳаёти солим» аст, шуруъ менамоем. Хонандагон ба саволҳои зерин ҷавоби саҳеҳ медиҳанд:

1) Маънои «Ҳаёти солим»-ро шарҳ диҳед.

2) Қадом қоидаҳои тарзи ҳаёти солимро медонед?

3) Шумо қадоме аз ин қоидаҳоро дар ҳаёти риёзӣ мекунад?

Хонандагон дар мавзӯҳои «Риёзи тозагӣ», «Истеъмоли ғизои тоза», «Меҳнат ва истироҳат», «Аз одатҳои бад даст кашидан» сухан ронда, қайд менамоянд, ки бояд шахс бадан, пойафзолу либосро тоза нигоҳ дорад. Фаромӯш набояд кард, ки

ТАБИАТШИНОСӢ

«Тозагӣ гарави саломатӣ аст». Истеъмоли ғизои тоза шартӣ асосии тарзи ҳаёти солим аст. Ғизо бояд гуногун ва аз меваю сабзавот иборат бошад. Ҳамчунин, вақтҳои холии худро мо метавонем, ба сайругашт дар ҳавои тоза, бозиҳои гуногун ва хондани китоб гузаронем.

Аз одатҳои бад – носкашӣ, сигоркашӣ, нашъамандӣ ва майнӯшӣ, ки ба саломатии инсон зарари чиддӣ мерасонад, бояд худдорӣ кард. Одамони гирифтори одатҳои бад на танҳо худашон, балки атрофиёно низ нороҳат мекунанд.

Олимон ҳисоб кардаанд, ки агар одам як дона сигор кашад, умраш 15 дақиқа кӯтоҳ мешавад. Мутаассифона, баъзе одамони сигоркаш рӯзе то 2 қуттӣ сигор мекашанд. Акнун худатон ҳисоб кунед, ки чунин одамоне чӣ қадар умри худро кӯтоҳ мекунанд.

Лаҳзаи дамгирӣ: Садои нағмаҳои паррандагон бо ҳамчунии навои дутор.

БАӢНИ МАВЗУИ НАВ:**Аз оташ, об, газ ва барқ эҳтиёт шав!**

Номи мавзӯро дар тахтаи синф менависем. Наворе аз сар задани ҳодисаҳои нохуш ва пешгирии он нишон дода мешавад.

Омӯзгор: Аксар вақт аз беэҳтиётӣ дар ҳона ҳодисаҳои нохуш – сар задани сӯхтор, чорӣ шудани об, хориҷ шудани газ ва ғайра, рӯй медиҳанд. Чӣ бояд кард, ки чунин ҳодисаҳо ба амал наоянд? Агар бо ягон сабабе дар ҳона сӯхтор рух диҳад, зуд оташро хомӯш кардан лозим. Роҳи аз ҳама осони хомӯш кардани сӯхтор ба болои он пӯшонидани кӯрпа ё гилеми ғафс аст. Дар ҳолате, ки оташро хомӯш карда наметавонед, зуд ба рақами 01, Хадамоти оташнишонӣ занг занед.

Дар ҳонаҳои бисёррошӯна баъзан ҳодисаи кафидани кубур ё вайрон шудани мурвати обдиҳак рӯй медиҳад. Дар ин ҳолат чӣ кор мекунад? Пеш аз ҳама, обро аз ҷойи асосӣ маҳкам кардан лозим. Сипас аз волидайн ё ягон шахси боваринок маслиҳат пурсед ё ҳамсоҷро барои кумак ҷеғ занед...

Мо дар рӯзгорамоне аксар вақт аз газ истифода мекунем. Агар шумо дар ҳона бӯии газро ҳис кардед, зуд тирезаҳоро кушода, ҳавои ҳонаро тоза кунед ва мурвати лӯла ё зарфи газро маҳкам намоед. Дар ин ҳолат ҷароғи барқӣ, гӯгирд ё дигар асбобҳои барқиро фурузон накунад. Дар ин маврид ба рақами 04, ба кормандони газ занг занед.

Барқ низ ба монанди оташу газ хатарнок аст. Бояд ба сими лучи барқ даст нарасонем. Агар дар симҳои барқи ҳона ё асбобҳои барқӣ ҷойи лучро мушоҳида кардед, ба падару модаратон хабар диҳед. Дар набудани онҳо аз додару хоҳари хурд-

солатон эҳтиёт шавед, ки ба он даст нарасонанд...

Омӯзгор пас аз фаҳмонидани мавзӯи нав диққати хонандагонро ба саволҳои зерин ҷалб мекунад:

1) **Оташ, газ ва барқ ба ҳаёти одам чӣ хатар доранд?**

2) **Хатари онҳоро чӣ гуна пешгирӣ кардан мумкин аст?**

3) **Оид ба ҳодисае, ки аз беэҳтиётӣ касе боиси сар задани сӯхтор гаштааст, нақл кунед.**

4) **Ҳангоми сӯхтор чӣ гуна рафтор мекунад?**

5) **Агар кубури оби ҳона вайрон шавад, шумо кадом амалҳоро анҷом медиҳед?**

6) **Аз барқ худ ва дигаронро чӣ гуна эҳтиёт кардан лозим аст?**

Луғат ва истилоҳот:

1) Кубур – лӯлаи сафолӣ, оҳанӣ, пластикӣ ё сementӣ барои гузаронидани об, газ ва ғайра.

2) Мурват – асбобест, ки бо ёрии он роҳи обгузар маҳкам ё кушода мешавад.

Кори амалӣ: Гурӯҳҳо супоришро аз рӯи китоби дарсӣ иҷро менамоянд ва меҳонанд. Бо айби кӣ чунин ҳодисаҳои нохуш сар мезанад ва пешгирии онро шарҳ медиҳанд.

Ҷумларо пурра кунед:

Дар ҳолати сар задани сӯхтор зуд ба рақами _____ занг зада, аз ҳона мебароем ва дари ҳонаро

Ҷавоби дурустро интихоб намоед: *Дар кадом ҳолат даҳону биниро бо латтаи тар маҳкам кардан лозим аст?*

А. Сими барқ луч бошад.

Б. Бӯии газ бошад.

В. Бӯии дуд бошад.

Г. Об аз кубур чорӣ бошад.

Ҷавоби мувофиқ гузоред (ҷавоби дурустро аз сутуни боло ёбед).

Хатарҳоро бо рафтори дурусти одам мувофиқ гузоред: Хонандагон ҳодисаҳои сар задани сӯхтор ва роҳи пешгирии онро дар ҷадвал ҷо ба ҷо мегузоранд.

Мустаҳкамкунӣ: Саволҳо доир ба мавзӯ ва ҳодисаҳои нохушро дар диаграммаи Вен тасвир кардан.

Супориши вазифаи ҳонагӣ: Мавзӯи имрӯзро бо аҳли оилаатон муҳокима карда, дар бораи қоидаҳои бехатарӣ маслиҳат пурсед.

Оид ба қоидаҳои бехатарӣ аз барқ иншои хурд нависед. Хондан ва нақл кардан. Ба саволу супоришҳо ҷавоб гардондан.

Баҳогузорӣ: Ба ҳар як ҷаъоли гурӯҳҳо баҳо гузошта мешавад.

**Садриддин ҲАСАНЗОДА,
нависанда, корманди нашриёти «Ирфон»**

КОХИ НАВРӢЗ - КОХИ БЕНАЗИР

Чун сухан аз бобати мавзёҳои таърихию фарҳангӣ, шуҳрати ҷаҳонии онҳо, тадбирҳои муассири давлати соҳибистиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт, ба вижа, ташкилу тақвиятбахшии соҳаи сайёҳии дохиливу хориҷӣ биравад, беихтиёр симои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пеши назар меояд. Маҳз бо таваҷҷуҳи ҳамешагии Сарвари давлат бахши сайёҳӣ ба самти афзалиятноку пешрафта, обрӯмандсози кишвари офтобиямон сатҳи байналмилалӣ мубаддал гардид. Ҷиҳати рушду пешрафти ҳадафмандонаи соҳаи сайёҳӣ як зумра корҳои назаррасу арзишманд ба анҷом расонида шуд, ки бунёди яке аз зеботарину дилпазиртарин коҳҳои ҷумҳурӣ – Кохи Наврӯз аз ҷумлаи ин ташаббусҳои мондагор мебошад. “Кохи беназир”-е, ки перомуни он алҳол сухан гуфтанием, яъне, Кохи Наврӯз асари мукаммалу нурбори санъати меъморӣ, наққошӣ, бозёфти эҷоди даҳҳо хунармандони асилу зебоишинос буда, далели ҷонфидой, эҳёгари хунару анъанаҳои волову гуногунҷабҳаи миллати тоҷик ба шумор меравад.

Кохи мазкур сарманшаи ормонҳои раиятпарваронаву фарҳангсолорона ва хирадмандонаи Сарвари давлат буда, аз ҷониби ЮНЕСКО ба феҳристи 8-уми Иншооти нодири фарҳангии олам ворид гардида, дар радифи дигар ташаббусҳо ва пешниҳодоти беназирӣ Пешвои муаззами миллат, аз қабилӣ «Соли оби тоза», «Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028» «Ҷифзи пирахҳо» обрӯву эътибори кишвари моро дар миқёси олам даҳчанд боло бурд. Ин боргоҳи нуру зебой, ки дар офаридани он 4000 усто аз тамоми минтақаҳои Тоҷики-

стон саҳми арзанда гузоштанд, бо ташаббусу роҳнамоӣ ва иқдоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сохта шудааст. Ҳангоми бунёди маҷмаа, ороиши бошукӯҳи толорҳо Роҳбари давлат шахсан иштироки фаъолона дошта, дастурҳои судманд медоданд. Лоихаи бино аз ҷониби меъмори ҷавону боистеъдод Азизиён Самӣ Солӣ таҳия шуд. Ӯ писари кандакори маъруфи тоҷик усто Азизиён Солии Истаравшанӣ мебошад.

Дасти устоҳо барои тарроҳии маҷмаа ва толорҳои он аз ҷониби Бунёди рассомони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Академияи санъати Тоҷикистон ҷамъ оварда шуд. Хунармандон аз тамоми ғушаҳои Тоҷикистон ҷалб гардиданд.

Бинои Кохи Наврӯз аз 5 ошёна, 15 айвони хурду калон иборат аст. 40 ҳазор м² масоҳати уфуқӣ ва амудӣ бо нақшо, витражҳо, кандакорӣ ва гач, дар маҷмуъ, дорои 3 гунбази калон ва якчанд гунбази хурд мебошад. Гунбазҳо аз берун бо кошинкорӣ ва аз дохил бо наққошӣ оро дода шудаанд. Девори берунии тарафи пеши бино бо хоросанг пӯшонидани шуда, даромадгоҳ бо пештоқи гачкоришуда, оро ёфтааст.

Дар қисми марказии даромадгоҳ шаршараи сунъӣ бо мучассамаҳои ҳайвоноти гуногуни нодири Тоҷикистон бунёд гаштааст, ки ин манзара рамзи мавзёҳои кӯхистони ҷумҳурӣ мебошад. Дар ҳарду тарафи бино деворҳо бо усули “сграффито” бо истифода аз технологияи итолиёвӣ оро ёфтаанд. Ба сифати мавзӯҳои тасвирёфта рамзҳои ваҳдати миллӣ, давлатдорӣ Тоҷикистон, амнияти озукавории кишвар ва шуои истиқлол хизмат кардаанд. Ин асарҳои усто Ёдгор офарида-

САНЪАТИ МЕЪМОРИИ МИЛЛӢ

аст. Ӯ, ғайр аз сграффито, маҷмааи Кохи Наврӯзо бо сутунҳои мраммарӣ ва нақшу нигори миллий оро додааст. Бинои маҷмаа аз 12 толор иборат буда, дар 5 толор муассисаҳои чамъиятӣ: 2 ҷойхона, толори синамо, толорҳои “билярд” ва “боулинг” ҷойгир шудаанд. Панҷ толори боқимонда барои меҳмонон кушода мебошанд, ки яке аз онҳо барои гузаронида ни маросими тӯю маросимҳо ба иҷора дода мешавад.

Баъди Саммити дар Душанбе баргузоршудаи давлатҳои аъзои Созмони Ҷамкориҳои Шанхай, ки дар он 27 кишвар иштирок доштанд, онро тариқи ғайрирасмӣ ба сифати муъҷизаи ҷаҳон дар Осиёи Миёна пазируфтанд. Дар Кохи Наврӯз тамоми намудҳои санъати вижаи ороишӣ ва амалии мардуми тоҷик инъикос ёфтааст. Толори аввал оинабандӣ мебошад, ки дар ороиши он Анваршо Абдуллоев бо шогирдонаш кор кардааст. Дар ин ҷо ҳаҷми хеле зиёди корҳо ба анҷом расонида шуд.

Нахустин чорабинӣ, ки дар ин толор баргузор гардид, Саммити Созмони Ҷамкориҳои Шанхай буд. Парчамҳои кишварҳо дар деворҳои оинабанди толор ҳамчун хотира аз ин рӯйдоди таърихӣ – Саммит боқӣ мондааст. Дар шафати толор як утоқи хурди интизорӣ мавҷуд аст. Шифти ин хучра бо нақшу нигорҳо оро дода шудааст, ки онҳо мавзӯи ороиши толори калони оинабандиро идома медиҳанд. Толори дуюм “Тулистон” ном дорад, ки бо кандакорӣ дар ҷӯб оро дода шудааст. Барои сохтмону тарроҳии он аз дарахти ҷалғузаи Новосибирск истифода бурдаанд. Масоҳати толор 6500 м²-ро дар бар мегирад. Тамоми ҷузъҳои ороишро Устобурҳон Алибоев бо дастаи кормандонаш иҷро кардаанд. Толорро қандили 3-тоннагӣ, ки имкони пасту баланд шудан дорад, равшан менамояд. Дар ороиши толор аз кандакорӣ дар гач ва оина истифода бурдаанд. Сутунҳои кандакоришуда бо истифодаи технологияи қадимӣ, бе истифодаи меҳҳо, сохта шудаанд. Онҳо шаклан бо асбоби мусиқии миллии карнай шабоҳат доранд. Сутунҳо аз ҳамдигар бо нақшҳоишон

фарқ мекунанд.

Ошӯнаи дуҷуми ин толорро барои оркестр тарҳрезӣ намудаанд. Ба ин ҷо бо ёрии зина, ки бо кандакориҳои зебо оро дода шудааст, баромадан мумкин аст. Фарши толорро аз 94 навъи ҷӯб бунёд кардаанд. Дар сатҳи фарш нақшҳои анъанавии тоҷикон ва инчунин, нақшу нигори мазмунашон ориёӣ тасвир шудааст. Ҳар як нақш таърих, рамз ва маънои худро дорад. Дар девори толор тасвири Нишони давлатии Тоҷикистон бо оби тилло андуда шудааст. Толор бе сутуни асосии марказӣ сохта шудааст. Бари толор 36 метр ва баландиаш 46 метр аст. Ин толор воқеан, бебаҳост, зеро ҳамаи ҷузъҳо дастӣ иҷро шудаанд. Ба шарофати оинаҳо, дар толор асари равшании беруна ташкил карда шудааст. Ин толор “Тулистон” ном дорад ва танҳо барои қабули расмӣ Сарони давлатҳо истифода мешавад. Қандили боҳашамату зебои барои ин толор фармоишшуда “Президент” ном дорад.

Толори сеюм “Зарандуд” аст, ки он танҳо барои маҷлисҳои давлатӣ пешбинӣ шудааст. Дар ин ҷо ҳамаи дарҳо дастӣ сохта шудаанд ва нақшҳои онҳо нотакроранд. Барои сохтани ин дарҳо хунармандон аз ҷалғузаи сурх истифода бурдаанд. Дар толор як қандили булӯрии вазнаш 6,7 тонна ҳаст, ки дорои 1600 чароғ мебошад. Ин қандил бо дизайни хунармандони тоҷик аз булӯри мисрӣ сохта шудааст. Дар қисми болои он ҷузъҳои аз тиллои варақӣ сохташуда мавҷуданд. Деворҳои толорро тоҷи тиллоии дорои ҳафт ситора ва кандакорӣ дар гач оро медиҳанд. Дар ин толор 16 сутун ҷойгир аст, ки баргирифта аз таърихи 16-уми ноябр, рамзи таҷлили Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Сарсутунҳо ва деворҳои толор бо тилло оро дода шудаанд, аз ин рӯ, онро толори “Заррин” низ меноманд. Ин толор дар таркиби маҷмааи баландтарин мебошад, ки гунбази азимтаринро дарбар мегирад. Фарш – паркетӣ ин толор аз намудҳои гуногуни ҷӯб сохта шуда, бо нақшҳои миллий оро дода шудааст. Дар паҳлуи толор 4 утоқи оинабандии пеш-

САНЪАТИ МЕЪМОРИИ МИЛЛӢ

бинишуда барои фароғат ҷойгиранд. Дар ин ҳучраҳо дар яке аз деворҳо Нишони миллии Тоҷикистон бо истифода аз сангҳои қиматбаҳо тасвир шудааст.

Толори чорум мраммари буда, “Аржанг” ном дорад. Тарзи ороиши пештоқҳои ин толор, ки масоҳати 1650 м²-ро дарбар мегирад, нусхаи ороиши мақбараи Сомониён дар Бухоро мебошад. Дар толор акси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо модари бузургашон, инчунин, тасвири симурғро, ки бо истифода аз техникаи кошинкорӣ флорентӣ иҷро шудааст, метавон дид. Муаллифи ин асарҳо хунарманди ҷавон Ҷамшед Ҷӯраев мебошад. Сутунҳои толор аз ҷӯби ҷалғӯза тарошида шудаанд. Дар маркази ҳучра гунбаз мавҷуд аст, ки дохили онро қандакорӣ дар ҷӯб оро медиҳад. Аз шифти гунбаз қандили вазнаш 3,2 тонна овезон аст. Нақши шифти ин гунбаз дар дигар толорҳо такрор намешавад. Ороиши толор бо 29 намуд санги маҳаллии нимқиматбаҳои табиӣ ба иҷро расидааст, аз ҷумла, санги сулаймонӣ аз Шаҳринав, мраммари Даштак аз Ванҷ, лочувард аз Помир, туфсанг ва санги габра аз ноҳияи Спитамен, мраммари Панҷакент ва ғайра. Миқдори умумии сангҳои истифодашуда (бе назардошти хоросанг

ва мраммари) 52 тоннаро ташкил мекунад.

Толори панҷум “Дидор” унвон гирифта, пурра бо мусаввара, қандакорӣ дар гач ва ҷӯб оро дода шудааст. Устувории рангҳои табиӣ истифодашуда 100 солро ташкил мекунад. Дар ин толор бо супориши Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон рамзи Офтоб тасвир ёфтааст. Мавзуи кундали дар шифти болои даромадгоҳи толор мавҷуд буда «Ваҳдат» унвон гирифтааст, ки рамзи ҳамдилию иттиҳоди миллиро инъикос мекунад. Ҳар як намуди нақш, ки дар ороиши дохилӣ ва берунии Кохи Наврӯз истифода шудааст, маънои худро дорад ва вижагии минтақаи муайяни Тоҷикистонро таҷассум мекунад. Бештар нақшу нигоре воҷеҳурод, ки ҳамчун “тислимӣ” ва “гирех” маъруфанд.

Раванди бунёд, санъати меъмори ва қоркарди сангу ҷӯбҳои табиӣ кишвар дар ин иншооти милли аз ҷониби мутахассисон баҳои баланди касбӣ гирифтааст.

Дар фарҷоми навишта, ҳаминро бо бо-варию эътимоди тамои метавон қайд кард, Маҷмааи фарҳангӣ-фароғатии Кохи Наврӯз, ки соли 2015 мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуд, ҳам рамзи таъриху фарҳанг ва ҳам рамзи истиқлолу ваҳдати халқи тоҷик аст. Кохи Наврӯз як тухфаи арзандаву мондагор ба халқи сарбаланди тоҷик мебошад.

САЙҚАЛИ ЗЕХН

Муратгиб
Муҳаммад ШАРИФЗОДА

КРОСС – ЧАЙНВОРДИ «ЧАРХИ ГАРДУН»

**ШАРТҲОИ КРОСС – ЧАЙНВОРДИ
«ЧАРХИ ГАРДУН»**

Ба муносибати Бистсолаи омӯзиш ва рушди илмҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ, 2020-2040

АЗ РӯИ РАДИУСҲО

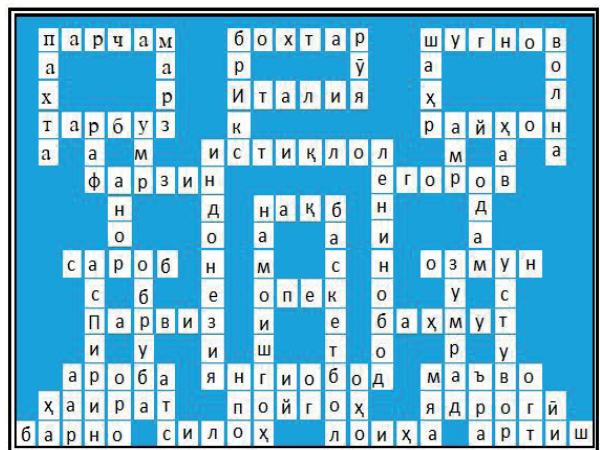
1.Шаҳсе, ки аввалин шуда ба Кайҳон парвоз кардааст. 2.Созандаи нахусти телескоп 3.Номи форсии духтарона. 4.Моҳи солшумории хичрии шамсӣ. 5.Давлат дар қитъаи Африко. 6.Чойи гузаронидани машқҳои низомӣ. 7.Супориши математикӣ. 8.Конструктори машҳури соҳаи ҳавонавардии Шуравӣ. 9.Гази барои мавҷудияти ҳаёт зарур. 10.Файласуфи Юнони Қадим - «Падари таърих». 11.Пайвастагиҳои гуногуни химиявии барои ҳаёт зарурӣ. 12.Нуқтаи ба Замин наздиктарини мадори цирми осмонӣ. 13.Яке аз давлатҳои хурдтарини ҷаҳон. 14.Мутахассиси набототшинос. 15.Ҳаммаънои калимаи «пурноз». 16.Яке аз бурҷҳои нимкураи ҷанубии Осмон. 17.Меҳмонхонаи «Ҳайят ». 18.Мафҳуми муҳими илми ситорашиносӣ. 19.Зарфи шаффофи обнӯшӣ. 20.Файласуфи машҳур, ки сохти оламро тасвир кардааст.

АЗ РӯИ ДАВРАҲО

21.Гази дар Кайҳон паҳнғашта. 22.Тамғаи хокаи ҷомашӯӣ. 23.Ситораи дурахшонтарини осмони шабона. 24.Қисми муҳаррики матор. 25.Кайҳоннаварди рақами дуюм. 26.Дарё дар қитъаи Африко. 27.Мавқеи чойгиршавии маҳал нисбат ба Ғарб ё Шарқ. 28.Шаҳр дар

Япония. 29.Астрономи машҳури Шуравӣ – мушоҳиди осмони ситораҳо. 30.Ҳаммаънои калимаи «паноҳгоҳ». 31.Чумлаи забони математикӣ. 32.Номи ҳудуди баҳру осмон дар мифологияи юнониҳои қадим. 33.Функцияи математикӣ, ки зинапоя то осмонро ифода мекунад. 34.Шоҳоби дарёи Волга. 35.Номи адади 11 дар забони англисӣ. 36.Тамғаи таксико дар шаҳри Душанбе. 37.Вилоят дар Украина. 38.Хӯроки аз картошка, сабзӣ, ҳасиб ва тухм тайёршуда. 39.Яке аз давлатҳои қадимтарини олам. 40.Астероиди рақами 4. 41.Меваи хуштамъ.

**ҶАВОБҲОИ КРОССВОРДИ
“ РӯЗИ ПРЕЗИДЕНТ” ВА “ РӯЗИ ПАРЧАМ”
(Шумораи №11, ноябри соли 2023)**

МУНДАРИҶА

СУХАНИ ПЕШВО

Бобочон Ғафуров - муаллифи шоҳасари таърихӣ.....1

ИСТИҚБОЛ АЗ ИҚДОМИ МОНДАГОР

А. ЗАРИФӢ. «Шоҳнома» ва «Точикон» - ду шаҳболи тавонои миллат.....6

БА ИФТИХОРИ 115-СООЛАГИИ АКАДЕМИК БОБОҶОН ҒАФУРОВ

С. ҲАӢДАРИ. Фарзанди барӯманду оламшинохти тоҷик ва нависандаи асари мондагору безавол.....11

ИДЕОЛОГИЯ

Ҳ. ТӢРЕВА. Илму маърифат - сипар дар баробари терроризм.....14

ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАӢИ

Ф. РАҲИМЗОДА. Ихтироъкорӣ ва ташаккули равандҳои меҳнатии кӯдакони синни томактабӣ дар бозиҳо.....16

МАОРИФ ВА ЗАМОН

Б. ҲУКУМЗОДА. Муносибати босалоҳият ба таълим ва моҳияти он.....18

МЕТОДИКА

Н. ҚОДИРОВ. Каломии хуш сарчашмаи меҳру муҳаббат ва якдигарфаҳмист.....21

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ

Ш. ИСЛОМОВ, З. БОБОЕВА. Таълими интерактивии омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ.....24

ИЛМҲОИ ДАҚИҚ

Н. УСМОНОВА. Ҳормонҳо ва нақши онҳо дар танзими биохимиявӣ.....31

КОРҲОИ БЕРУНАЗСИНӢИ

А. ЗУМРАТОВ. Экскурсия - яке аз роҳҳои ташкили таълими химия.....33

ЗАБОН ДОНӢИ - ҶАҲОН ДОНӢИ

М. ТОҲИРОВА. Истифодаи самараноки воситаҳои аёнӣ дар раванди таълим яке аз усулҳои асосии дидактика.....36

МИНБАРИ МУТАХАССИС

Р. ХУДОӢРЗОДА. Чаро забони модариро хуб намедонем?.....38

ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ

Ф. НАЗРИЕВА. Муҳити солими оила – омили рушди кӯдак.....41

ИЛМ ВА ИННОВАТСИЯ

Ҳ. АЧИЛОВ. Истифода аз имкониятҳои технологияи мултимедиявӣ дар раванди таълим.....44

ФИЗИКА

Х. ШАРИПОВ. Ҳалли масъалаҳои кинематикӣ бо истифодаи графикҳо.....49

БИСТСОЛАИ Омӯзиш

Р.Н. ОДИНАЕВ, А.Ҳ. МИРЗОЕВ. Омодагии математикии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба озмуни ҷумҳуриявӣ «Илм-фурӯғи маърифат».....53

ТАБИАТШИНОСӢИ

С. САТТОРИ. Аз оташ, об, газ ва барқ эҳтиёт шав!.....57

САНЪАТИ МЕЪМОРИИ МИЛЛӢИ

С. ҲАСАНЗОДА. Кохи Наврӯз - Кохи беназир59

САӢҚАЛИ ЗЕҲН

М. ШАРИФЗОДА. Кросс-чайнворди “Чархи гардун”.....62

ШУРОИ МАШВАРАТӢ:

Раҳим САИДЗОДА, вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои техника, профессор.

Файзулло ШАРИФЗОДА, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон.

Асадулло НАҶМИДДИНИЁН, директори Пажухишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои физика ва математика.

Раҳимдод АЗИЗБЕКОВ, директори филиали Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар ВМКБ.

Сирочиддин БАНДАЕВ, узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, профессори ДДОТ ба номи С.Айнӣ.

Бибихафиза МАҶИДОВА, доктори илмҳои педагогӣ, профессори ДДОТ ба номи С.Айнӣ.

Абдулхай КОМИЛӢ, директори Институти илмӣ-таҳқиқотии таърихи илмҳои табиатшиносӣ ва техникаи ДДБ ба номи Носири Хусрав, доктори илмҳои физика ва математика, профессор.

Сайфуллоҳи МУЛЛОҶОН, доктори илмҳои таърих, профессори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Мамадҷон МАҶКАМОВ, номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти ДДОТ ба номи С.Айнӣ.

Давлат ИМОМНАЗАРОВ, муовини сардори раёсати ташхис ва тақризи адабиёти таълимии ПРМ ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон.

МУАССИС

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз соли 1926 чоп мешавад.

САРМУҲАРРИР

ДИЛАФРӢЗ ҚУРБОНЗОДА

ҲАЙАТИ ТАҲРИР:

Ҷамшед ҚӢРАЗОДА, муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои таърих, профессор.

Муҳаммадҷовуд САЛОМИЁН, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои филологӣ.

Асадулло ШАРИФЗОДА, номзади илмҳои физика ва математика.

Ҳасан АЗИЗОВ, муовини сармуҳаррир.

Қурбон АҶМАДЗОДА, котиби масъул.

«Маърифати омӯзгор» аз 25.07.2006 тахти №001-3099 дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шуда, дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав номнавис гардидааст.

➤ Дар маҷалла ба хотири гуногунандешӣ мақолаҳои низ чоп мешаванд, ки идораи маҷалла метавонад бо муаллифон ҳамакіда набошад ва масъулиятро ба дӯш нагирад.

➤ Идора маводро дар ҳаҷми то 8 саҳифаи компютери ҳарфи андозаи 14-и Times New Roman Тj қабул менамояд.

➤ Чопи матолиби маҷалла бо нишон додани манбаъ ва ирсолӣ ҳатмии нусхаи он ба идораи «Маърифати омӯзгор» мумкин аст.

➤ Дастхат ва суратҳо ба муаллифон баргардонидани намешаванд.

СУРАТҲИСОБИ МАЧАЛЛА:

Департаменти хазинадорӣ

КВД БА ҚТ «Амонатбанк»

С/Ҳ: 20202972700919101000

Ҳ/М: 20402972316264

РМБ: 350101626

РМА: 010009319

Барои маҷаллаи

«Маърифати омӯзгор»

Индекси обунa: 77570.

Андозаи 60x841/8.

Адади нашр 6314 нусха.

Нарҳаш шартномавӣ.

Дар матбааи «Мега-принт»

ба таъб расидааст.

E-mail: m.omuzgor@maorif.tj

Сомона: marifatiumuzgor.tj